

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mirkka Isotalo

KUN KIROSANA SAI MUODON

Suomettumiskeskustelun alku ja julkinen keskustelu
suometumisesta keväällä 1970

Tiedotusopin pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2006

TAMPEREEN YLIOPISTO

Tiedotusopin laitos

ISOTALO, MIRKKA: Kun kirosana sai muodon. Suomettumiskeskustelun alku ja julkinen keskustelu suometumisesta kevättalvella 1970.

Pro gradu -tutkielma, 107 s., 1 liites.

Toukokuu 2006

Tutkielma käsittelee suomalaisessa sanomalehdistössä käytyä keskustelua suometumisesta tammi–huhtikuussa 1970. Keskustelu käynnistyi, kun saksalaiset poliitikot Franz-Josef Strauss ja Walter Hallstein alkoivat kuvata Finnlandisierung-termillä Suomen poliittista riippuvaisuutta Neuvostoliitosta. Pro gradussa tutkitaan, kuinka lehdistö reagoi suomettumistermiin ja väitteisiin ja minkälaista keskustelua ne herättivät eri lehtien ja puhujien välille.

Tutkimusmenetelmänä on tarkastella suomettumiskeskustelua julkisena keskusteluna ja määrittelykamppailuna, jossa eri puhujat pyrkivät määrittämään käsitteen sisältöä ja vaikuttamaan toistensa mielipiteisiin. Tutkimuskysymyksiä ovat, herättikö aihe vuorovaikutusta eri puhujien välille, mitä eri kantoja keskustelun osallistajat muodostivat ja vaikuttivatko puheenvuorot toisiinsa. Laajempia kysymyksiä ovat Suomen lehdistön avoimuus ja demokraattisuus sekä median antama kuva Suomen ulkopoliittisesta asemasta ja suhteesta Neuvostoliittoon.

Tutkimuksen mukaan suometumisväitteet herättivät jonkun verran julkista keskustelua Suomessa. Myös vuorovaikutusta lehtien välille syntyi, mutta se jäi vähäiseksi ja lyhytaikaiseksi. Suometumisesta muodostettiin kaksi päädiskurssia: Suomi on suomettunut ja Suomi ei ole suomettunut, joka jakautui neljään aladiskurssiin: puolueettomuutta korostavaan, rauhanomaista rinnakkaineloa painottavaan, kriittisesti suomalaisten toimia tarkastelevaan sekä reaalipoliittiseen diskurssiin. Tutkimuksen mukaan uutisointi aiheesta oli moniäänistä. Konsensus Suomen ulkopoliitiikan tilasta oli Suomessa vahva, ja kritisoidut puheenvuorot tulivat pääosin ulkomailta.

SISÄLLYSLUETTELO

I Johdanto

- 1.1. Kansakunnan trauma 5
- 1.2. Suomettumiskeskustelun tarkastelun lähtökohdat 8

II Suomettumisesta sanottua

- 2.1. Suomettumiskäsitteen syntyhistoria 11
- 2.2. Suomettumiskeskustelun poliittinen luonne 12
  - 2.2.1. Kansainvälinen tausta
  - 2.2.2. Poliittinen tilanne Suomessa tutkimusajankohtana
- 2.3. Suomettumisen merkityksiä 18
  - 2.3.1. Keskustelun kaksi ulottuvuutta
  - 2.3.2. Kansainvälinen ulottuvuus
    - 2.3.2.1. Suomettajat
    - 2.3.2.2. Puolustajat
  - 2.3.3. Kotimainen ulottuvuus
    - 2.3.3.1. Suomettuneen eliitin kritiikki

III Suomettumisilmiö tutkimuskohteena

- 3.1. Tutkimuskysymys 31
- 3.2. Tutkimusaineisto 32
- 3.3. Tutkimusmenetelmä 34
  - 3.3.1. Suomettuminen ongelman määrittelykamppailuna
  - 3.3.2. Julkinen keskustelu tutkimuskohteena
    - 3.3.2.1. Julkinen keskustelu viestimissä
- 3.4. Pääsy, dialogisuus, deliberaatio 41
  - 3.4.1. Pääsy
  - 3.4.2. Dialogisuus
  - 3.4.3. Deliberaatio

IV Suomettumiskeskustelu vuonna 1970	
4.1. Pelinavaus	49
4.1.1 Helsingin Sanomat jyrähtää	
4.1.2 Länsi-Saksa pyytää anteeksi	
4.1.3 Strauss vastaa, Scheel puolustaa	
4.2. Sisäpolitiikkaa suomettumisväitteillä	56
4.2.1 Oikeisto tulilinjalla	
4.2.2. Syntipukkina Junnila	
4.2.3. ”Kirjaaja” vs. ”Eskonen”	
4.2.4. Turun Sanomat kritisoi valtapeliä	
4.3. Hallituksen kanta	66
4.3.1. Presidentti rauhoittaa	
4.3.2. Karjalainen ja Hakalehto	
4.4. Suomettuminen ulkomaisissa puheenvuoroissa	71
4.4.1. Newsweek ja Brzezinski	
4.4.2. Saksassa pahoittelut vaihtuvat varoituksiin	
4.4.2.1. Suomen puolustajat	
4.4.3 New York Times ja Sulzberger	
4.4.4. Kiusanhenki Resor	
V Tutkimustulokset	
5.1. Analyysin lähtökohdat	83
5.1.1 Suomettumiskeskustelun osallistujat	
5.2. Keskustelun kolme vaihetta	86
5.2.1. Tammikuun vaihe	
5.2.2. Puolueet taistelevat	
5.2.3. Presidentin merkitys	
5.2.4. Yhdysvallat tulee mukaan keskusteluun	
5.2.4.1. Ulkomaisen keskustelun reaktiot	
5.3. Vuorovaikutteisuus suomettumiskeskustelussa	94
5.3.1. Suomettumiskeskustelun diskurssit	
5.4. Loppupäätelmät	100
Lähteet	103

I Johdanto

1.1. Kansakunnan trauma

Syksyllä 2002 ja alkuvuodesta 2003 Suomen julkisen keskustelun seurattu aihe olivat Stasi-listat, pohdinnat, keitä olivat 1960- ja 70-luvuilla DDR:lle vakoilleet suomalaiset. Valtaosa nimistä pysyi pimennossa ja julkisuuteen tuli vain yksi epäilyksenalainen, Alpo Rusi, joka sittemmin vapautettiin kaikista syytteistä. Ennen listojen tulemistä julkisuuteen suomettumiskeskustelua oli herätellyt Lasse Lehtisen syksyllä 2002 ilmestynyt väitöskirja, jossa hän arvioi sotien jälkeen toimineiden oikeistososiaalidemokraattien eli niin sanottujen asevelisocialistien hidastaneen Suomen suomettumista kahdellakymmenellä vuodella (HS 13.10.2002, 24.10.2002). Suomettumiskeskustelu toi jälleen esiin kysymyksen, kuinka suomettunut Suomi oli 1970-luvulla; onko tulevaisuudessa arkistoista kenties paljastumassa lisää ikäviä yllätyksiä Suomen ja Neuvostoliiton naapuruussuhteista ja kuinka laajalle yhteiskuntaan ”rähmällään olo” oli oikeasti levinnyt? Kansakunnan menneisyydenhallinta nousi kiistellyksi puheenaiheeksi. (vrt. HS 19.1.2003)

Kansallisella menneisyydenhallinnalla tarkoitetaan tilintekoa menneisyyden vaikeiden asioiden kanssa kriittisen ja avoimen tarkastelun, tutkimuksen ja keskustelun kautta. Perusteena on usein se, ettei kansakunta voi menestyksekkäästi kohdata tulevaisuuttaan, ellei se ole tehnyt tilejä selväksi menneisyytensä kanssa. Esimerkkinä menneisyydenhallinnasta voidaan pitää Saksassa yhä jatkuvaa julkista keskustelua natsien suorittamista rikoksista sekä kansalaisten vastuusta juutalaisten joukkomurhaan. Myös Euroopan entisissä sosialistimaissa on viimeisen kymmenen vuoden ajan käyty vilkasta keskustelua toisen maailmansodan jälkeisestä lähihistoriasta.

Suomessa Neuvostoliiton osuudesta ja vaikutusvallasta Suomen politiikkaan keskusteltiin jo kylmän sodan aikana. Varsinkin 1950-luvulla suomalainen lehdistö uskalsi kritisoida sekä Neuvostoliittoa että Suomen ulkopoliittisia päätöksiä, mutta yöpakkasista ja noottikriisistä lähtien kritiikki alkoi hiipua

ja itsesensuuri vahvistua. Erityisen vahvana itsesensuurin väitetään ilmenneen 1970-luvulla, jolloin yhteiskunnan on sanottu olleen korostetun Neuvostoliitto-myönteinen. (Salminen 1996, 35, 264 - 265; Tarkka 1992, 203)

Idänsuhteet näkyivät kylmän sodan aikana myös historian, yhteiskunnan ja politiikan tutkimuksessa tietynlaisina painotuksina; esimerkiksi rauhantutkimus oli 1970-luvulla kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa erityisen suosittua (Käkönen 2001, 531), kun taas Neuvostoliiton ongelmiin suhtaututtiin historiantutkimuksessa välttelevästi (Hentilä 2001, 60). Luottamuksellisten naapurussuhteiden korostaminen ulottui siten myös tutkimuksen tasolle. On kuitenkin muistettava, että 1960-luvulla tapahtunut voimakas uusvasemmistolaisen ajatusten läpimurto ulottui kaikille yhteiskunnan osaluille ja vaikutti niin politiikan, tutkimuksen kuin yleisen mielipideilma-
stion kehittymiseen.

Suomen kylmän sodan aikainen idänpolitiikka ”vapautui” tutkimukselle varsinaisesti vasta Neuvostoliiton hajottua 1990-luvun alussa. Siitä lähtien myös suomettuminen on esiintynyt enemmän tai vähemmän vakituisesti tutkimuksen ja keskustelun aiheena. Se on kuitenkin yhä Esko Salmisen sanoja lainaten ”hankala aihe” tai ”bad subject”: koska pelkkä suomettumis-sana on negatiivisesti latautunut, se jakaa helposti tutkijat ja kansalaiset ja loukkaa heidän mielipiteitään (Salminen 2001, 261).

Tämän voi huomata myös nykyisestä keskustelusta, jossa mielipiteet 1970-luvun ”vaaran vuosista” jakautuvat kieltäviin ja puoltaviin. Monet nuoremman sukupolven poliitikot ovat ottaneet aiheeseen kantaa voimakkaasti ja korostaneet suomettumisen ajan tapahtumien selvittämisen tärkeyttä. (vrt. HS, 19.1.2003) Esimerkiksi Heidi Hautala (vihr.) on esittänyt Suomen Akatemialle laajan suomettumisen aikaa koskevan tutkimushankeen käynnistämistä (Aikalainen 3/2003; HS, 19.1.2003). Menneisyydenhallinnan välineeksi on ehdotettu myös erityisen puolueettoman totuuskomission perustamista. Kielteisesti totuuskomissioajatukseseen on suhtautunut esimerkiksi presidentti Mauno Koivisto (HS, 23.2.2003). Myös monet jo 1970-luvulla

politiikassa mukana olleet nykypoliitikot ovat vähätelleet suomettumisongelmaa tai vaienneet siitä kokonaan.

Miksi sitten itse haluan tutkia suomettumista? Mielestäni jo nykyinen keskustelu todistaa aiheen tärkeydestä suomalaisille. Suomalainen yhteiskunta koki 1990-luvulla dramaattisen ja nopean muutoksen entisestä puolueettomuuttaan korostavasta valtiosta kohti yhä tiiviimpää länsi-integraatiota. Myös ilmapiiri on tullut avoimemmaksi, kun monet kylmän sodan aikaiset esteet ovat kadonneet. Useille suomalaisille kylmän sodan maailma on kuitenkin yhä tuoreessa muistissa, ja uskaltaisin väittää, että osa sen aikaisesta mentaliteetista, varovaisuudesta ja taktikoinnista elää yhä ajatuksissa ja asenteissa – jopa toiminnassa.

Olemme eläneet Neuvostoliiton jälkeisessä Suomessa vasta vähän aikaa, ja lähihistoria on vielä monella tapaa kartoittamaton alue. Tutkimus on keskittynyt erityisesti poliittisiin päätöksiin ja Suomen kansainväliseen asemaan. Vähemmän on tutkittu sitä, minkälaisessa yhteiskunnassa ihmiset 1970-luvun väitetyssä suomettuneessa Suomessa elivät. Tämän päivän näkökulmasta 1970-luvun maailma oli hyvin erilainen kuin nykyisin, salaperäinen ja omalla tavallaan kiehtova. Siksi on mielenkiintoista selvittää, miten 1970-luvun politiikasta saatu käsitys heijastui kansalaisyhteiskuntaan, suomalaiseen mentaliteettiin, ihmisten ajatus- ja toimintatapoihin.

Lehdistö on omalla tavallaan yhteiskunnassa vallitsevien mielipiteiden peili, toisaalta se myös muokkaa ihmisten ajattelutapoja keskittämällä huomionsa tiettyihin asioihin. 1970-luvun alun suomettumiskirjoittelu ilmentää siten sekä ruohonjuuritason ajatuksia että virallisen tason ajatuskulkua ja antaa hyvän mahdollisuuden syventää näkemystä suomettumisen ajan mentaliteetista ja tavoista, joilla ihmiset tekivät asioista uskottavia. Toisaalta aikalaisten käymä julkisen keskustelu suometumisesta kertoo myös virallisen Suomen linjasta, sisäisistä mielipide-eroista ja lehdistön asemasta yhteiskunnassa.

1.2. Suomettumiskeskustelun tarkastelun lähtökohdat

Suomettuminen tulee saksankielisestä sanasta “Finlandisierung“. Oikeampi käänös olisi kuitenkin “suomettaminen“ tai “tuleminen Suomen kaltaiseksi“ (Bäckman 2001, 12; Vihavainen 1991, 9). Myös rinnakkaisilmaukset “suomalaistaminen“, “finlandisoiminen“ ja “finlandisaatio“ esiintyivät suomalaislehtien palstoilla 1960- ja 1970-luvuilla. Käsitteellä on oma vastineensa useissa kielissä: esimerkiksi englanniksi suomettuminen on *finlandization*, ruotsiksi *finlandisation* ja italiaksi *finlandizzazione* (Jutila 1983, 1).

Suomettuminen on poliittinen käsite ja metafora, jota voi verrata muun muassa balkanisaatio-käsitteeseen (*balkanization*): sen tarkoituksena on kuvata määrättyä ilmiötä ja tehdä se ymmärrettävämmäksi kielikuvan avulla. Suomettumisen metaforaan tiivistyy kansainvälisessä politiikassa 1970-luvulla meneillään ollut voimasuhteiden muutos, joka kosketti erityisesti Eurooppaa. Sitä voidaan pitää iskusanana, jolla kuvataan aikakaudelle tyypillisiä pelkoja ja toiveita. Suomettumiskäsitteen käytössä ilmenevät erityisesti 1970-luvulla Länsi-Euroopassa vallinneet pelot. (Strausz-Hupé 1978, v)

Koska suomettuminen on poliittinen käsite, sen käyttöä ja siitä käytyä keskustelua ovat ohjanneet kansainvälisen politiikan suhdanteet. Suomettumiskäsite oli kylmän sodan tuote, ja kylmän sodan maailmanjärjestys sekä eri leirien kilpailu maailmanherruudesta loivat rajat sen käytölle. Tämän vuoksi on tärkeää käsitellä suomettumiselle merkityksellisiä kylmän sodan tapahtumia. Erityisen olennaisiksi nousevat muun muassa käsitteen syntyyn vaikuttaneiden poliittisten tapahtumien ja taustojen selvittäminen sekä sellaisten voimasuhteiden lähempi tarkastelu, jotka vaikuttivat valtioiden sisäisiin ja niiden välisiin valtakamppailuihin.

Kylmä sota jakoi Euroopan itään ja länteen. ”Rautaesirippu” erotti alueet toisistaan ideologisesti, sotilaallisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Itä-Eurooppaa hallitsi Neuvostoliiton johtama Varsovan liitto ja kommunistinen järjestelmä, lännen demokratioissa Yhdysvalloilla oli merkittävä rooli taloudellisen avun antajana ja sotilasliitto Naton johtavana val-

tiona. (Young 1991, johdanto ix) Suomen asema kaksinapaisessa järjestelmässä muotoutui toisen maailmansodan ja sitä seuranneiden rauhansopimusten sekä 1948 solmitun Yya-sopimuksen perusteella. Käytännössä tämä merkitsi, että Suomi kuului Neuvostoliiton etupiiriin, vaikka se demokratiana erosi muista itäblokin valtioista. Lännen silmissä Suomi olikin kylmän sodan kummajainen, Neuvostoliiton naapuri, jolla oli oma profiili. (Nevakivi 1985, 211; Tarkka 1992, 13)

Vaikka Suomi oli nimellisesti puolueeton valtio, se ei ollut immuuni kylmän sodan vaikutuksille. Suurvaltojen välinen jännite ja ideologinen kamppailu heijastuivat sekä maan sisä- että ulkopoliittikkaan. Esimerkiksi vuoden 1958 yöpakkaskriisi ja 1961 noottikriisi eivät olleet vain Suomen ja Neuvostoliiton välisiä konflikteja, vaan liittyivät laajemmin kansainvälisen politiikan jännitteeseen (Nevakivi 1985, 211; Tarkka 1992, 66–69, 90–91).

1960-luvun lopulle tultaessa kansainvälisessä politiikassa alkoi uusi vaihe. Liennytysmieliala vahvistui, mistä eräänä ilmentymänä oli Länsi-Saksan liittokanslerin Willy Brandtin uusi idänpolitiikka. Samaan aikaan Yhdysvaltojen politiikassa alettiin keskustella amerikkalaisjoukkojen läsnäolon tarpeellisuudesta Länsi-Euroopassa. Nämä tapahtumat loivat viitekehyksen vuosikymmenen lopussa käynnistyneelle ensimmäiselle suomettumisdebatille. (Strausz-Hupé 1978, v; Hakovirta 1975, 22–23; Young 1991, 17–18) Liennytysilmapiirissä blokkien väliset lähentymisyritykset näyttäytyivät toisille osapuolille uhkana ja toisille mahdollisuutena pysyvään rauhaan Euroopassa (Hakovirta 1975, 20 – 22; Vihavainen 1991, 18). Suomettuminen oli debatissa poliittinen lyömäase, jolla sivallettiin vastustajan ideologiaa.

Kylmä sota päättyi Berliinin muurin murtumiseen vuonna 1989 ja Neuvostoliiton romahtamiseen 1990-luvun alussa. Maailmanpoliittinen muutos heijastui myös Suomen sisäiseen ja poliittiseen ilmapiiriin. Vaikka Suomella oli yhä suurvalta itänaapurinaan, naapurisuhteiden luonne muuttui merkittävästi. Yya-sopimuksen raukeamisen myötä katosi myös luottamuksellisten

naapurisuhteiden liturgia, joka oli ollut kylmän sodan aikana korostunut osa Suomen ja Neuvostoliiton välistä politiikkaa.

Myös suomettumisesta oli mahdollista puhua kylmän sodan jälkeen aikaisempaa vapaammin. Se kuului osaltaan Suomessa 1990-luvun alussa alkaneeseen “uudenlaisen kansallisen itsetutkiskelun kauteen“, jossa lähihistoriaa, erityisesti poliitikkojen ja tiedotusvälineiden toimia, tarkasteltiin kriittisesti. (vrt. Klinge 2001, Majander 1998, 2001)

Kutsun kylmän sodan jälkeisiä pohdintoja toisen aallon suomettumiskeskusteluksi erotukseksi alkuperäisestä 1970-luvun suomettumiskeskustelusta. Nämä kaksi suomettumiskeskustelua on syytä erottaa myös sisällöllisesti toisistaan. Suomettumiskäsite on 1990-luvulla laajentunut huomattavasti kylmän sodan aikaisen Finnlandisierung-termin merkityksistä (Majander 2001, 92) ja ilmiötä käsittelevään tutkimukseen on tullut jälkiviisauden viivahteita. Suomettumisen aikaa on käsitelty nykyisyyden lähtökohtia ja arvoja hyväksikäyttäen eikä historian tutkimuksen periaatteiden edellyttämällä tavalla, omassa kontekstissaan. (Hentilä 2001, 69; Kalela 2000, 83–85)

Suomettumisilmiön tarkastelussa näkökulman valintaan voivat vaikuttaa puhujan itsekkäät pyrkimykset, subjektiiviset kokemukset tai halu korjailla ja salata menneisyydessä tehtyjä valintoja. Ajoittain toisen aallon keskustelua on leimannut jopa kansallinen häpeä ja itseruoskinta, ja tiedotusvälineiden kaupallistuminen ja viihteellistyminen ovat dramatisoineet sitä entisestään. Tämä on näkynyt muun muassa jyrkinä ja keinotekoisina vastakainasetteluina sekä toimijoiden jakamisena mustavalkoisesti hyvä-paha-asemiin. (Bäckman 2001, 13; Nordenstreng 2001, 222; Relander 2001, 304; Rislakki 2001, 233)

Eräs mielenkiintoinen seikka onkin Suomen sisäisen ja kansainvälisen suomettumiskeskustelun eriaikaisuus, josta on kirjoittanut esimerkiksi Majander. Alkuperäisessä kylmän sodan suomettumiskeskustelussa valtaosa kansainvälisistä keskustelijoista asettui syyttämään Suomea nöyristelystä, itsesensuurista ja alistumisesta Moskovan kauko-ohjaukseen. Majanderin

mukaan suomalaiset taas kiistivät koko ilmiön olemassaolon ja pitivät suomettumissyytöksiä epäoikeudenmukaisina ja loukkaavana parjauksena. Neuvostoliiton romahdettua asetelma kääntyi päinvastaiseksi; aikaisemmilta Suomen linjan arvostelijoilta alkoi tulla ymmärtämystä ja tunnustusta Suomen kylmän sodan politiikalle, kun taas Suomessa käynnistyi psyykkistä puhdistautumista muistuttava prosessi. (Majander 1998, 8)

II Suometumisesta sanottua

2.1. Suomettumiskäsitteen syntyhistoria

Suomettumisen vaaroista, haitoista ja eduista kiisteltiin laajasti kansainvälisessä politiikassa kylmän sodan aikana. Käsite tuli julkiseen keskusteluun 1960-luvun ja 1970-luvun vaihteessa Keski-Euroopassa, josta se levisi tiedotusvälineiden kautta Suomeen ja muihin Pohjoismaihin ja lopulta herätti huomiota aina Yhdysvaltoja myöten. Kiivain keskustelukausi ajoittui Atlantin molemmin puolin vuosiin 1971–1973, jolloin varsinkin kansainvälinen lehdistö tarttui aiheeseen innokkaasti. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen käsitteen käyttö väheni Euroopassa asteittain, mutta vielä sen jälkeenkin suomettuminen esiintyi vaihtelevasti lehtien palstoilla ja kansainvälispoliittisissa keskusteluissa itäblokin hajoamiseen ja kylmän sodan loppumiseen asti. (Salminen 1996, 238–239)

Käsitteen syntyhistoria ennen sen murtautumista julkiseen keskusteluun on osittain hämärän peitossa. Useimmat tutkijat mainitsevat käsitteen isäksi Freie Universität Berlinin professorin Richard Löwenthalin (vrt. Hakovirta 1975; Klinge 2001; Nevakivi 1996). Klingen mukaan Löwenthal esitti termin 1961–1962 muutamissa artikkeleissa, joissa hän analysoi Länsi-Berliinin tilannetta ja korosti voittajavaltioiden sotilaallisen läsnäolon olevan elintärkeää kaupungin tulevaisuudelle. Jos länsivallat vetäytyisivät, Neuvostoliitto saattaisi päästä kaupungissa hallitsevaan asemaan ilman että se edes miehittäisi läntisiä sektoreita. Löwenthal käytti esimerkkinä Suomea, joka oli erittäin riippuvainen Neuvostoliitosta siitä huolimatta, että sitä ei ollut miehitetty. (Klinge 2001, 35)

Hakovirran mukaan suomettumistermin keksijästä ei ole todellista varmuutta, sillä Löwenthal oli itse arvioinut keksineensä termin vasta vuonna 1966 (ref. Hakovirta 1975, 20). Suomettumiskäsitteen synnyn Hakovirta ajoittaa 1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen. Keksimisajankohtaa koskevasta epätie-toisuudesta kielii sekin, että Robert Strausz-Hupé (1978, v) uskoo Löwenthalin luoneen käsitteen Berliinin kriisin alla jo vuonna 1961.

Niin sanotussa etupiirimerkityksessä Suomen asema esiintyi jo Itävallassa 1950-luvun alussa maan ulkopoliittista linjaa koskevassa väittelyssä, jota usein pidetään ensimmäisenä varsinaisena “suomettumiskeskusteluna”. Keskustelussa Itävallan ulkoministeri Gruber varoitteli “suomalaisen poliitiikan” vaaroista ja korosti Suomen ja Itävallan kansainvälisen aseman eroavaisuutta. Vaikka molemmat olivat pikkuvaltioita ja riippuvaisia suuremista naapureistaan, Suomen tilanne oli Gruberin mielestä ratkaisevasti huonompi. Hänen mukaansa Neuvostoliitto oli yksin *miehittänyt* Suomen ja saattaisi tehdä sen koska tahansa uudelleen, mutta Itävallassa Neuvostoliitto saisi vastaansa muut miehitysvallat. Gruberin mielipiteet nostattivat poliittisen kohun ja johtivat lopulta hänen eroonsa ulkoministerin paikalta. Hakovirta kutsuu tapausta kuvaavasti “suomettumisen esihistoriaksi”. (Hakovirta 1975, 21 – 23; Tommila & Salokangas 2000, 241)

2.2. Suomettumiskeskustelun poliittinen luonne

2.2.1. Kansainvälinen tausta

Finlandisierung-käsite levisi suppeista akateemisista piireistä julkisuuteen Länsi-Saksassa loppuvuodesta 1969, kun oikeisto otti sen lyömäaseekseen sisäpoliittisessa kamppailussa liittokansleri Willy Brandtia vastaan (Hakovirta 1975, 22–23). Oikeisto kritisoi erityisesti Brandtin ajamaa aiempaa pehmeämpää idänpolitiikkaa, joka painotti liennytyä itäblokin valtioiden kanssa. *Ostpolitik*in pyrkimyksenä oli vakuuttaa Varsovan liiton maat Euroopan turvallisuudesta ja lopulta yhdistää Saksat lähentymällä Itä-Euroopan maita, välttämällä yhteenottoa niiden kanssa sekä muodostamalla

diplomaattiset suhteet myös sellaisten maiden kanssa, jotka olivat tunnustaneet DDR:n (Young 1991, 67–68).

Uudesta idänpolitiikasta tuli Länsi-Saksassa todellisuutta varsinaisesti vasta kun Brandt nousi liittokansleriksi vuoden 1969 liittopäivävaaleissa. Hänen johtamansa sosiaalidemokraattinen puolue SPD sai vaalivoiton ja muodosti hallituksen yhdessä FDP:n kanssa. Vaalivoiton ansiosta Brandt saattoi alkaa toteuttaa idänpoliittista ajatteluaan käytännössä. Kevään 1970 aikana hän aloitti DDR:n ja Puolan kanssa neuvottelut väkivallan käytön kieltävästä sopimuksesta, vieraili DDR:ssä, solmi konsulisopimuksen Neuvostoliiton kanssa ja allekirjoitti teknisen ja kaupallisen yhteistyösopimuksen Puolan kanssa. Saman vuoden elokuussa Saksa ja Neuvostoliitto solmivat sopimuksen, joka kielsi väkivallan käytön ja sillä uhkaamisen maiden keskinäisissä suhteissa. Sopimuksesta teki poliittisesti erityisen merkittävän sen sisältämä artikla, jossa osapuolet sitoutuivat kunnioittamaan Euroopan rajoja sellaisina, kuin ne olivat sopimuksen tekohetkellä. Artiklan ansiosta Neuvostoliitto sai kauan hakemansa vahvistuksen toisen maailmansodan jälkeen syntyneille Euroopan rajoille, mikä aiheutti poliittisen myrskyn varsinkin liittokanslerin kotikentällä. (Tarkka 1992, 128; Young, 68–70)

Brandtin ja ulkoministeri Walter Scheelin (FDP) hallituksen toimilla oli Länsi-Saksassa kuitenkin vahva äänestäjien tuki. Erityisesti nuoret kannattivat uutta idänpolitiikkaa. Lännen ja idän välinen liennytyks sopi ajankohtaisesti hyvin myös Yhdysvalloille, joka oli samaan aikaan alkanut korostaa Naton liittolaisvaltioiden omaa aktiivisuutta turvallisuuspolitiikassa (Ojala-Laires 1985, 9-11). Yhdysvaltain mielenkiintoa Euroopan asioihin vähensi Vietnamin sota, jonka vastustus kotirintamalla oli kasvussa. Brandtilla ei siten ollut pelkoa, että hänen idänpolitiikkansa vaarantaisi lännen yhtenäisyyttä. (Strausz-Hupé 1978, v; Young 1991, 70)

Länsi-Saksan oppositiossa istuvaa oikeistoa Brandtin yhteistyösuhteita korostava idänpolitiikka ei vakuuttanut. Päinvastoin oikeisto epäili, etteivät solmitut “itäsopimukset” ainakaan vähentäisi Neuvostoliiton kontrollia Itä-Berliinissä. (Young 1991, 70) Baijerin oikeistopuolueen, kristillis-

sosialistisen unionin CSU:n vaikutusvaltainen johtaja, puolustusministerinäkin aikaisemmin toiminut Franz Josef Strauss otti vaalikamppailussa vuodenvaihteessa 1969–1970 “Finnlandisierungin“ esimerkiksi siitä, mihin *Ostpolitik* Länsi-Saksan veisi: Suomen tavoin riippuvuuteen Neuvostoliitosta. (Hakovirta 1975, 23–24 Klinge 2001, 35–36)

Saksan sisäpolitiikasta suomettumiskeskustelu levisi pian myös muihin Länsi-Euroopan maihin. Käynnistynyt keskustelu Euroopassa olevien joukkojen supistamisesta ja Yhdysvaltojen sotilaallisen vallan rajoittamisesta loivat otollisen maaperän käsitteen leviämislle laajaan kansainväliseen käyttöön. Termi soveltui erinomaisesti pelotteeksi Nato-piireihin, jossa sen ottivat käyttöön Yhdysvaltojen läsnäoloa Euroopassa puoltavat keskustelijat. Samalla tavoin käsite esiintyi niissä Yhdysvaltojen kongressiedustajien puheissa, joissa korostettiin Euroopassa olevien joukkojen vähentämisen vaarallisuutta. (Hakovirta 1975, 23, 26; Klinge 2001, 36, 55)

Suomettuminen ei siis aluksi kohdistunut varsinaisesti Suomen politiikkaan. Saksassa *Finnlandisierung*-käsitteellä oli sisäpoliittinen tarkoitus: Se oli ideologinen ja propagandistinen lyömäase sisäpoliittisessa väittelyssä, eikä Suomen todellisella tilanteella keskustelussa juuri ollut painoa. Näkyvämmäksi puheenaiheeksi Suomen asema ja politiikka nousivat 1970-luvulla kiihtyneen liennytyksen ja integraatiokehityksen myötä. (Klinge 2001, 35–36)

2.2.2. Poliittinen tilanne Suomessa tutkimusajankohtana

Suomettumiskeskustelun ymmärtämiseksi omassa kontekstissaan on syytä valottaa myös 1970-luvun alun suomalaista yhteiskuntaa ja poliittista kulttuuria. Ilman tietämystä Suomessa vallinneista poliittisista valtasuhteista ja toimintatavoista on mahdotonta ymmärtää suomettumisesta esiintyneitä erilaisia tulkintoja, sillä väittelyn taustalla oli usein myös sisäpoliittisia tarkoituksia.

Luonnehdittaessa Suomen poliittista kulttuuria 1960- ja 1970-luvuilla on syytä kiinnittää huomiota puoluekentän rakenteeseen, puolueiden välisiin

voimasuhteisiin ja presidentin asemaan. Ja koska suomettumisessa on kyse kansainvälisestä ilmiöstä, on tarkasteltava, minkälainen oli Suomen virallinen ulkopoliittinen linja, eli minkälaisena valtiona Suomi halusi kansainvälisesti esiintyä. On myös tärkeää ottaa huomioon se, kuinka yksimielisesti puolueet seisoivat virallisen ulkopoliitiikan takana.

Suomen ulkopoliitiikkaan heijastuivat vuosikymmenien ajan toinen maailmansota, Suomen sodat Neuvostoliittoa vastaan sekä niiden seuraukset. 1950-luvulta lähtien ulkopoliitiikan peruskiviksi nousivat Yya-sopimus ja Pariisin rauhansopimus, joista molemmat asettivat velvoitteita Suomen ulko- ja puolustuspolitiikalle. Kekkonen presidenttikaudella niiden rinnalle nousivat myös YK:n peruskirjat sekä puolueettomuus, jolle pyrittiin saamaan kansainvälinen tunnustus. Viimeistään 1970-luvulla Yya-sopimus saavutti keskeisen aseman selitettäessä ja ymmärrettäessä Suomen ulkopoliittisia ratkaisuja. Painotus näkyi erityisesti virallisissa tilanteissa ja juhlapuheissa, joissa ulkopoliittisella liturgialla oli tärkeä rooli. Käkösen mukaan ulkopoliittinen liturgia oli tarkoitettu ensisijaisesti Neuvostoliittoon vaikuttamisen välineeksi – sillä pyrittiin vakuuttamaan naapuri Suomen luotettavuudesta (Käkönen 2001, 532–533). Tämä ystävyyttä ja rauhanomaisia naapuruussuhteita korostava muotokieli levisi kaikkialle julkiseen kielenkäyttöön, mediaan, oppikirjoihin jne. Mielestäni se tuleekin käsittää ajan vallitsevaksi tavaksi, eräänlaiseksi normiksi.

Suomen ulkopoliitiikka henkilöityi 1970-luvulla vahvasti presidentti Kekkoneseen. Presidentin asema oli vahvistunut tasaisesti noottikriisistä lähtien, ja 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa hänen poliittinen vaikutusvaltansa oli kasvanut korkeimmilleen. Samaan aikaan kansainväliseen politiikkaan vaikuttivat liennytyshäilyt sekä ainakin nimellinen jännityksen lieveneminen suurvaltojen välillä. Uudessa tilanteessa Länsi-Euroopan valtiot alkoivat ajaa Eurooppa-keskeistä politiikkaa, jonka tarkoituksena oli muodostaa EEC-valtioista voimamonopoli Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton väliin sekä lisätä Euroopan taloudellista ja poliittista integraatiota. Eurooppa-keskeisyys kasvatti valtioiden johtajien poliittista painoarvoa. Suomessa se osaltaan vahvisti presidentin asemaa, vaikka maa ei puhtaasti asemoitunutkaan Län-

si-Eurooppaan. Presidentti-instituution keskeiseksi tehtäväksi nähtiin korostetusti valtakunnallisen ajattelutavan luominen, kansalaisten keskinäisen solidaarisuuden kehittäminen ja ”kansallisen edun” esiin tuominen eri aloilla. (Ojala–Laires, 3, 8–11)

Presidentin aseman vahvistuessa valtion ulkopoliitikasta tuli yhä enemmän Urho Kekkosen omaa henkilökohtaista ulkopoliitikkaa, ja Suomeen muotoutui ajatus siitä, että presidentti henkilökohtaisesti takaa maan ulkopoliittisen linjan. (emt.) Vihavaisen mukaan Kekkosesta ja hänen ulkopoliitikastaan oli 1970-luvulle tultaessa tullut suomalaisen identiteetin perustekijöitä. Käytännön tasolla tämä ilmeni puolueiden lisääntyneenä yksituumaisuutena presidenttiin ja Paasikiven–Kekkosen-linjaan sekä soraäänien kutistumisena marginaaliin. (Vihavainen 1991, 100–101)

Kekkosen valinta presidentiksi ja hänen vaikutusvaltansa lisääntyminen merkitsi myös presidentin oman puolueen Maalaisliiton (vuodesta 1965 Keskustapuolue) nousua. Puolue saattoi totutella valtakunnan ”ykköspuolueen” asemaan ja pysyvään hallituspaikkaan, koska puolueen johdossa olevalla K-linjalla¹ oli Kekkosen ja Neuvostoliiton tuki. Puolue istui hallituksessa yhtäjaksoisesti muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta 1950-luvun alusta 1980-luvun alkuun asti. Erityisesti 1960-luvun alkupuolisko oli Maalaisliiton vahvaa aikaa, kun sen kilpailijaa SDP:tä heikensi sisäinen hajaannus. (Jussila, Hentilä, Nevakivi, 1996, 263, 327–328). Poliittista keskustaa heikensivät kuitenkin 1960-luvun yhteiskunnallinen murros ja rakennemuutos, joiden vaikutukset kohdistuivat voimakkaasti sen suurimpaan kannattajakuntaan eli maaseutuväestöön.

Maalaisliiton hallitessa suvereenisti hallituspolitiikkaa muille suurille puolueille jäi tehtäväksi osoittaa olevansa kykeneviä yhteistyöhön sen ja presidentin kanssa. SDP:lle tämä onnistui vasta kun puolue luopui Väinö Tanne-

---

¹ K-linjalla tarkoitetaan poliitikkojen ryhmää, jotka toimivat Maalaisliitossa Kekkosen puolesta jo 1940-luvulta lähtien. Heihin lukeutuivat mm. Ahti Karjalainen, Arvo Korsimo ja Matti Kekkonen. Sisällöllisesti K-linja korosti myönteistä suhtautumista Neuvostoliittoon: sen keskeinen opinkappale oli naapurin luottamuksen hankkiminen aidon, Suomen ja Neuvostoliiton välisen ystävyyden politiikan avulla.

rin johtaman oikeistosiiiven eli asevelisocialistien ajamasta Kekkoskriittisestä politiikasta. 1960-luvun puolivälissä kovan linjan politiikkaan tuli selkeä muutos: SDP omaksui aikaisempaa myönteisemmät idänsuhteet, läheni käsityksissään Kekkos-myönteisiä puolueita ja maan virallista ulkopoliittikkaa sekä luopui Kekkosen vastustamisesta. Uuteen poliittiseen linjavetoon kuului pysyvän hallituspaikan tavoite, mikä tarkoitti puolueen oman politiikan muuttumista entistä vasemmistolaisemmaksi, muun muassa yhteistyön hyväksymistä kommunistien ja puolueesta eronneen vasemmistosiiiven Tpsl:n kanssa. (Jussila, Hentilä, Nevakivi 1996, 263–271)

Kokoomukseen Kekkos-vastainen leima oli piirtynyt syvälle, ja se oli monella tapaa ulkopoliittisesti epäluotettavassa maineessa. Puolueen poliittinen ideologia edusti läntiselle maailmalle läheisiä arvoja kuten markkinataloutta, mutta korosti myös voimakkaasti kansallisia etuja. Kokoomus oli 1950-luvulla ryhmittynyt SDP:n kanssa Kekkosta ja Maalaisliittoa vastaan, toiminut yöpakkashallituksessa ja Honka-liitossa sekä asettanut vuoden 1968 presidentinvaaleihin Kekkosta voimakkaasti kritisoineen Matti Virkkusen. Puolueessa toimi myös pieni mutta äänekäs ”toisinajattelijoiden” ryhmä, oikeistosiiپی, johon kuuluivat muun muassa Tuure Junnila ja Raimo Ilaskivi. Muut puolueet ja osa oman puolueen nuorista leimasivat oikeistosiipeen kuuluvat 1970-luvulla äärioikeistolaisiksi. (Smolander 2000, 106, 282–285; Vihavainen 1991, 85–88)

1970-luvun alussa kokoomuksessa saivat valtaa uudistusmieliset nuoret, joita kutsuttiin ”remonttimiehiksi”. He olivat ikätovereidensa tavoin kokeneet 1960-luvulla nousseen kulttuuriradikalismien aallon, mikä myös heijastui heidän ulko- ja talouspoliittisessa ajattelussaan (vrt. Smolander 2000, 234–241). He pitivät puolueen oikeistosiiiven kriittistä asennetta esteenä hallitukseen pääsyyllä ja pyrkivät sovitteluun suhteita presidentti Kekkoseen ja keskustan K-linjalaisiin. Myös puolueen johto alkoi kannattaa keskustayhteistyötä avatakseen hallitustien ja antoi hyväksyntänsä Paasikiven–Kekkoselinjalle ja kommunisteille. Vaikka puolue virallisesti omaksuikin aikaisempaa vasemmistolaisemmän ajattelutavan, sisäinen oppositio jatkoi

hallituksen ja tarvittaessa myös oman puolueen toimien kritisoinnista. (emt., 249–250, 282–285)

Suomea hallitseva poliittinen kenttä oli 1960-luvun lopulle tultaessa punasävyinen. Vuonna 1966 muodostettu ”kansanrintamahallitus” oli vasemmistovoittoinen; sosiaalidemokraattien lisäksi siinä istuivat keskustapuolue, SKDL ja Tpsl. Vuoden 1970 protestivaaleissa puolueiden voimasuhteet kuitenkin muuttuivat täysin. Vaalien suurimpia voittajia olivat kokoomus ja Veikko Vennamon SMP, joka oli avoimesti Kekkos-vastainen ja jonka vasemmiston ja keskustan kilpailijapuolueet pian leimasivat fasistiseksi ja äärioikeistolaiseksi. Eduskuntaan tuli porvarienemmistö. Sen sijaan vasemmisto, ennen kaikkea SKDL, menetti yli 150 000 ääntä ja keskustapuoluekin lähes 70 000. Myös sosiaalidemokraatit menettivät eduskuntapaikkojaan. (Jussila, Hentilä, Nevakivi 1996, 270, 272–273; Vihavainen 1991, 109)

Yllättävä ja yhtäkkinen oikeiston vaikutusvallan kasvu on olennaista myös tutkimukseni kannalta. Oletan, että tiukentunut kilpailutilanne heijastui myös puoluelehdistön sanankäytössä; lehtien piti kirjoituksillaan entistä enemmän heikentää vastustajien uskottavuutta ja poliittista valtaa sekä toisaalta kohottaa oman puolueen profiilia. Suomettumisen nousu puheenaiheeksi vaalikamppailun aikana alkuvuodesta 1970 tarjosi tähän oman tilaisuutensa. Uskon, että myös vaalien jälkipeli heijastui suomettumiskeskusteluun, kun puolueet – eritoten vasemmisto – pyrkivät puolustelemaan heikkoa menestystään ja esittämään kilpailijat huonossa valossa.

2.3. Suomettumisen merkityksiä

2.3.1. Keskustelun kaksi ulottuvuutta

Suomettuminen on monimuotoinen käsite. Jutilan (1983, 1) mukaan suomettumista on määritelty sekä laajasti ja abstraktisti että hyvin kriittisillä, usein Suomeen kohdistetuilla esimerkeillä. Suomettumisella voidaan viitata pysyvään, staattiseen tilaan, jolloin se usein rajataan koskevaksi Suomea. Tai sillä tarkoitetaan dynaamista prosessia, esimerkiksi Neuvostoliiton pyrkimystä saattaa Länsi-Eurooppa hegemoniansa piiriin.

Toisen aallon suomettumiskeskustelu on entisestään rikastuttanut käsitteeseen liitettäviä merkityksiä ja mielikuvia. Samalla kun sen käyttöala on laajentunut huomattavasti kylmän sodan aikaisesta, ilmiöstä on tullut epämääräinen ja tarkasti määrittelemätön, kirjoittaa Majander (1998, 5):

“Meillä ei vallitse selvää kuvaa siitä, mistä oikein puhumme kun puhumme suometumisesta. [K]attokäsitteestä on tullut kaatoluokka, johon keskustelijat voivat halunsa mukaan sisällyttää huomaamansa epäkohdat ja kielteiset tulkinnat sekä vuodattaa moraalisen ja moralistisen ahdistuksensa Suomen lähihistorian suhteen.”

Suomettumisen merkityksiä tutkittaessa kansainväliset ja Suomen sisäiset pohdinnat usein yhdistyvät varsin sekavaksi ja vaikeaselkoiseksi yhtälöksi. Suomen ulkopoliittiset siteet Neuvostoliittoon ja rajoittunut liikkumavapaus ulottuivat kylmän sodan aikana usein myös sisäpolitiikan puolelle; esimerkiksi Yya-sopimuksen käyttäminen lyömäaseena sisäpoliittisissa ratkaisuisissa ei ollut harvinaista. Käkösen mukaan Moskovan korttia sisäpolitiikassa käyttivät niin presidentti Kekkonen kuin monet muutkin poliitikot taistellensaansaan vallasta. (Käkönen 2001, 534) Samalla tavalla oli mahdollista saavuttaa etuja myös kansalaisyhteiskunnan tasolla yrityksissä, yhdistyksissä, tiedotusvälineissä ja oppilaitoksissa (vrt. Hentilä 2001, 58; Nordenstreng 2001, 224; Valkonen 1998, 33–34).

Suomettumisilmiön selkeyttämiseksi on hyvä tehdä jaottelu kahteen perusulottuvuuteen, joita Majander kutsuu suomettumisen kansainväliseksi ja kotimaiseksi ulottuvuudeksi. Nämä ulottuvuudet esiintyvät sekä suomettumiskeskustelussa että aihetta käsittelevässä tutkimuksessa. Majanderin mukaan niitä tulee tarkastella sekä luonteeltaan että sisällöltään erilaisina ilmiöinä. (1998, 8) Vastaavasti Kähönen (2001, 105) erottaa suometumisessa valtioiden välisen ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden. Yhteiskunnallisen ulottuvuuden huomioiminen on Kähösen mukaan keskeistä ilmiön ymmärtämiseksi omassa viitekehyksessään eli suomalaisessa yhteiskunnassa.

Käytän jaottelua kansainväliseen ja kotimaiseen ulottuvuuteen tarkastellakseni suomettumisesta käytyä keskustelua ja ilmiölle annettuja eri merkityksiä. Kansainväliseen ulottuvuuteen sisällytän tuolloin puheenvuorot, joissa termillä kuvataan Suomen suhdetta itänaapuriinsa sekä Suomen ja muiden Euroopan pikkuvaltioiden aseman eroavaisuutta. Niissä huomio kiinnittyy Neuvostoliiton tapaan ohjailta Suomen ulkopolitiikkaa tai painostaa valtiollista johtoa sisäpoliittisissa päätöksissä, kuten hallituksen muodostamisessa, presidentin valinnassa jne. Ulkomaiset tahot käyttivät suomettumistermiä myös kuvaamaan Neuvostoliiton pyrkimystä saattaa Länsi-Eurooppa hegemoniansa piiriin, eli *suomettaa* ne Suomen tavoin. (Hentilä 2001, 57; Jutila 1983,1)

Kotimaisen ulottuvuuden puheenvuoroissa käsite tarkoittaa Suomen poliittisen elämän, suomalaisten asenteiden tai median muuttumista neuvostoliittomyönteiseksi. Tästä on kyse myös silloin, kun suomettuminen nähdään sisäpoliittisena lyömäaseena sekä keinona lisätä valtaa ja edistää asemia esimerkiksi politiikassa tai mediassa. (Bäckman 2001, 13–14) Seuraavaksi käsittelem tarkemmin suomettumiskeskustelun kotimaista ja kansainvälistä ulottuvuutta. Aloitan erittelemällä kansainvälisessä keskustelussa esiintyneitä näkemyksiä Suomen asemasta.

2.3.2. Kansainvälinen ulottuvuus

“Finlandization’ is the label given to the inchoate process whereby the countries of western Europe – including members of Nato – gradually lose their military capabilities, economic vitality and political will-power and ... are slowly transformed into isolated, neutralized states fearful of Soviet might and unable to resist Russian desiderata.” (Garfinkle 1978, 5)

Garfinklen kuvaama ja Suomen mallintama uhkakuva perustuu olettamukseen, että sotilaallinen mahti on käännettävissä poliittiseksi vaikutusvallaksi. Euroopan muuttuminen neutraalien valtioiden vyöhykkeeksi olisi merkinnyt Neuvostoliiton vaikutuksen kasvamista ennen kaikkea länsivaltojen ulkopolitiikassa, mutta myös sisäpolitiikassa. (emt.) Klinge huomauttaakin osuvasti, että kylmän sodan kaksinapaisen maailmanjärjestelmän aikana oli vaike-

aa paitsi soveltaa neutraalia politiikkaa, myös saada neutraalius hyväksytyksi eri maiden lehdistössä ja poliittisissa piireissä (2001, 55).

Samaan tapaan suomettumiskäsitteen määrittivät myös monet suomettumisesta varoitelleet keskustelijat 1970-luvun alussa. Kansainvälisessä suomettumiskeskustelussa oli Vihavaisen (1991, 19) mukaan kysymys Euroopan keskisuurten valtioiden omasta ulkopoliittisesta asemasta suhteessa Neuvostoliittoon. Suomettumisella viitattiin tuolloin tunnetuksi oletettuun ikävään kehitysvaihtoehtoon, ”esimerkkimaa Suomeen”.

Garfinklen mukaan suomettuminen kuvasi osuvasti Neuvostoliiton Länsi-Eurooppaan kohdistamaa uhkaa; strategiaa, josta Suomen tilanne kävi todisteeksi. Neuvostoliiton sotilaallinen ylivoimaisuus oli suurin syy siihen, että suomalaiset olivat hyväksyneet maansa osittaisen riippuvaisuuden Neuvostoliitosta. Sen sotilaallinen mahti oli myös suurempi kuin kaikki länsieurooppalaisten valtioiden yhteensä, eivätkä nämä voineet sivuuttaa sitä mahdollisuutta, että Neuvostoliitto myös käyttäisi sotilaallista valtaansa. (Garfinkle 1978, 8)

Sotilaallisesti heikommalle Länsi-Euroopalle Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvu Varsovan liiton rajojen ulkopuolelle näyttäytyi 1960- ja 70-lukujen vaihteessa konkreettisenä uhkana. Suomi esiintyi tyypillisesti varoittavana esimerkkinä, kun keskusteltiin maanosan tulevaisuuden ratkaisuista. Muun muassa USA:n kongressissa suomettumisen käsitteellä haluttiin 70-luvun alussa korostaa USA:n Euroopan joukkojen vähentämiseen liittyviä vaaroja. (Hakovirta 1975, 26) Koska lännen valtiot eivät yksin kyenneet vastustamaan Neuvostoliiton sotilaallista valtaa, ne turvautuivat Yhdysvaltoihin. Vahva transatlanttinen suhde loi pohjan suomettumiskäsitteen laajalle kansainväliselle käytölle.

Kansainvälinen suomettumiskeskustelu ei ollut aina yksimielistä, vaan argumentteihin vaikuttivat keskustelijoiden erilaiset poliittiset kytkökset, taustat sekä tietämys Suomesta. Suomalaisilla ja ulkomaalaisilla keskustelijoilla oli myös usein varsin erilainen näkemys Suomen asemasta ja poliittisesta si-

toutuneisuudesta. Mielenpitojen jakautumista havainnollistaa hyvin Hakovirran vuonna 1975 tekemä ryhmittely, jossa hän jakoi suomettumiskeskustelun osapuolet näiden mielenpitojen perusteella kolmeen kategoriaan (Hakovirta 1975, 42–45): suomettajiin, vastääniin ja rauhanomaisen rinnakkaiselon kannattajiin. Hakovirran tekemä kolmijako ei luonnollisesti ota huomioon kaikkia suomettumiskeskustelun vivahteita – minkä hän myös itse myöntää – mutta sen avulla voi saada käsityksen yleisistä rintamalinjoista, joita keskustelussa 1970-luvun alussa oli muotoutunut.

Suomettajalla hän tarkoittaa keskustelijaa, jonka esityksissä Suomi on suomettunut sanan alkuperäismerkityksessä: Suomen itsenäisyys on rajallista ja olematonta, Suomen toiminta on Moskovan kauko-ohjauksessa. Vastääniin lukeutuvat keskustelijat, joiden puheenvuoroissa Suomi ei ole “suomettunut” sanan alkuperäismerkityksessä. Keskustelussa vastaväittäjien kiinnekohtina ovat suomettajien väitteet ja kiistelevät heidän asettamillaan ulottuvuuksilla. Suomettajat esittävät Suomen aseman Hakovirran mukaan tyypillisesti alistettuna, kun heidän vastaväittäjensä monesti ylikorostavat Suomen toimintamahdollisuuksia tai sankaroivat sen ulkopoliittisia saavutuksia.

Kolmannen ryhmän keskustelijat pyrkivät siirtämään suomettumiskeskustelun rauhanomaiseen rinnakkaiseloon pois kontrolloimiskysymyksestä. Tähän luokkaan Hakovirta lukee etenkin monet suomalaiset poliitikot ja kirjoittajat, jotka ovat osallistuneet suomettumiskeskusteluun.

2.3.2.1. Suomettajat

Suomettajien puheenvuoroissa suomettumisen käsite sisälsi tyypillisesti perusajatuksen, että Neuvostoliitolla oli Suomeen tosiasiallinen holhous- tai veto-oikeus, mikä oli ilmennyt vuosien 1958–59 yöpakkasissa ja 1961 noottikriisissä (Vihavainen 1991, 19). Kuuluisaksi on jäänyt Iain Hamiltonin yhdysvaltalaisessa Baltimore Sun -lehdessä vuonna 1972 esittämä luonnehdinta Suomesta “Neuvostoliiton ’imperiumin’ lääninä“:

“Suomella on kaikki ulkonaiset kansallisen itsenäisyyden merkit ja symbolit ja sen perustuslaillinen tasavalta on todella lujaa perua. Mutta on tosiasia, että sen toimintavapautta kaikissa tärkeissä asioissa rajoittaa siinä määrin sen mahtavan naapurin läsnäolo ja painostus, että sitä saattaa oikeutetusti sanoa viime kädessä Neuvostoliiton 'imperiumin' lääniksi.“ (ref., Vihavainen 1991, 18)

Hamiltonin mukaan Neuvostoliitto salli Suomen “vain armosta ja suosiosta“ pitää kaikki demokraattiset instituutionsa. Todellisuudessa se tavoitteli koko Länsi-Euroopan suomettamista, mikä tarkoitti valtioiden irtautumista Natos-ta, niiden välisen yhteistyön estämistä ja päätösten alistamista Moskovan hyväksynnälle. Hamiltonin näkemyksen mukaan juuri tätä oli todellisuudessa Suomen “puolueettomuus“. (ref. Hakovirta 1975, 27–28)

Hamiltonin tavoin Suomen tilannetta luonnehtivat myös New York Timesin kolumnisti Charles L. Sulzberger ja ranskalainen filosofi, sosiologi ja kansainvälisen politiikan teoreetikko Raymond Aron. Heidän mielipiteissään suomettuminen kytkeytyi Eurooppaa koskeviin laajoihin turvallisuus- ja yhteistyökysymyksiin. Sulzberger uskoi, että Länsi-Eurooppaa uhkasi suomettuminen ja “alistuminen venäläisten herruuteen ja tietyn sisäisen vapauden suvaitsemisen uskotteluun“ (ref. Vihavainen 1991, 18). Aronin mukaan Suomi oli valtiona “puoli-itsenäinen“ ja Neuvostoliitto tavoitteli Suomen kaltaista holhous- ja veto-oikeutta koko Länsi-Euroopassa:

“Finlandisoimistermi ilmaisee epämääräisesti Moskovan äärimmäisen päämäärän. Länsieurooppalaiset eivät edes amerikkalaisten joukkojen vetäytymisen jälkeen ole tuomittuja tähän passiivisen puolueettomaksi joutumisen tai puoliprotektooraatin kohtaloon... Yhdysvallat tulee edelleenkin olemaan länsimaiden reservinä, viimeisenä pelastuksena äärimmäisessä kriisissä ja pelotustekijänä Neuvostoliiton ydinvoimaan nähden.“ (ref. Hakovirta 1975, 29)

Samoilla linjoilla oli myös norjalainen valtiotieteilijä Nils Örvik, joka esitti suomettumisen esimerkkinä kaukokontrollista. Kaukokontrolliin kuului, että jokin (suurempi) valtio valvoi, ohjasi ja rajoitti toisen valtion prosesseja, erityisesti poliittisen johdon valintaa. Kaukokontrollin kriteereiksi Örvik nimesi eristyneisyyden, kyvyttömyyden estää hyökkäys ja miehitys, yhtei-

sen rajan kontrolloimaan pyrkivän valtion kanssa, kansallisen yksimielisyyden ja kansallisten päämäärien puuttumisen, voimakkaiden kommunististen ja vasemmistopuolueiden olemassaolon sekä taloudellisen riippuvuuden potentiaalisesta kontrollivallasta. Örvikin mukaan Suomeen pätevät kaikki kriteerit, mikä teki maasta käytännössä yhden Neuvostoliiton satelliiteista. (Hakovirta 1975, 31–32)

2.3.2.2. Puolustajat

Suomi sai myös vaikutusvaltaisia puolustajia, kun sen asemaa ja puolueettomuutta Neuvostoliiton naapurina arvioitiin kansainvälisissä keskusteluissa. Kun suomettajille maa oli uhkaava ennakkotapaus liiallisesta alistumisesta, näkivät puolustajat Suomen esimerkkinä sodan hävinneestä maasta, joka oli rakentanut nopeasti hyvät suhteet voittajaan ja siten pystynyt luomaan tukevan kansallisen pohjan (Tarkka 1992, 203).

Puolustajat käyttivät puheenvuoroissaan erityisesti maantieteellisiä ja reaalipoliittisia perusteluja; he korostivat Suomen hankalaa geopoliittista asemaa sekä sen politiikan realistisuutta. Varsinkin Suomen oloja paremmin tunteet henkilöt olivat usein haluttomia hyväksymään Suomeen kohdistettua kritiikkiä tai suomettumiskäsitettä. Heihin kuuluivat esimerkiksi Hans Peter Krosby, George Maude, Roy Allison ja John P. Vloyantes, jotka käsittelivät suomettumista teoksissaan 1970- ja 80-luvuilla. Vaikka kirjoittajat eivät vähätelleet Neuvostoliiton vaikutusmahdollisuuksia, heidän mielestään Suomi oli olosuhteet huomioon ottaen kyennyt säilyttämään hyvin poliittisen liikumavaransa ja länsimaisen demokratiansa, eikä sen leimaaminen varoittavaksi esimerkiksi ollut oikeutettua. (Vihavainen 1991, 21)

Myös Garfinkle korosti geopoliittisia faktoja vuonna 1978 eritellessään Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Hänen mukaansa jo Suomen ja Länsi-Euroopan Nato-maiden täysin toisistaan poikkeavat maantieteelliset ja historialliset olosuhteet vaikeuttavat maiden poliittisten valintojen vertailua. Pitkä yhteinen raja Neuvostoliiton kanssa asettaa Suomen asemaan, jos-

sa sillä on vähemmän toimintamahdollisuuksia kuin millään muulla Länsi-Euroopan valtiolla, Garfinkle totesi:

“When the term Finlandization is taken to mean an analogy between Soviet–Finnish relation and other Soviet–European relationships based solely on geographical or historical criteria it is not logically justified.” (Garfinkle 1978, 24)

Suomen ulkopolitiikka sai tunnustusta myös korkean tason valtiomiehiltä. Saksan Liittotasavallan liittokansleri Willy Brandt ja ulkoministeri Walter Scheel ottivat termin käyttöön kantaa lehtihaastatteluissa 70-luvun alussa ja pitivät sitä epäkohteliaana ja kaukana todellisuudesta olevana. He eivät uskoneet sen kuvaavan sen paremmin Suomen kuin Euroopankaan tilannetta. Samalla he vastasivat poliittisten vastustajiensa syytöksiin, joissa suomettumista oli käytetty lyömäaseena. (ref. Hakovirta 1975, 24–26)

Hakovirran mukaan merkittävimmän vastaväitöksen suomettumiskeskustelussa teki entinen huippudiplomaatti ja amerikkalaisen ulkopoliittisen keskustelun johtohahmo George F. Kennan. Kennanin mielestä suomettumistermi oli vahvasti liioiteltu ja soveltumaton; sitä vastoin Suomen politiikka heijasti “järkevää harkintaa ja pidättyvyyttä“, joka on tunnusomaista voimakkaan maan naapurina elävän pienen maan politiikalle. Termin käyttö kuvasti Kennanin mukaan ennen kaikkea Länsi-Euroopan valtioiden sisäisestä heikkoudesta kumpuavaa pelkoa. (ref. Hakovirta 1975, 35–37)

Myös Washington Postiin kirjoittava Stephen S. Rosenfeld piti suomettumisesta puhumista huonon nimen antamisena hyvälle politiikalle. (ref. Vihavainen 1991, 21) Rosenfeldin käsityksen mukaan ilmauksen takana oli joukko atlantisteja, jotka kannattivat tiiviitä transatlanttisia siteitä ja Amerikkalaisten läsnäoloa Euroopassa. Suomettumisella he viittasivat uhkaan, että Neuvostoliiton vaikutusvalta paisuisi ja murentaisi Länsi-Euroopan perustukset, jos amerikkalaiset joukot kotiutettaisiin. Kennanin ohella Rosenfeld ei pitänyt USA:n läsnäoloa Euroopassa toivottavana. (Hakovirta 1975, 36–37; Vihavainen 1991, 21)

Kansainvälisesti tunnettu norjalainen rauhantutkija Johan Galtung piti 1970-luvulla Suomen politiikkaa yhtenä parhaina esimerkeistä maasta, joka toteuttaa rauhanpolitiikkaa. Galtung arvosti Suomen ulkopoliitiikkaa ennen kaikkea siksi, että se pyrki rakentamaan siltaa jyrkästi kahtia jakautuneessa kansainvälisessä yhteisössä. Hänen mielestään Suomen ulkopoliitikassa oli elementtejä, jotka pyrkivät vähentämään idän ja lännen vastakkaisuuden aiheuttamia riskejä ja mahdollisen ydinsodan todennäköisyyttä. (Käkönen 2001, 531)

Erittelemistäni puolustuspuheenvuoroista Galtung sopii parhaiten esimerkiksi Hakovirran kolmannen ryhmän keskustelijoista, jotka painottivat puheenvuoroissaan rauhanomaista rinnakkaineloa. Näihin keskustelijoihin kuului Hakovirran mukaan etenkin suomalaisia poliitikkoja ja ajattelijointa, olihan rauhanomainen ja ystävällinen yhteistyöpolitiikka kirjattu yhteen Suomen ulkopoliitiikan peruskivistä, Yya-sopimukseen. Ulkomaailman näkökulmasta rauhanomaisen rinnakkainelon korostaminen saattoi kuitenkin näyttää itänaapurin mielistelyltä, koska Neuvostoliitto oli asettunut virallisen rauhantekijän ja -puolustajan asemaan. (emt., 531–532)

2.3.3. Kotimainen ulottuvuus: Tietoisuuden suomettuminen

Yhdysvaltalainen Walter Laquer meni suomettuneisuutta käsitellessään politiikkaa ja maantieteellisiä realiteetteja syvemmälle. Hän katsoi ilmiön lähtevän suomalaisten asenteista ja liitti siihen yksilöä ja kansaa koskevia psykologisia piirteitä. Commentary-lehdessä vuonna 1978 julkaistussa artikkelissa Laquer totesi Suomen maksavan käytöksellään hintaa siitä, ettei Neuvostoliitto aikoinaan miehittänyt maata. Tämä tarkoitti sitä, että Suomen oli Neuvostoliiton kohdalla joustettava puolueettomuudestaan.

Käytännössä erityisvelvoitteet näkyivät Neuvostoliiton vaikutusvaltana Suomen sisäisissä asioissa. Suomen oli aktiivisesti tuettava Neuvostoliiton ulkopoliitiikkaa, julistettava julkisesti maiden välistä ystävyyttä sekä ylläpidettävä läheisiä kauppasuhteita neuvostoblokin kanssa. Sotilaallisen puoluksensa Suomi saattoi pitää vain Neuvostoliiton sallimassa laajuudessa.

Neuvostoliitto edellytti Suomelta myös itesesensuuria. Suomettumisen prosessiin kuului Laquerin mukaan se, että suomalaiset kielsivät sen olemassaolon ja uskoivat syytösten johtuvan joko lännen pahansuopuudesta tai ymmärtämättömyydestä. Kiistäessään suomettumisen suomalaiset siis todistivat hänen väitteensä oikeaksi. (ref. Vihavainen 1991, 21 – 23)

Laquer myönsi, että maan koolla ja maantieteellisellä asemalla oli vaikutusta Suomen politiikkaan, mutta samalla hän luokitteli Suomen valtiona omaan lokeroonsa. Suomi ei ollut itsenäinen “missään sanan hyväksyttävässä muodossa”, vaan siitä oli tullut Neuvostoliiton tavoittelema “maa omassa kategoriassaan, ei satelliitti eikä puolueeton, maa, jonka ’sopeutuminen’ Neuvostoliiton saneluihin ja toivomuksiin on tullut kansallisen olemassaolon osatekijäksi”. Suomettuminen oli niin syvällä Suomen kulttuurin rakenteissa, ettei sitä havaittu – siitä oli tullut kulttuurinen itsestänselvyys.² Suomalaiset olivat tietämättään orjuutettuja. (ref. Vihavainen 1991, 23 – 24)

Venyttäessään suomettumisen vaikutuspiiriä politiikan rajojen ulkopuolelle yksityisiin kansalaisiin, Laquer muistuttaa ranskalaisen Jean-Pierre Rousseau’n lähes vuosikymmen myöhemmin esittämiä ajatuksia “tietoisuuden suometumisesta”. Tätä käsitettä Rousseau käytti vuonna 1987 kuvatessaan suomalaisen älymystön suhdetta Neuvostoliittoon. Rousseau’n mukaan suomalainen älymystö tunsi hämmästyttävän huonosti Neuvostoliiton järjestelmää ja suhtautui siihen kriittikittömästi. Eräs merkki tästä oli paradoksaalinen tapa, jolla suomalainen älymystö oli alkanut hävetä niitä Suomen historian vaiheita, joita maailmalla ihailtiin ja oli ryhtynyt palvomaan naapurimaansa totalitarismin edustamia arvoja. Samalla kun älymystö arvosteli maailmalla tapahtuneita ihmisoikeusrikkomuksia, se sulki silmänsä Neuvostoliitossa tehdyiltä rikkomuksilta, muun muassa Viron tilanteelta. Laquerin tavoin Rousseau näki ilmiön olevan tiukasti sidoksissa suomalaiseen kansanluonteeseen. Taustalla vaikuttivat maan eristyneisyys ja nuori historia,

---

² Kylmän sodan päätyttyä Laquer oli valmis pehmentämään puheitaan. Vuonna 1992 ilmestyneessä teoksessaan hän rinnasti suomettumisen itesesensuuriin ja selvensi, ettei syy ollut suomalaisissa vaan heidän kotimaansa epäedullisessa sijainnissa: “Suomen oli oltava hiljaa sillä aikaa, kun muut etäämpänä asuvat kansakunnat, kykenivät puhumaan pelotta.” (ref. Nevakivi 1996, 15)

pitkä epäitsenäinen menneisyys sekä läheiset talonpoikaisuudet. (Vihavainen 1991, 25)

Sekä Laquer että Rousseau lähestyivät suomettumista kansallisena erityispiirteenä ja sisäsyntyisenä prosessina. Poliittikka ei synnytä ilmiötä, vaan on sen seurausta. Molemmat nojautuivat analyysissään suomalaiseen kansanluonteeseen, jolla on erityisiä ominaisuuksia ja – mikä tärkeää – joka poikkeaa ominaisuuksiltaan keskieuropalaisesta mentaliteetista. Kirjoittajien näkökulmat ovat kuitenkin hieman erilaiset: Laquer viittaa tekstissään koko kansakuntaan, kaikkiin suomalaisiin, kun Rousseau tarkastelee älymystöä.

Yhteistä Laquerin ja Rousseauin kirjoituksille on se, että suomalaisiin sisään kasvanut suomettuneisuus, kieroutunut asenne, joka kieltää itsensä ja olemassaolonsa, voi levitä myös muualle Eurooppaan. Ilman tätä vaaraa tietoisuuden suomettuneisuus tuskin olisikaan ollut aiheena kiinnostava eivätkä Laquerin ja Rousseauin tapaiset henkilöt olisi vaivautuneet käsittelemään sitä kirjoituksissaan.

2.3.3.1. Suomettuneen eliitin kritiikki

Suomalaisista tutkijoista Timo Vihavainen seuraa Rousseauin ja Laquerin ajatuksia tietoisuuden suomettuneisuudesta kuvaillessaan suomettumisen “hulluja vuosia“ eli 1970-lukua. Vihavaisen mukaan suomettuminen merkitsi integroitumista totalitarismiin. Tuolloin suomalaiseen kulttuurin syntyi totalitarismin elementtejä, joihin kuuluivat sanktiojärjestelmä sekä sitä vahvistavat instituutiot, joita valtiolta tuki ja rahoitti. Suomettuminen synnytti Vihavaisen mukaan uudenlaisen kansallisen tietoisuuden, joka vakiintui Suomeen jo 1970-luvun alussa:

“Se tarkoitti, että kansallista itseymmärrystämme alkoi hallita kuva ylivertaisesta naapurista, jonka vaatimuksiin meidän oli kansallinen olemassaolomme sopeutettava.“ (1991, 287)

Sopeutumisessa ei Vihavaisen mukaan riittänyt se, että Suomi otti huomioon suurvaltanaapurin turvallisuusintressit ja pysyi sotilaallisten liittoutumien ulkopuolella, vaan maan oli myös arvioitava menneisyyttään naapurin näkökulmasta. Luottamuksen saavuttamiseksi suomalaisten odotettiin välttävän kaikkea “neuvostovastaista”. Sen, mitä neuvostovastaisuudella tarkoitettiin, määritteli naapuri. Useimmat puolueet myös myöntivät näihin vaatimuksiin. Vihavaisen mukaan suomettuminen olikin erityisesti puolueiden petos. Samanaikainen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen murros teki suurista ikäluokista vastaanottavaisia uudelle historiakäsitykselle. Vihavaisen mukaan suomettuminen ei ilmiönä perustunutkaan pelkkään teeskentelyyn.

“[K]oko suomettumisprosessi perustui olennaisesti myös uskoon Neuvostoliiton poliittisen ja taloudellisen järjestelmän kelvokkuudesta”. (Vihavainen 1991, 287–289)

Suomessa suomettumisen yhteiskunnallisia vaikutuksia on tarkasteltu muun muassa tutkittaessa suomettuneisuuden ajan itesesensuuria. Yleensä tutkijat ovat rajanneet “sisäisen suomettuneisuuden” tai suomettuneisuuden ”kotimaisen ulottuvuuden” nimenomaan eliittiin, sekä poliittiseen että taloudelliseen. Esimerkiksi Relander katsoo, että suomettuneen eliitin ulkopuolelle jäi kolme ryhmää: tavallinen kansa, pieni antikekkoslainen rintama sekä oppositioon ajautuneet vähemmistökommunistit. Hiljaista enemmistöä suomettuminen ei koskenut Relanderin mukaan lainkaan. (Relander 2001, 304 – 305)

Nordenstreng lukee myös median suomettuneiden ulkopuolelle, mutta myöntää eliitin olleen suomettunut (2001, 223). Samankaltaiseen lopputulokseen tulee myös itesesensuuria tutkinut Salminen. Hänen mukaansa Yy-Suomen sivistyneistö meni rähmälleen Neuvostoliiton edessä. Tiedotusvälineet pikemmin kumartelivat naapuriin päin; vielä poliittisesti arkaluontoisella 1970-luvullakin ne jatkoivat ainakin peiteltysti neuvostojärjestelmän arvostelua. Myös uutisten välittämä kuva itänaapurista oli varsin oikea, ja itesesensuurista käytiin riittävästi keskustelua. (Salminen 1996, 271 – 273)

Nevakivi (1996, 14) määrittelee suomettumisen hieman yleisemmällä tasolla Suomen poliittisen kulttuurin omaleimaiseksi vääristymäksi. Tähän näkemykseen yhtyy Majander, jonka mukaan kotimaisella ulottuvuudella suomettuminen määrittyy poliittisen kulttuurin muodoksi, jossa kylmän sodan Suomessa oli kiistatta länsimaiselle yhteiskuntajärjestykselle ja avoimelle demokratialle arveluttavia, ellei kieroutuneita piirteitä (1998, 10).

Hentilä (2001, 57) erottaa “suomettumisen kotikutoisen puolen“ alkuperäisestä kielikuvallisesta Finnlandisierung-termistä, joka tarkoitti “’Suomen kaltaiseksi tulemista’ – sitä, kuinka suurvalta puuttuu pienen naapurimaansa sisäisiin asioihin, jolloin sen demokratiasta tulee puolinaista ja kauko-ohjattua“. Tuolloin suomettuminen oli Hentilän mukaan ideologinen ja sisäpoliittinen lyömäase eikä moraalinen ongelma. Sen sijaan todellinen suomettuminen oli lähtöisin suomalaisista itsestään:

“Se oli suomalaisten vapaaehtoista sopeutumista itänaapurin todellisiin – ja varmasti myös kuviteltuihin – vaatimuksiin. Pahimmassa tapauksessa Neuvostoliiton hyvänä ystävänä esiintymällä ja sen tahtoon vetoamalla yritettiin ajaa omaa ja poliittista etua.“ (Hentilä 2001, 58)

“Suomettumisen kotikutoinen puoli“ ja “Moskovan kortilla“ pelailu levisi laajasti yhteiskuntaan; siitä tuli osa puolueiden, kansalaisjärjestöjen, tiedotusvälineiden ja kulttuurielämän käytäntöjä.

Suomettumisen kotimainen ulottuvuus on herättänyt laajaa mielenkiintoa etenkin 1990-luvulla käydyssä “toisen aallon“ suomettumiskeskustelussa. Kansainvälisestä näkökulmasta suomettuminen näyttäytyy monille keskustelijoille yhä menestystarinana: Virallisesti puolueettoman Suomen oli hankalassa maantieteellisessä asemassa sopeuduttava kylmän sodan maailmaan parhaan kykynsä mukaan ja pelattava korttinsa reaalipoliittisesti hyödyllisimmällä mahdollisella tavalla. Se teki välttämättömyydestä hyveen ja menestyi ulkopoliitikassaan. (vrt. Majander 1998, 9-10; Nevakivi 1996, 223 - 225)

Poliittisella menestyksellä oli kuitenkin varjopuolensa, sisäinen suomettuneisuus, joka haittasi Suomen kansainvälistä kuvaa ja uskottavuutta ja josta tuli lopulta rasite suomalaisten itseymmärrykselle. Majanderin mukaan suomettumisen tarkastelu ja taakka onkin siirtynyt täysin ilmiön sisäpoliittiseen ulottuvuuteen ja sen malliesimerkeiksi määrittyviin henkilöihin. (Majander 1998, 12; Nevakivi 1996, 226 – 228; Tommila & Salokangas 2000, 241; Vihavainen 290 – 291)

III Suomettumisilmiö tutkimuskohteena

3.1. Tutkimuskysymys

Oma tutkimukseni rajautuu 1970-luvun alussa käytyyn suomettumiskeskusteluun. Käsittelen siinä suomettumisilmiötä 1970-luvun kontekstissa, aikansa ilmiönä Suomessa ja laajemmin kylmän sodan kansainvälisessä politiikassa. Tutkimuskohteena on, miten kysymystä suometumisesta käsiteltiin suomalaisen lehdistön palstoilla. Tutkimuskysymyksiksi nousevat tuolloin, minkälaisia mielipiteitä ulkomailla esitetyt suomettumissyytökset sekä itse käsite herättivät suomalaislehdissä, syntyikö eri kirjoittajien tai lehtien välille keskustelua aiheesta ja miten moniääniseksi julkinen keskustelu muotoutui.

Suomettumiskeskustelun tutkiminen ei kerro välttämättä paljoakaan siitä, oliko asiasta kirjoittava lehdistö ”suomettunut”. Tästä näkökulmasta aihetta on lähestynyt muun muassa Salminen (1996), joka on tutkinut lehdistön sisäistä liikkumatilaa ja kylmän sodan aikaista itesesensuuria. Salmisen mukaan itsesensuuri on yksi suomettumisen muoto (1996, 21).

Salmisesta poiketen lehdistö ei ole tutkimukseni pääkohde, vaan pikemminkin väline, jolla pyrin raottamaan 1970-luvun alun yhteiskuntaa. Lähestymistavat valottavat suomettumisilmiötä eri näkökulmista. Lehtien palstoilla käyty suomettumiskeskustelu valottaa ennen kaikkea aikalaisten ajatuksia suometumisesta. Keskustelua tutkimalla voidaan hakea vastauksia kysy-

myksiin, minkälaisena Suomen kansainvälinen asema nähtiin lehdistössä, miten eri puolueet suhtautuivat Suomen viralliseen ulkopolitiikkaan ja puolueettomuuteen ja miten yhteneviä niiden kannat olivat valtiojohdon kanssa. Mielenkiintoisia kysymyksiä ovat myös, nähtiinkö suomettuminen 1970-luvun alussa sisä- vai ulkopoliittisena ilmiönä, ketä puolustettiin ja syytettiin ja miten Neuvostoliittoon kirjoituksissa suhtauduttiin. Tutkimus tuskin tuo vastauksia kaikkiin esitettyihin kysymyksiin, mutta ne ovat tarpeellisia ohjenuoria tulkittaessa lehtikirjoittelua. Yleisellä tasolla näiden kysymysten tarkastelu antaa kuvaa siitä, miten vapaasti suomalainen lehdistö vuonna 1970 kirjoitti ja miten avointa mielipiteiden vaihto ja keskustelu hankalasta aiheesta tuon ajan mediassa oli.

3.2. Tutkimusaineisto

Suomessa puolueisiin sitoutumattomat lehdet kasvattivat voimakkaasti osuuttaan toisen maailmansodan jälkeen, erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Muutos liittyi sotien jälkeen puolueissa tapahtuneeseen aatteelliseen lähentymiseen, mikä merkitsi luopumista jäykästä ideologisesta perustasta ja periaateohjelmien muuttumista keskustahakuiseen ja käytännönläheiseen suuntaan. (Salminen 1988, 149–150) Tästä kehitystrendistä huolimatta suomalainen lehtikenttä oli 1970-luvun alussa paljon poliittisempaa kuin nykyisin, minkä vuoksi myös tutkimusaineiston lehdistä valtaosa on puolueisiin sitoutuneita. Mukana on silloisen valtapuolue keskustan, oppositiopuolue kokoomuksen, vasemmisto- ja oikeistopuolueiden ja sitoutumattomien lehtien artikkeleita.

Aineistoon kuuluvat lehdet (ks. taulukko 1.) kattavat kokonaisuudessaan kukaakin Suomen poliittisen kentän oikealta vasemmalle. Oikeistolaisia lehtiä ovat Uusi Suomi ja Aamulehti. Maalaisliittoa edustaa puolueen päääänenkannattaja Suomenmaa. Vasemmiston lehtiä ovat Skp:n ja SKDL:n äänenkannattaja Kansan Uutiset sekä Päivän Sanomat, joka edustaa SDP:stä eronnutta vasemmistolaisiipeä työväen ja pienviljelijäin sosialistista liittoa (Tpsl). Myös SDP:n äänenkannattaja Suomen Sosialidemokraatti on mukana.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston jaottelu puoluekannan mukaan.

LEHTI	PUOLUEKANTA
Aamulehti Uusi Suomi	Kokoomus
Hufvudstadsbladet Nya Pressen	Porv. / Rkp
Suomenmaa	Keskustapuolue
Suomen Sosialidemokraatti	SDP
Kansan Uutiset	SKDL, Skp
Päivän Sanomat	Tpsl
Helsingin Sanomat Ilta-Sanomat Turun Sanomat Kaleva	Sitoutumaton
Suomen Kuvalehti	Sitoutumaton

Näiden lisäksi mukana ovat sitoutumattomat Helsingin Sanomat, Turun Sanomat ja Kaleva sekä ruotsinkieliset porvarilliset lehdet Nya Pressen ja Hufvudstadsbladet.

Valitut lehdet ovat sekä pääkaupunkiseudulla ilmestyviä lehtiä että maakuntien ykköslehtiä (muun muassa Turun Sanomat). Aineisto painottuu Etelä-Suomen suuriin lehtiin. Koska suomettumisesta käyty keskustelu oli lehdistössä aaltoilevaa, en ole rajannut tutkimusta lehdistön tiettyyn osaan, vaan ottanut mukaan lähes kaikki löytämäni asiaa käsittelevät artikkelit. Mielestäni käyttämäni valintakriteeri esittää keskustelun mahdollisimman monipuolisena ja laajana. Monien lehtien kautta keskustelusta kuvastuu paremmin myös se, kuinka suomettumissyösten herättämät reaktiot heijastuivat Suomen sisäpolitiikkaan.

Aineiston olen hankkinut Tampereen yliopiston lehtienlukusalin sanomalehti- ja mikrofilmikokoelmista, Tampereen yliopiston kirjaston aikakauslehtikokoelmasta sekä Ulkoasianministeriön arkiston valkoisista lehdistökatsauksista, joihin on kerätty ulkoministeriön kannalta keskeisiä artikkeleita kotimaan eri lehdistä. Varsinaista hakusanaa ”suomettuminen” ei arkistossa ole käytössä, vaan aihetta koskevat ja sivuavat artikkelit löytyivät esimer-

kiksi otsikkojen ”Strauss, Hallstein ja Suomi”, ”ulkopolitiikka”, ”puolueettomuuspolitiikka”, ”Suomi ulkomailla” ja ”Finnlandisierung / suomettuminen” alta.

Tutkimuksen painopiste on keväällä 1970. Suomettumistermi levisi Suomessa median kautta julkiseen käyttöön tammikuussa 1970. Keskustelu oli vilkasta koko kevään ajan, ja harveni sitten hiljalleen kesään mennessä. Mukaan valitut artikkelit edustavat uutisia ja toimituksellista mielipideaineistoa. Jälkimmäiseen kuuluvat toimittajien kirjoittamat kolumnit ja pakinat. Lukijoiden mielipiteitä ei mukana ole lainkaan.

3.3. Tutkimusmenetelmä

3.3.1. Suomettuminen ongelman määrittelykamppailuna

Väite siitä, että Suomi on suomettunut, herätti Suomessa ja kansainvälisillä rintamilla laajaa keskustelua tullessaan julkisuuteen 1960- ja 1970-luvun vaihteessa. Ilmiön puoltajat ja vastustajat väittelivät vuorollaan kantojensa oikeellisuudesta.

Suomettumiskeskustelua voidaankin pitää eräänlaisena määrittelykamppailuna, jossa eri tahot ja heidän edustamansa näkemykset ongelman luonteesta kamppailevat keskenään. Tässä määrittelykamppailussa suomettumisväitteiden esittäjät antavat puheenvuoroillaan ymmärtää, että Suomi on poliittisissa ratkaisuisaan riippuvainen Neuvostoliitosta, mikä on ongelma. Suomettumisväite esittää siis ongelmanmäärittelyn ja sisältää myös ongelmanratkaisuvaatimuksen, jonka mukaan Suomen pitäisi vähentää riippuvuutta itänaapuristaan. Väitteen kiistävät osapuolet eivät sen sijaan tunnusta tällaisen ongelman olemassaoloa ja esittävät oman määrittelynsä. He voivat määrittellä ongelmaksi suomettumisväitteen esittämisen tai etsiä ongelmaa niistä motiiveista, jotka ovat väitteen taustalla. Puheenvuoroista rakentuva ketju vastaa sosiaalisen konstruktionismin näkemystä sosiaalisten ongelmien synnystä.

Konstruktionistien mukaan sosiaaliset ongelmat ovat yhteiskunnallisten määrittelyprosessien tuotteita. Ne syntyvät kollektiivisesti, kun yhteisö tai osa sen jäsenistä määrittelee haitallisiksi katsomansa olosuhteet sosiaalisiksi ongelmiksi (Hakkarainen 1998, 195–197). Kaikki negatiiviset ja pulmalliset asiat eivät kuitenkaan saa sosiaalisen ongelman statusta, vaan sosiaaliset ongelmat vaihtelevat eri aikoina ja eri yhteiskunnissa. Se, mitä asioita yhteisössä kulloinkin pidetään sosiaalisina ongelmina, määräytyy yhteiskunnallisten määrittelyprosessien kautta. Jokin haitallinen asia ei ole sosiaalinen ongelma ennen kuin sosiaaliset toimijat vaativat sen tunnustamista sellaiseksi. (emt., 198–199)

Tutkimuksessa konstruktionistit kohdistavat katseensa juuri ongelman määrittelyprosessiin, johon kuuluvat epäkohtia koskevat väitteet ja vaatimukset (*claims*), niiden esittäjät (*claims-makers*) sekä vaatimusten esittämisprosessi kokonaisuudessaan (*claims-making process*) (Spector & Kitsuse 1977, ref. Hakkarainen 1998, 199). Määrittelyprosessi on konstruktivisteille aktiivinen tapahtuma, jossa ihmisryhmät, instituutiot, järjestöt ja muut yhteiskunnalliset tahot hakevat johonkin asiantilaan muutosta esittämällä vaatimuksia, valituksia ja väitteitä. Vaatimukset voivat koskea asian tunnustamista sosiaalisesti ongelmaksi, ongelman ymmärtämistä tietynlaisena ilmiönä, ongelmaan puuttumisen kiireellisyyttä tai tiettyjen toimenpiteiden tärkeyttä. Esitystapa kertoo siitä, minkälaiseksi ilmiöksi esittäjä haluaa ongelman määriteltävän. Kun ongelman luonne määritellään, tulee mahdolliseksi myös tyypitellä ja rajata sopivat ratkaisumallit. (Hakkarainen 1998, 199, Spector & Kitsuse 1977/1987, 73, 78)

Julkisuus on ongelman määrittelijöille tärkeää. Julkisuudessa asiantila saa ongelman statuksen julkisen keskustelun ja väittelyn (*public debate*) kautta. Tämä takia ongelmat määritelläänkin usein julkisilla areenoilla, joita uutismedian lisäksi voivat olla populaarikulttuurin eri muodot, julkiset hallinto- ja lainsäädäntöelimet, kansalaisjärjestöt, ammattiryhmittymät jne. Yleensä ongelmia konstruoidaan yhtä aikaa usealla julkisen keskustelun arenalla. (Best 1989, 279; Hakkarainen 1998, 202; Pietilä 2001a, 14) Julkisuuteen pääsyn lisäksi asiantilan on pysyttävä agendalla eli päivälistalla tullakseen

yleisesti tunnustetuksi ongelmaksi. Julkinen tila on rajallinen, ja siellä voi käsitellä vain tietyn määrän sosiaalisia ongelmia kerrallaan, joten ongelmia uhkaa jatkuva putoaminen julkisuudesta. (Pietilä 2001a, 14)

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta keskustelua siitä kysymyksestä, oliko Suomi suomettunut vai ei, voidaan lähestyä konstruktionistien mallintamana ongelman määrittelykamppailuna, jossa erilaiset ongelman määrittelytavat kilpailevat keskenään. Tässä prosessissa eri tahot puolustavat omia näkemyksiään ja torjuvat toistensa näkemyksiä siitä, sisältyykö Suomen ja Neuvostoliiton väliseen suhteeseen sekä siitä esitettyihin puheenvuoroihin ongelmia ja jos, niin minkälaisia.

Suomettumiskirjoittelun tutkimuksessa konstruktionistien teoriat auttavat selvittämään, minkälaisia ongelmanmäärittelydiskursseja julkisuudessa muodostui 1970-luvun alussa. Eri osapuolten keskustelussa esittämiä, yksittäisiä puheenvuoroja on sen sijaan hyödyllisintä tarkastella julkisen keskustelun tutkimusmenetelmien valossa. Tällöin huomio kiinnittyy keskustelun osapuolten esittämiin mielipiteisiin sekä niiden argumentteihin sekä siihen, reagoivatko eri osanottajien mielipiteet ja argumentit toisiinsa. Analysoimalla puheenvuorojen näitä puolia syntyy kuva siitä, miten monimuotoista ja eriaänistä keskustelua suometumisesta 1970-luvun alun suomalaisessa lehdistössä käytiin.

Tutkimuksessa konstruktionistinen teoria palvelee sisällöllistä erittelyä, kun puheenvuorojen tasolle yltävä tutkimus erittelee keskustelua muodollisesti. Edellinen kertoo keskusteluun sisältyvistä yleiskursseista, jälkimmäinen siitä, kuinka nämä diskurssit heijastuivat konkreettisten puheenvuorojen tasolla.

3.3.2. Julkinen keskustelu tutkimuskohteena

Julkista keskustelua on kutsuttu demokratian kulmakiveksi. Moderneissa yhteiskunnissa julkinen keskustelu on viime vuosina liitetty yhä pysyvämmiin kansalaisten oikeuteen vaikuttaa heitä koskevien julkisten asioiden kä-

sittelyyn. (Pietilä 2001a, 2) Demokratiaa puolustavien kriitikoiden mukaan demokratia edellyttää kaikkien avointa pääsyä julkisiin instituutioihin ja tiedon resursseihin. Kansalaisten osallistuminen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman osallistumista tukevaa julkisuutta ja sen olennaista osaa, julkista keskustelua. (Heikkilä & Kunelius 1997, 7; Pietilä 2001a, 2; Pietilä 1997, 249–250)

Koska median asema julkisuuden säännöstelijänä ja muokkaajana on vankka, sitä ei julkisen keskustelun synny(ttämise)ssä voi sivuuttaa. Näkemykset tiedotusvälineiden roolista julkisessa keskustelussa ovat vaihtelevia. Habermasin on tulkittu katsovan, että aito julkinen keskustelu on kasvokkain tapahtuvaa vuorovaikutusta. Tuolloin joukkoviestimien tehtävänä ei ole toimia tilana julkiselle keskustelulle, vaan pikemmin lietsoa keskustelua viestinten ulkopuolisilla areenoilla. (Pietilä 2002, 137) Toista ääriäitaa median tehtävästä edustaa näkemys, jonka mukaan median pitäisi itse asettautua julkisen keskustelun areenaksi. Esimerkiksi Oreja et. al. (sit. Pietilä 2002, 137) haluavat viestinten olevan väline, jonka avulla “vapaiden ja demokraattisten yhteiskuntien perustan muodostava julkinen keskustelu voi toteutua“.

Jälkimmäinen käsityskanta on yleinen varsinkin moderneissa demokratioissa, jossa tiedotusvälineiden edellytetään vallanpitäjien valvonnan ja tiedonvälityksen lisäksi tarjoavan tilan ja edellytyksen julkisen keskustelun käymiselle. Julkisena areenana median ei tule ainoastaan suodattaa henkilöiden esittämiä mielipiteitä, vaan tarjota yleisölle mahdollisuus keskusteluun, väittelyyn ja dialogiin toistensa kanssa. (Pietilä 2001a, 11–12) Hyvin samantapainen ajatus on kansalaisjournalismissa, joka pyrkii saattamaan kansalaiset keskusteluyhteyteen toistensa ja vallankäyttäjien kanssa. Kansalaisjournalismissa media nähdään aloitteellisena näkökulmien avaajana, kysymysten esittäjänä, keskustelutilan tarjoajana ja jopa sen mobilisoijana. (Kunelius 2000a, Heikkilä 2001, ref. Raittila & Vehmas 2001, 11)

Nykyisin median katsotaan täyttävän sille asetetun tehtävän huonosti. Asioita käsitellessään tiedotusvälineet keskittyvät yhä enemmän julkisuuden hen-

kilöihin sekä äärimmäisiin mielipiteisiin, mikä ennemmin polarisoi journalismia kuin rohkaisee keskustelua. Esimerkiksi perinteisen lehdistön on todettu suosivan enemmän erillisten mielipiteiden ilmaisua kuin vuoropuhelua. (Pietilä 2001a, 11–12; Pietilä 2002, 141)

Julkisen keskustelun tutkimiseen tiedotusvälineissä ei ole olemassa yhtäläistä ja selkeää metodologiaa. Yksi mahdollisuus on tarkastella puheenvuoroja pääsyn, keskusteleavuuden (dialogisuuden) ja deliberaation (harkinnan) näkökulmista (vrt. Heikkilä & Kunelius 1997). Nämä käsitteet ovat lähtökohtia, kun tutkin suomettamisesta käytyä julkista keskustelua. Ennen käsitteiden tarkempaa erittelyä on kuitenkin hyvä selvittää, mitä on julkinen keskustelu viestimissä.

3.3.2.1 Julkinen keskustelu viestimissä

Mediassa – julkisella areenalla – ongelma määrittellään julkisen keskustelun kautta. Media tarjoaa keskustelulle ja siihen osallistujille tilan, jossa määrittelykamppailua voidaan käydä. Onnistunut ongelman määrittelyprosessi edellyttää, että eri osapuolten esittämistä väitteistä ja määrittelyistä rakentuu keskustelu, joka täyttää julkiselle keskustelulle asetetut kriteerit.

Mitä sitten julkisella keskustelulla viestimissä tarkoitetaan? Median roolia julkisen keskustelun areenana on toistaiseksi tutkittu vähän, ja itse julkisen keskustelun käsite on jäänyt merkitykseltään monella tavoin epämääräiseksi (Pietilä 2001a, 17–18). Esimerkiksi suomalaisessa julkisen keskustelun tutkimuksessa termiä ei ole tarkasti määritelty tai luonnehdittu. Tutkimukset ovat keskittyneet keskustelun sisältöön ja analysoimaan esitettyjä mielipiteitä ja niiden perusteluja. Kohteena olevaa ilmiötä ei siis ole varsinaisesti tutkittu vuorovaikutusprosessina, vaan keskeiseksi on noussut keskustelussa esitettyjen näkökantojen kuvaus. Se, miten puheenvuorot näkökantoja esittäessään mahdollisesti reagoivat toisiinsa, on tutkimuksissa jätetty huomiotta. Ongelmana on voinut olla myös se, että vaikka käsite määriteltäisiin, tutkimus ei välttämättä noudata sitä. (Pietilä 2001a, 17; Pietilä 2002, 137)

Yleensä julkisella keskustelulla viitataan viestimissä esitettyihin mielipiteisiin ja niistä rakentuviin diskursseihin. Käsitettä on käytetty myös kuvaamaan kahden tai useamman yhteiskunnallisen toimijan välistä vuoropuhelua tai pelinomaista ilmiötä, jossa keskustelun osallistujat näyttävät pelaajina ja heidän puheenvuoronsa siirtoina.

Suomettumiskeskustelun tarkastelussa käytän Pietilän julkisen keskustelun määritelmää. Hän asettaa julkisen keskustelun minimiehdoksi, että jostain asiasta esitetään julkisesti toisiinsa suhteutuvia mielipiteitä. Tuolloin kaikki tällaisia kantoja ilmaisevat lausumat mediassa ovat puheenvuoroja julkisessa keskustelussa. Puheenvuorot voivat vaihdella monologisista dialogisiin: monologinen puheenvuoro ottaa kantaa reagoimatta keskustelussa sanottuun, dialogisessa puheenvuorossa reaktio kohdistuu siihen, mitä joku henkilö tai taho asiasta sanoo. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät sellaiset tekstit, joihin ei sisälly tämän kaltaisia puheenvuoroja. (Pietilä 2002, 137–138)

Yleensä keskustelulta edellytetään vuorovaikutusta, dialogia. Kuitenkin myös erillisesti esiintyvien, monologisten puheenvuorojen voidaan ajatella rakentavan keskustelua, vaikka niissä ei olekaan suoraa viittausta muihin puheenvuoroihin. Kun yhdet puhujat artikuloivat asian puolesta ja toiset vastaan, heidän kantansa reagoivat toisiinsa: puoltava kiistää vastustavan ja päinvastoin. Vuorovaikutus tapahtuu tällöin mielipiteiden välillä, vaikka puhujat eivät suoraan reagoikaan toistensa sanomisiin. (Pietilä 2001a, 17–18; Pietilä 2002, 137)

Dialogisessa puheenvuorossa reaktio kohdistuu joko diskurssi- tai lausumatasolle. Diskurssitasolla otetaan kantaa asiaan ja sanottuun yleisesti, lausumaa yksilöimättä, kun lausumatasolla puhujan kannanotto kohdistuu yksilöidysti tiettyyn lausumaan tai väitteeseen. Yksilöinti voi toimia strategisesti, jolloin puheenvuoron esittänyttä henkilöä tai taho haastetaan vastaamaan sanoistaan. Diskurssitasoinen reagointi on puolestaan tyyppillistä uutis- ja selontekoaaineistolle. (Pietilä 2002, 140–141)

Julkisen keskustelun aineisto ymmärretään laajasti: se voi olla toimituksellista, yleisön mielipideaineistoa, uutisia ja selontekoja. Lausuma voidaan esittää lukijalle suoraan tai se voi olla välitetty, jolloin se esitetään toimittajan tiivistyksenä. Välitetyt lausumat ovat tavallisia uutis- ja selontekoaineistossa, mutta niitä voi esiintyä myös mielipideaineistossa kirjoittajan siteerauksessa toisen puhujan lausumaa. Jutussa voi siis olla useamman kuin yhden henkilön puheenvuoroja. (Pietilä 2002, 139)

Esitetyt puheenvuorot voidaan luokitella niiden sisältämien kantojen perusteella. Esimerkiksi Pietilä (2002, 140) erittelee Koskenniskan sillan rakentamiskeskustelua koskevassa tutkimuksessaan vastustavien, puoltavien ja neutraalien puheenvuorojen osuudet uutisissa, toimituksellisessa mielipideaineistossa ja yleisön mielipideaineistoissa. Suomettumiskeskustelussa mielipiteet eivät välttämättä jakaudu yhtä yksioikoisesti, koska ilmiö varsin abstrakti. Pietilän taulukointia mukaillen voidaan luokitella keskustelussa muodostuneiden eri diskurssien osuudet koko tutkimusaineistossa sekä erikseen toimituksellisessa mielipide- ja uutisaineistossa sekä jaotella mielipiteet väljästi puolesta–neutraali–vastaan-asteikolla, mikäli tämä on mahdollista.

Kantojen keskittyminen tiettyyn aineistotyyppiin viestii puhujan asenteista keskusteltavaan aiheeseen. Mielipiteiden painottuminen uutis- ja selontekoaineistoon voi kertoa puhujan nihkeästä suhtautumisesta julkisuuteen, kun taas mielipideaineistoon valikoituvat spontaanit ja julkisuutta hakevat puheenvuorot. Toisaalta lausuman sijoittuminen tiettyyn aineistotyyppiin riippuu usein myös puhujan arvoasemasta. Uutis- ja selontekoaineistoon valikoituu jo lehtien toimituskäytäntöjen vuoksi paljon virkamiesten ja asiantuntijoiden lausuntoja, kun kansalaisten aloitteet yleensä julkaistaan yleisön mielipideaineistossa. Toimittajien kannanotot sijoittuvat toimitukselliseen mielipideaineistoon. (Heikkilä & Kunelius 1997, 6–7; Pietilä 2002, 139–140)

3.4. Pääsy, dialogisuus, deliberaatio

Puheenvuorojen tai diskurssien luokittelu eri aineistotyyppisiin ei julkisen keskustelun tutkimisessa kuitenkaan yksinään riitä. Puheenvuoroja on analysoitava sen mukaan, minkälaista keskustelua niistä rakentuu. Toisin sanoen, reagoivatko puheenvuorot diskurssi- ja/tai lausumatasolla toisiinsa, ja muodostuuko niiden välille keskustelua.

Selkeyttääkseni julkisen keskustelun toisistaan varsin paljon poikkeavia tutkimustapoja, käytän suomettumiskeskustelun analyysissä apunani pääsyn, dialogisuuden ja deliberaation käsitteitä³ (ks. Heikkilä & Kunelius 1997). Kukin niistä edustaa tutkimuksessa näkökulmaa, josta lähestyä kysymystä, kuinka monipuolista oli suometumisesta käyty julkinen keskustelu. Pääsyn käsite vastaa kysymykseen keskustelun osanottajista, dialogisuus puheenvuorojen keskustelevuudesta ja deliberaatio keskustelun argumentaatiosta ja ajallisesta muuttumisesta.

3.4.1. Pääsy

Heikkilä ja Kunelius tarkoittavat pääsyn käsitteellä sitä, kuka noteerataan julkisuudessa ja millä arvolla sekä millaisia rajoituksia journalismin pääsylle tiedon lähteille asetetaan (1997, 5). Siten pääsyn kysymyksiä voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta käsin: ensimmäiseen liittyvät journalistin ja journalismin mahdollisuudet päästä tiedon ja vallankäytön lähteille, toiseen journalistien oma asema vallan vahtikoirina ja portinvartijoina, jotka päättävät, mitä aiheita julkisella agendalla eli päivälisellä liikkuu (emt., 6). Suomettumiskeskustelun tutkimuksessa nimenomaan jälkimmäinen tarkastelutapa on keskeinen.

---

³ Heikkilä ja Kunelius suomentavat englanninkieliset käsitteet access, dialogue ja deliberation pääsyksi, keskustelevuudeksi (dialogisuudeksi) ja harkinnaksi (1997, 5–6). Itse olen päättänyt käyttämään ensisijaisesti pääsyn, dialogisuuden ja deliberaation käsitteitä; ensimmäiset kaksi ovat mielestäni yleiskielisiä ja ymmärrettäviä, deliberaation valintaan on vaikuttanut Pietilän aihetta käsittelevä kirjoitus (2002b). Harkitsevuuden käsite voi mielestäni olla hieman harhaanjohtava, tosin myös vierasperäinen deliberaation käsite vaatii perinpohjaista taustoittamista tullakseen ymmärrettäväksi.

Kun journalismia arvioidaan pääsyn kriteereillä, olennaiseksi kysymykseksi nousee journalismin “representaatio“. Representaation edustuksellisuudella viitataan siihen, että journalismi edustaa yleisöään, joka on antanut sen toiminnalle valtakirjan. Kun katse käännetään representaation toiseen puoleen eli journalismin omien tuotosten edustuksellisuuteen, kysytään, miten edustava on journalismin tapa esittää äänensä kuuluviin haluavia tahoja.(sama) Tämä on tutkimuksessani oleellinen kysymys.

Joukkotiedotusvälineet ohjaavat julkisen keskustelun suuntaa ja sisältöä päättäessään, ketkä puhujat ja mitkä instituutiot saavat äänensä kuuluviin. Medialle tyypillisesti mielletty portinvartijan asema tekee tiedotusvälineistä ja journalisteista merkittäviä yhteiskunnallisia vallankäyttäjiä. (Hakkarainen 1998, 202; Raittila & Vehmas 2001, 11) Kriittinen journalismin tutkimus on osoittanut, että journalismi ei kohtele julkiselle areenalle pyrkiviä lähteitä tasapuolisesti, vaan keskittyy systemaattisesti ainoastaan tiettyihin lähteisiin. Muita enemmän tiedotusvälineissä ääneen pääsevät viralliset lähteet, joita edustavat erityisesti vallankäyttäjät, asiantuntijat sekä niin sanottujen suurten koneistojen edustajat. Journalismin tyypillisiä lähteitä ovat valkoiset, virallisiin eliitteihin kuuluvat miehet, kun taas naisten sekä erilaisten etnisten, poliittisten ja muiden vähemmistöjen pääsy julkisuuteen on huomattavasti rajoitetumpaa. Heitä myös käytetään harvemmin tietolähteinä. (Heikkilä & Kunelius 1997, 6–7; Luostarinen 1994, 44)

Tutkijat ja journalistit ovat selittäneet lähdekäytännön epätasapainoa muun muassa korostamalla tyypillisten uutistoimijoiden uskottavuutta sekä käytökelpoisuutta journalistisessa työprosessissa, heidän tuottamansa tiedon taloudellisuutta sekä virallisten lähteiden roolia “ensisijaisina määrittelijöinä“. Tutkimuksillakin on osoitettu, että keskittymällä vaikutusvaltaisiin lähteisiin journalismi ei esitä edustavaa kuvaa yhteiskunnallisista toimijoista ja näiden äänistä. (Heikkilä & Kunelius 1997, 7)

Esimerkin lähteiden käytön tarkastelusta tarjoaa Raittilan ja kumppaneiden (2001) tutkimus ydinjätteiden loppusijoitusta koskevasta keskustelusta. Tutkimuksessaan he analysoivat tekstin puhujarakennetta, eli eri intressiryhmi-

en esille pääsyä ja roolia lehtijutuissa. He erittelevät määrällisesti, kuinka monessa jutussa ja millä tavoin eri intressitahot saivat äänensä kuuluviin, kenen puhetta ja kannanottoja lainattiin tai referoitiin ja ketkä olivat useimmin puheen kohteina. Puhujalla tarkoitetaan sitä osaa lähteistä, joka tuodaan esille myös jutussa joko siteeraamalla tai referoimalla. Henkilöiden lisäksi puhujia voivat olla myös julki tuodut kirjalliset lähteet.

Tutkijoiden mukaan puhujarakenteen erittely ei kerro mitään varmaa toimittajan tavasta valita lähteitä tai suosia joitakin osapuolia, sillä jutussa esiin tuodut lähteet ovat usein vain pieni osa kaikista käytetyistä. Lähteiden määrällinen esiintyminen jutuissa ei myöskään kerro suoraan jutun sisäisestä puhujien hierarkiasta, sillä toimittaja voi horjuttaa tai vahvistaa käyttämiesä lähteiden asemaa rakenteellisilla ja retorisisilla keinoilla. Näistä puutteista huolimatta puhujarakenteen määrällinen analyysi antaa tutkijoiden mukaan hyvän käsityksen eri intressiryhmien roolista uutisoinnissa. (Raittila & Vehmas 2001, 22 – 23)

Suomettumiskeskustelun tutkimisessa puhujarakenteen analyysi antaa suuntaa, mihin asioihin tulisi kiinnittää huomiota tarkastellessa keskustelun osapuolia. Tutkimuksen kannalta tärkeitä kysymyksiä ovat, ketkä olivat suomettumiskeskustelun osapuolet, kenelle annettiin lehtien palstoilla “vaikutusvaltaisen” lähteen asema, kenen oli vaikeampaa saada äänensä kuuluviin ja kohdeltiinko joitakin tahoja vähättelevästi. Näiden kysymysten kautta tulisi vastata siihen, kuinka edustava oli suomalaisessa lehdistössä käydyn suomettumiskeskustelun osanottajajoukko ja miten moniääniseksi keskustelu muotoutui.

3.4.2. Dialogisuus

Suomettumistutkimuksessa dialogisuus vastaa siihen, kuinka tiivistä oli keskustelijoiden välinen vuorovaikutus. Heikkilän ja Kuneliuksen mukaan “keskustelevuus (dialogisuus) antaa mahdollisuuden arvioida journalismia kysymällä, kuinka dialogi toimii journalismin menetelmänä kuvata yhteiskunnallista todellisuutta ja missä määrin journalismi saa aikaan keskustelua”

(1997, 5). Pääsyn tavoin siis myös dialogin käsitteen voi jakaa kahteen merkitysluokkaan: dialogiin ja keskustelevuuteen *journalismissa* sekä journalismin ja yleisön suhteen keskustelevuuteen (emt., 9). Tutkimuksessani huomio keskittyy ennen muuta edelliseen, eli journalismin sisäiseen keskustelevuuteen.

Heikkilän ja Kuneliuksen mukaan journalismin sisäinen keskustelevuus nostaa esille kaksi tärkeää kysymystä. Ensimmäisessä kiinnitetään huomiota siihen, millaisia ääniä keskusteluun päästetään mukaan ja asetetaan kriteeriksi keskustelun moninäkökulmaisuus. Toiseksi kysytään, kuinka paljon *journalismissa* esiin nousevat äänet todella kohtaavat toistensa argumentit. Kohtaamisessa otetaan huomioon esimerkiksi eri tahoille annetun tilan suuruuden ja sijainnin (taittoa ja asemointia koskevat tekijät) sekä lähteiden erilaiset asiantuntija-asemat (mikä lähde kommentoi ja mitä asiaa). (Heikkilä & Kunelius 1997, 9–10)

Dialogisuuden näkökulmaan kuuluu olennaisesti jutussa esiintyvien lähteiden välinen “valtakamppailu“, toisin sanoen se, kuka – jos kukaan – puhujista on jutussa niskan päällä. Tämän representaation puolen problematiikkaan kuuluu, missä suhteessa journalismi esittää äänensä kuuluviin saaneet tahot, kuinka tasapainossa eri mielipiteet ja kannat ovat toisiinsa nähden ja mikä on journalismin itsensä vaikutus keskustelun osapuolten toisistaan poikkeaviin voimasuhteisiin. Journalismia on usein kritisoitu dialogisuuden ja moniäänisyyden kutistamisesta pseudokeskusteluksi; se kokoaa erilaisia ääniä ja toimijoita lähelle toisiaan, mutta ei pane näitä kohtaamaan toisiaan (Heikkilä & Kunelius 1997, 10).

Kuten edellä on mainittu, puhujien välinen vuorovaikutus on viestimissä käydyn julkisen keskustelun olennainen piirre. Keskustelu on dialogista, kun eri puhujien mielipiteet kohtaavat jutussa toisensa. Keskustelun kulku tulee näkyviin juuri osapuolten välisissä vuoropuhelumaisissa, diskurssi- tai lausumatasolle kohdistuvissa lausumissa. Pelivertausta soveltaen niitä voidaan pitää vetoina ja vastavetoina diskursiivisessa kamppailussa. (Pietilä 2002, 143–144)

Koska puhujat lähtevät usein erilaisista asemista määrittelemään ongelmaa, myös heidän käyttämänsä strategiat haastaa toisia keskustelemaan ovat erilaisia. Yhteiskunnallinen asema, puhujan takana oleva markkinointikoneisto sekä erisuuruiset resurssit asettavat puhujat väittelyssä esimerkiksi haastajan tai puolustajan tai vahvemman ja heikomman osapuolen asemaan (vrt. Pietilä 2002b, 12).

Suomettumiskeskustelun tutkimisessa dialogisuudella onkin merkittävä asema. Sen avulla voi vastata kysymyksiin, syntyikö suomettumisesta lehdistössä julkista keskustelua, minkälaisia reaktioita eri lehtien ja kirjoittajien kommentit toisissaan herättivät ja miten tasapuolisesti keskustelun eri äänet lehdissä esiintyivät. Jakamalla puheenvuorot monologisiin ja dialogisiin ja jälkimmäisissä diskurssi- ja lausumatasolla reagoiviin on mahdollista eritellä suomettumiskeskustelua tarkemmin ja vertailla, kuinka puheenvuorot reagoivat toisiinsa käytännössä diskurssi- ja lausumatasolla. Olivatko kyseessä suomettumismonologit – vai dialogi?

3.4.3. Deliberaatio

Kolmas tutkimusnäkökulma on deliberaatio, josta Heikkilä ja Kunelius käyttävät nimeä harkitsevuus (1997, 13). Tutkijoiden mukaan harkitsevuus liittyy selkeimmin journalismin ja demokratian suhteeseen. Siihen liittyvät kysymykset, millaista pohdintaa ja toimintaa journalismin tuottamat tiedot panevat liikkeelle, mikä on harkitsevuuden julkinen luonne ja mitkä ovat siihen osallistuvien mahdollisuudet vaikuttaa määrittelyyn kohteena oleviin asioihin, ongelmiin ja niiden ratkaisemiseen. (Heikkilä & Kunelius 1997, 5–6)

Käsitteenä deliberaatio/harkitsevuus ei avaudu helposti, vaan on pääsyä ja dialogia monisyisempi. Deliberaation ajatusta voi lähteä purkamaan demokratiateoriassa 1990-luvulla tapahtuneesta *deliberatiivisesta käänteestä*, jossa demokratian normiksi asetettiin kansalaisten mahdollisuus ottaa keskustellen osaa asioihin vaikuttavaan pohdintaan (Dryzek 2000, sit. Pietilä

2002b, 2). Demokratian ytimeksi nousee tuolloin *deliberatiivinen puhuminen tai keskustelu*, joka ihannemuodossaan “koului kansalaisissa ’kykyä todelliseen julkiseen ajatteluun ja poliittiseen arviointiin niin, että he pystyvät hahmottamaan yhteistä tulevaisuutta aidosti yhteisen hyvän pohjalta” (Pietilä 2002b, 2).

Todellisessa tilanteessa puheen tai keskustelun deliberatiivisuutta voidaan arvioida kolmen kriteerin perusteella: ensimmäiseksi, vastataanko keskustelijoiden argumentteihin ja tarjotaanko väitteiden punnitsemiseksi tarpeellista informaatiota; toiseksi, missä määrin keskustelijat etsivät yhteisymmärrystä toistensa kanssa ja muokkaavat lähtökohtakantojaan esitettyjen argumenttien perusteella; kolmanneksi, onko keskustelu julkista, eli käydäänkö se sellaisessa julkisessa tilassa, jossa kansalaiset voivat ryhtyä deliberatiiviseen vuoropuheluun toistensa ja vallankäyttäjien kanssa. (emt., 2–3)

Esimerkiksi Wilhelm arvioi keskustelun deliberatiivisuutta tutkimalla, (1) missä määrin keskustelun osapuolet tarjosivat ja/tai etsivät informaatiota, (2) missä määrin he vaihtoivat mielipiteitä ja ottivat kantaa toistensa näkemyksiin, (3) kuinka homogeenisia mielipiteet olivat ryhmissä ja (4) missä määrin osallistujat tukivat kantojaan järkipärisillä ja kriittisillä keskustelun mahdollistavilla argumenteilla. (sit. Pietilä 2002b, 5) Deliberaatiota edistäviä tekijöitä ovat mielipiteiden vaihto ja reagointi toisten näkemyksiin sekä oman kannan perustelu, joka antaa muille mahdollisuuden arvioida mielipiteen pätevyyttä. Jos informaatiota käytetään tukemaan aiempia kantoja, sen etsiminen tai tarjoaminen ei edistä deliberaatiota. Samoin ryhmän sisäiset homogeeniset mielipiteet rajoittavat deliberaatiota estämällä uusien näkemysten pääsemistä esiin. (Pietilä 2002b, 5)

Julkisuus ja erimielisyys ovat perusedellytyksiä deliberatiivisen keskustelun synnylle. Erimielisyys saa keskustelijat etsimään lisäinformaatiota, perustelemaan ja oikeuttamaan mielipiteensä. (Pietilä 2002b, 12) Molemmat edellytykset toteutuvat tutkimuskohteessa.

Pietilän mukaan deliberaation tarkastelu on järkevää aloittaa argumentaatiosta, sillä argumentaatio on deliberaation ensimmäinen ehto. Argumentoivassa keskustelussa osallistujat sekä perustelevat omat kantansa että otetaan huomioon myös niihin kohdistuva arvostelu. (Pietilä 2002b, 14) Dialogin kannalta toimijoiden välinen argumentaatio on olennaista. Kun puhujarakenteen analyysi kertoo, ketkä saavat jutuissa äänensä kuuluviin, argumentaatio paljastaa, mitä puhujat sanovat. Tekstiä seuraamalla voidaan tulkita, minkälaisia “rintamalinjoja” keskusteluun muodostuu ja kenestä ne koostuvat, minkälaisia mielipiteitä esitetään ja kuinka ne perustellaan. (Pietilä 2001a, 13, 17)

Argumentaation suunta kertoo toimijoiden asennoitumisesta keskusteluun. Keskustelusta voi tulla yksipuolinen, jos jokin osapuoli suhtautuu välttelevästi toisten hakemaan väittelyyn. (vrt. Pietilä 2002, 142–143) Muun muassa ydinjätekeskustelussa kriittisesti suhtautuneet keskustelijat kohdistivat puheenvuorojaan virallisille lähteille, mutta tutkijoiden mukaan nämä eivät kovin usein vaivautuneet vastaamaan esitettyihin argumentteihin. Tässäkään tapauksessa todellista keskustelua ei syntynyt, koska argumentaatio jäi yksisuuntaiseksi. (Raittila & Vehmas 2001, 31–32) Julkisen keskustelun tutkimuksessa onkin tärkeää huomata, ettei keskustelua ole vain julkinen puhuminen vaan myös julkinen vaikeneminen. Merkityksellistä on sekä se, mihin eri osapuolet toistensa puheissa reagoivat että se, mihin he eivät reagoi. (Pietilä 2002, 145)

Argumentaatiota analysoimalla ei kuitenkaan saada selville, kuuntelivatko osallistujat toistensa perusteluita. Toinen ja suurempi deliberaation ehto onkin se, että keskustelijat kuuntelevat toisiaan. Kuuntelua voidaan tutkia selvittämällä, mihin asioihin osapuolet kohdistivat perustellut kannanotonsa: asioihin, asioista esitettyihin mielipiteisiin vai mielipiteiden tueksi esitettyihin argumentteihin. (Pietilä 2002b, 15) Suomettumissyttösten kieltäminen tai puoltaminen on kannanotto asiaan, ja suomettumisväitteitä puoltavan tai vastustavan kannan torjuminen tai kannattaminen on kannanotto mielipiteeseen. Puoltavan tai vastustavan mielipiteen tueksi esitetyn argumentin hyväksyminen tai kiistäminen on kannanotto argumenttiin.

Mielipiteisiin ja argumentteihin kantaa ottavat puheenvuorot kertovat kuuntelemisesta: kannanottaja on kuunnellut niiden esittäjiä tai niitä diskursseja, jossa ne on artikuloitu. Kannanottaminen asiaan ei sitä vastoin edellytä kuuntelua. (Pietilä 2002b, 15)

Suomettumiskeskusteluun deliberaatio avaa tärkeitä näkökulmia. Ensin tulee kiinnittää huomiota argumentaation tasoon, eli siihen, miten järkiperäisiä ja kriittisiä perusteluja osapuolet esittävät kantojensa tueksi sekä minkälaista informaatiota he tarjoavat toisilleen. Jo dialoginkin kannalta olennainen seikka on, kuinka vireästi osapuolet vaihtavat mielipiteitä ja ennen kaikkea reagoivat toistensa mielipiteisiin. Toisaalta on myös tarkasteltava, kuinka esitetyt argumentit ja perustelut vaikuttavat vastapuolten näkemykseen suomettumisongelman luonteesta vai onko niillä vaikutusta lainkaan. Osapuolten tapa kuunnella toisiaan on tärkeä osa keskustelun deliberaation tutkimisessa; se kertoo, ketkä suomettumiskeskustelun osallistujista reagoivat toistensa kantoihin, mihin puoliin osallistujat ottivat kantaa ja miten heidän argumentaationsa muuttui keskustelun edetessä. Taustalla on deliberaation sisältämä ajatus oppimisesta ja muuttumisesta keskustelun kautta. Ajatukset eivät ole valmiina ryhmien mielissä, vaan ne syntyvät, kun niistä keskustellaan julkisesti (Heikkilä & Kunelius 1997, 14).

IV Suomettumiskeskustelu vuonna 1970

4.1. Pelinavaus

4.1.1 Helsingin Sanomat jyrähtää

Keskustelun avaa 21.1.1970 ilmestynyt Helsingin Sanomien (HS) pääkirjoitus. Lehti kertoo, että ”kaksi huomattavaa oikeistopoliitikkoo” Walter Hallstein ja Franz Josef Strauss ovat Willy Brandtin hallitusta haukkuessaan lanseeranneet uuden voimasanan ”Finnlandisierung”. ”Suomen nimestä on Länsi-Saksassa tullut poliittinen haukkumasana”, Helsingin Sanomat määrittelee ”suomalaistumisen” hitaaksi siirtymiseksi Neuvostoliiton vaikutusvaltaan. Lehti pitää uutta sanaa loukkaavana ja Suomen ulkopoliittista linjaa vääristelevänä.

”Länsi-Saksan ’suomalaistuminen’ merkitsisi puolueettomuutta, Naton hajoamista ja Euroopan yhdentymispyrkimyksen sammumista. Jonkun toisen esittämänä moinen tulkinta voisi tuntua jopa imartelulta, mutta Straussilla on kyky lausua puolueettomuus-sana siten, että se tuntuu solvaukselta. Suosittelemme herroille Hallstein ja Strauss alustavaa perehtymistä sekä Suomen puolueettomuuspolitiikan että kansainvälisen kohteliaisuuden alkeisiin.” (HS, 21.1.1970)

HS:n mukaan saksalaispoliitikot kyseenalaistavat Suomen puolueettomuuspolitiikan käyttäessään Suomea uhkaavana esimerkkinä Neuvostoliiton vaikutusvallan alle joutuneesta valtiosta. Lehti tulkitsee Straussin ja Hallsteinin väittävän, että Suomi on ”suomettunut” ja kiistää tämän väitteen selväsanaisesti. Sen mielestä Straussia ja Hallsteinia vaivaa sekä tietämättömyys Suomen puolueettomuuspolitiikan todellisesta luonteesta että diplomatiaan kuuluvien käytöstarojen puute. Koska HS kuuluu Suomen merkittävimpiin tiedotusvälineisiin, saa vastaus lisää painoarvoa.

HS ei identifioi kirjoituksessaan tarkemmin Straussin ja Hallsteinin lausumien alkuperää. Se selviää kuitenkin Uuden Suomen (US) 31.1.1970 ilmestyvässä uutisesta. Jutussa US erittelee suomettumiskohun taustoja ja kertoo HS:n pääkirjoituksen olleen vastaus Straussin 19. tammikuuta antamaan Finnlandisierung-lausuntoon. Suomettumiskeskustelun lähtökohdiksi US

määrittelee Straussin lausunnon ja HS:n pääkirjoituksen lisäksi syksyn vaalitaistelun Saksassa sekä Walter Halsteinin esittämän vertauksen Suomen aseman ja SPD:n idänpolitiikan välillä. Lehti huomauttaa, että HS:n jyrkkä reaktio huomattiin myös Saksassa, jossa siitä oli kirjoittanut tunnettu Der Spiegel-lehti.

4.1.2. Länsi-Saksa pyytää anteeksi

Saksassa HS:n pääkirjoitus tulkitaan arvovaltaisen lehden jyrkäksi vastaukseksi ja eräänlaiseksi suomalaisten puolustuspuheenvuoroksi. Tästä on osoituksena Länsi-Saksan hallituksen esittämä pahoittelu, ”eräänlainen anteeksipyyntö” Straussin puheiden takia, josta sekä Uusi Suomi että Aamulehti (AL) uutisoivat 31.1.1970.

”Länsi-Saksan hallitus on huolissaan niistä reaktioista, joita Länsi-Saksan kristillisdemokraattisen puolueen baijerilaisen sisarpuolueen johtajan Frans-Josef Straussin käyttämä sana ’Finnlandisierung’ (suomalaistaminen) on herättänyt Suomessa. (...) Länsi-Saksan ulkoministeriö on saanut Länsi-Saksan kaupalliselta edustustolta Helsingistä sähkeen, jossa tähdennetään, että ’Finnlandisierung’-sanan käyttöä pidetään Suomen ulkopolitiikan halventamisena ja se koetaan loukkauksena.” (Aamulehti, 31.1.1970)

Sekä US että Aamulehti uskovat Länsi-Saksan hallituksen huolestuneisuuden johtuvan Helsingin Sanomien pääkirjoituksesta. Erityisen selvästi tämä tulee ilmi US:ssa, joka kertoo Länsi-Saksan Helsingin pääkonsulin kirjoittaneen HS:n reaktion vuoksi raportin ulkoministeriölle Bonniin ja varoittaen, että ”tämänkaltaiset julkiset lausumat ovat omiaan vahingoittamaan liittotasavallan ja Suomen virallisia suhteita”. US painottaa jutussa virallisen Länsi-Saksan halua sovittelua kiusallista ja maiden välejä hiertävää keskustelua. Lehti esittää liittohallituksen edustajat aktiivisina, suomalaisia lähestyvinä osapuolina:

”Liittohallituksen lehdistövirasto julkisti tarkoituksellisesti tiedon raportista perjantaina ja esitti omat valittelunsa. Tällä eräänlaisella anteeksipyyntöllä pyrittiin saa-

maan asia pois päiväjärjestyksestä ja myös estämään vastaavien lausahdusten toistuminen.” (Uusi Suomi 31.1.1970)

Aamulehdessä Länsi-Saksan hallituksen ja suomalaisten välinen suhde on esitetty epäsuorasti, sillä lehti ei kerro HS:n pääkirjoituksen olevan Länsi-Saksan hallituksen tai kaupallisen edustuston huolen takana. Jutun lopussa lehti kuitenkin siteeraa HS:n antamaa vastausta Straussille ja Hallsteinille, mistä lukija voi päätellä, että se olisi vaikuttanut Länsi-Saksan hallituksen toimiin.

Myös saksalaiset osapuolet pääsevät keskusteluyhteyteen toistensa kanssa, kun Länsi-Saksan Helsingin pääkonsuli ja lehdistöviraston edustaja kertovat US:ssa käsityksensä Straussin ja Hallsteinin lausunnoista. Pääkonsuli pitää tunnettujen kansanedustajien lausumia ”ulkopoliittisesti vastuuttomalla tavalla ilmaistuin”, eikä lehdistövirastonkaan mielipide uudesta käsitteestä ja sen keksijöistä ole mairitteleva:

”Bonnin lehdistövirasto taas sanoo ottaneensa po. tiedot ’erittäin huolestuneena vastaan ja pitää iskusanaa ’suomalaistaminen’ ’täysin sopimattomana’. (...) Lehdistöviraston edustaja toivoi, että Strauss ja kumppanit ottavat opikseen, mutta ei luonnollisestikaan uskaltanut luvata mitään.” (Uusi Suomi 31.1.1970)

Myös Strauss saa lyhyen puheenvuoron. Uutisen kainalojutussa hän viestittää edustajansa välityksellä, ettei tarkoituksena ollut hyökätä Suomea tai suomalaisia vastaan. Juttu on kuvitettu Straussin naamakuvalla, joka konkretisoi kiistellyn henkilön lukijoille.

Aamulehden uutisessa Straussin kantaa mainita. US raportoi anteeksipyynnöstä itsenäisemmin ja laajemmin kuin Aamulehti, joka kuittaa sen saksalaisen uutistoimiston DPA:n yhden palstan sähköllä. US:n kuvitetun ja kainalolla höystetyn uutisen sen sijaan on kirjoittanut lehden oma Saksan kirjeenvaihtaja Jyrki Vesikansa, ja se on taitettu näkyvästi kolmelle palstalle sivun ylälaitaan.

Painotuksiltaan lehtien uutisointi kuitenkin muistuttaa toisiaan. Molemmat pitävät Straussia oman maailmankuvansa vankina, joka on enemmän haja-ääni kuin yleisen mielipiteen edustaja. Esimerkiksi US:ssa Jyrki Vesikansa muistuttaa lukijoita, että Straussin lausumat ”hätkähdyttävät yleisöä harva se päivä ja että myös luotettava ja tunnustettu puolueettomuus on Straussin lähtökohtien mukaan lähinnä rintamakarkuruutta taistelussa pahaa kommunismia vastaan” (US 31.1.1970). Diplomaattisen sovittelun ansiosta lehdet uskovat, että käsite ja sitä seurannut kohu unohtuvat pian ihmisten mielistä.

Myös muut suomalaislehdet ottavat kantaa Länsi-Saksan esittämään anteeksipyyntöön. Keskustalaisen Suomenmaan ja sitoutumattoman Kalevan kommentit seuraavat päivää tai paria Uuden Suomen ja Aamulehden uutisten jälkeen. Todennäköisesti ne ovat napanneet uutisen oikeistolehdistä, vaikka eivät kirjoituksissaan viittaakaan niihin sen tarkemmin.

Suomenmaa paheksuu ”finlandisoimistermiä” ja kirjoittaa sen olevan osoitus siitä, kuinka Saksan Liittotasavallassa tietyissä piireissä mielellään väheksytään Suomea ja sen noudattamaa politiikkaa. Lehti ei pidä arvostelua aiheellisena, vaan päinvastoin korottaa Suomen ulkopolitiikan esimerkin asemaan; lehti korostaa Suomen puolueettomuuden ja rauhanomaisen rinnakkainelön edistyneisyyttä ja nykyaikaisuutta verrattuna kylmän sodan kahtia jakautuneeseen ja aggressiiviseen voimapolitiikkaan ja sen puoltajiin, joihin Strauss ja Hallstein luetaan.

”[E]uroopan turvallisuutta ajatellen ei voi muuta kuin toivoa, että Liittotasavallan nykyinen hallitus todella pysyy aloittamallaan linjalla, että se tosiaan pyrkii Suomen tavalla näkemään objektiivisesti Euroopan kysymykset ja ymmärtämään rauhanomaisen elämisen ratkaisevan merkityksen Euroopassa.” (Suomenmaa, 3.2.1970)

Länsi-Saksan hallituksen väliintuloa kohussa Suomenmaa pitää tärkeänä, mutta ei korosta sitä niin vahvasti kuin oikeistolehdet. Pääkirjoituksessa asia huomioidaan ainoastaan yhdellä lauseella. Ennen kaikkea lehti väheksyy kohua ja sen aiheuttajia.

”Liittotasavallan hallitus on torjunut herrojen Strauss ja Hallstein tulkinnat, mikä on syytä noteerata. Ehkäpä finnlandisierung Saksan Liittotasavallan politiikassa pitkällä tähtäimellä Euroopan kannalta on erittäin positiivinen ilmiö.” (Suomenmaa, 3.2.1970)

Kalevassa kolumnisti ”Puosu” kommentoi anteeksipyyntöä tuoreeltaan. ”Puosun” näkemys on mielenkiintoinen siinäkin mielessä, että se peilaa puoluelehtien ja sitoutumattomien lehtien asenne-eroja suhtautumisessa suomettumiskohuun. ”Puosun” kolumni alkaa valoisasti. Kirjoittaja uskoo diplomaattisen anteeksipyyntönsä ratkaisevan suomettumiskohun Suomelle myönteisellä tavalla:

”Straussin & Hallsteinin jälkien virallinen siivoaminen osoittaa, että Bonnin politiikassa ja suhtautumisessa Suomea kohtaan on tapahtunut ratkaiseva käänne parempaan.” (Kaleva, 1.2.1970)

Kohun syihin mennessään ”Puosu” kuitenkin kohdistaa kriittisen katseen suomalaisiin itseensä. Hän katsoo halventavan käsitteen perustuvan väärinkäsitykseen, joihin suomalaiset ovat osasyllisiä.

”Minusta tuntuu, että vikaa on meissä suomalaisissakin. Emme ole huolehtineet siitä, että johtajat ja kansa olisivat saaneet riittävästi ja oikeata informaatiota asemastamme. (...) Jos herrojen Strauss, Hallstein & kumpp. halventavat letkautukset saavat aikaan, niin kuin näyttää, vastareaktion, joka puolestaan johtaa Suomen politiikan laajempaan esittämiseen ja ymmärtämiseen, (...) he ovat tahtomattaan tehneet meille melkoisen palveluksen.” (Kaleva, 1.2.1970)

4.1.3. Strauss vastaa, Scheel puolustaa

Uuden Suomen lyhyttä kainaloa lukuun ottamatta Straussin vastausta suomalaisiin reaktioihin saadaan odottaa helmikuun loppupuolelle asti. Suomen Kuvalehti (SK) julkaisee 20.2.1970 Straussin haastattelun sekä henkilökuvan, jossa häntä kuvataan erittäin myönteisin sanakääntein. Strauss esitetään vahvana poliitikkona, dynaamisena ja älykkäänä miehenä, ylipursuavan viitaalisena, aatteiltaan ristiriitaisena, loistavana puhujana sekä länsisaksalai-

sen opposition näkyvimpänä ja kriittisimpänä jäsenenä. Siis täysin erilaisena kuin suomalaislehdissä aikaisemmin.

Haastattelussa Straussille annetaan mahdollisuus sanoa mielipiteensä Suomen kansainvälisestä asemasta ja suomettumiskäsitteen aiheuttamasta kohusta sekä vastata suoraan Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa esittämiin moitteisiin. Toimittaja Anna-Liisa Fenske siteeraa pääkirjoituksen viimeistä lausetta ”Suosittelemme herroille Strauss ja Hallstein alustavaa tutustumista niin Suomen puolueettomuuspolitiikkaan kuin kansainvälisen kohteliaisuuden alkeisiin” ja kysyy, mitä Strauss haluaisi siitä sanoa. Straussin vastaus on tyyli. Hänen mukaansa ne, jotka jakelevat suosituksia, saisivat etukäteen miettiä niitä. Hän kuittaa HS:n arvostelun vääräksi:

”Professori Hallsteinista ja minusta voitaneen uskoa, että tunnemme suomalaisen puolueettomuuspolitiikan taustan ja edellytykset. Meistä voidaan myös uskoa, koska molemmat vuosikausia olemme käyneet kansainvälisiä neuvotteluja (...) että me läpikotaisin hallitsemme diplomaattisen kohteliaisuuden vaatimukset.” (Suomen Kuvalehti, 20.2.1970)

Strauss ei pyydä anteeksi eikä peruuta suomettumiskäsitettä. Hän vahvistaa käsitteen merkityksen ja kertoo sen keksijänä olleen professori Hallsteinin, jonka tarkoituksena ei tosin ollut ”langettaa mitään arvoihin kohdistuvaa tuomiota”, vaan ainoastaan ”toteamismielessä ilmaista vallitsevat voimasuhteet”. Strauss itse halusi käsitteen avulla varoittaa maamiehiään politiikasta, joka pyrkii synnyttämään illuusiota hyvältä kuulostavilla avainsanoilla kuten Euroopan turvallisuuskonferenssi, Euroopan Turvallisuusjärjestelmä tai Euroopan Rauhanjärjestelmä, ”aivan kuin täten kaikki ongelmat olisi ratkaistu”. Hän kieltää kuitenkin Finnlandisierungin olevan haukkumasana.

”Ei millään tavalla – minulle ja jokaiselle Euroopan historian asiantuntijalle on päivän selvää, että Suomi on aivan erityisessä asemassa. (...) Suomella on toisenstrateginen ja sotilaspoliittinen asema [kuin Länsi-Euroopalla]. Myös se on tunnettua. Mutta minä edustan kuitenkin käsitystä, ettei Länsi-Euroopan tulisi saada samaa statusta kuin Suomella väistämättömästi on.” (Suomen Kuvalehti, 20.2.1970)

Straussin vastauksista välittyy kuva, että hän tarkkailee Suomen ja koko Euroopan kansainvälistä tilannetta puhtaasti käytännöllisesti omasta saksalaisesta näkökulmastaan. Väitteet pahansuovasta Suomen maineen mustaamisesta hän kiistää ja antaa ymmärtää, että hän ja Hallstein vain totesivat, kuinka asiat todellisuudessa ovat. Strauss painottaa, että ”politiikolla on velvollisuus ja oikeus varoittaa kehityksestä, joka hänen maalleen täysin toiset olosuhteet huomioon ottaen olisi kohtalokasta”. Tässä tapauksessa suomalaisten loukkaantuminen ja suomettumiskäsitteen ympärille syntynyt häly joutuisikin ennen kaikkea siitä, että suomalaiset eivät pysty myöntämään tai hyväksymään totuutta. Suomalaiset eläisivät toisin sanoen valheellisessa todellisuudessa (jota Walter Laquer kuvasi puhuessaan ”tietoisuuden suometumisesta”). Tätä Strauss ei haastattelussa kuitenkaan sano suoraan.

Vastapainoksi Straussin jyrkille kommenteille Suomen Kuvalehti käy kysymässä myös Länsi-Saksan Helsingin pääkonsulin Detlev Scheelin mieltä. Haastattelut on taitettu rinnakkain viereisille sivuille niin, että henkilöiden lausuntoja voi helposti vertailla toisiinsa. Vastakkainasettelu on valmis, kun Scheel tekee heti haastattelun alussa selvän pesäeron Finnlandisierung-käsitteen keksijöihin ja käyttäjiin.

”[V]oin vakuuttaa, että kysymyksessä ei ole missään tapauksessa mikään saksalaisen diplomatian omaksuma sana. Olen tästä ilmaisusta hyvin pahoillani. Se ei mielestäni millään tavoin tuo esiin Suomen todellista tilannetta.” (Suomen Kuvalehti, 20.2.1970)

Toisin kuin Strauss, Scheel sanoo ihailevansa suuresti Suomen ulkopoliitikkaa ja kehuu maan tehneen ”hyvin taitavia itsenäisiä päätöksiä ja kiinnostavia ehdotuksia”. Sellaisena hän pitää ehdotusta Euroopan Turvallisuuskonferenssin järjestämisestä, johon Strauss omassa haastattelussaan suhtautui epäluuloisesti. Hänen mielestään on luonnollista, että Suomi ottaa päätöksissään toiset maat huomioon, sillä se kuuluu kaikkien valtioiden, Yhdysvaltojenkin, velvollisuuksiin. Syyttäessään Suomen olevan riippuvainen Neuvostoliitosta, Strauss ja Hallstein ovat Scheelin mukaan kuitenkin erehtyneet.

”[J]os puhumme finnlandisoimisesta siihen sävyyn kuin nyt on valitettavasti tehty, se merkitsisi, että Suomi olisi jonkinlainen marionetti kansainvälisellä näyttämöllä. Ja se ei pidä paikkaansa.” (Suomen Kuvalehti, 20.2.1970)

Scheel myös vakuuttaa suomalaisille, että valtaosalla saksalaisista on varsin selkeä käsitys Suomen asemasta kansainvälisestä politiikasta. Hän vähättelee Straussin vaikutusta Suomen ja Länsi-Saksan välisiin poliittisiin ja taloudellisiin suhteisiin tai Suomikuvaan ulkomailla:

”Ei nyt pidä suhtautua turhan traagisesti yhteen Straussin sanaan. Kyllä se Saksassa pian unohdetaan.” (Suomen Kuvalehti, 20.2.1970)

4.2. Sisäpolitiikkaa suomettumisväitteillä

4.2.1. Oikeisto tulilinjalla

Suomen mainetta likaavat suomettumisväitteet herättävät suomalaislehdissä kilpajuoksun syyllisten löytämiseksi, ja erityisesti puoluelehdistö käyttää tilaisuutta hyväkseen lyödäkseen vastustajaansa. Lähestyvät maalisvaalit kiihdyttävät omalta osaltaan puoluelehtien sanailua ja tuovat keskusteluun sisäpoliittisia sävyjä. Niitä voi havaita muun muassa vasemmistolaisten Kansan Uutisten (KU) ja Päivän Sanomien (PS) kannanotoista.

Päivän Sanomat luonnehtii 24.1.1970 ilmestyneessä pääkirjoituksessaan Straussia ja Hallsteinia sanoilla ”moderneina fasisteina tunnetut länsisaksalaiset äärioikeistopoliitikot” ja pyrkii näin laskemaan heidän uskottavuuttaan lukijoiden silmissä. Kirjoitus seuraa ajallisesti HS:n pääkirjoitusta, mutta viittausta niiden välillä ei ole. Lehti ei mainitse jutussa sanallakaan Länsi-Saksan sisäpoliittista valtakamppailua, vaan niputtaa suomettumissyöttösten esittäjät ja maan poliittisen johdon yhdeksi ja samaksi, aggressiivista, imperialistista politiikkaa ajavaksi oikeistoksi.

”Mainittujen herrojen kielenkäytössä ’suomalaistuminen’ merkitsee pahinta mahdollista eli luopumista Länsi-Saksan tähän saakka harjoittamasta aggressiivisesta politiikasta, jonka tavoitteena on idässä väkivallan näyttö ja käyttö sekä lännessä liit-

tolaisten alistaminen tahdottomiksi käskyläisiksi taloudellisen vallan avulla.” (Päivän Sanomat, 24.1.1970)

Saksalaisten oikeistopoliitikkojen väitteet antavat PS:lle loistavan tilaisuuden ilkkua suomalaista oikeistoa hyväuskoiseksi.

”Eittämättä tulee mieleen, millaisen älähdyn Goring vuonna 1943 aiheutti maamme oikeistossa väittäessään julkisessa puheessaan, että suomalaisten talvisodassa saavuttamat sotilaalliset menestykset olivat vain Neuvostoliiton jättimäistä bluffia. Silloinkaan ei sinisilmäinen oikeistomme oikein ymmärtänyt tai tahtonut käsittää, mikä oli sen keskieurooppalaisten liittolaisten todellinen luonne.” (Päivän Sanomat, 24.1.1970)

Myös Kansan Uutiset kiistää jyrkästi suomettumisväitteet. Sen mukaan uusi kiroilutapa paljastaa todelliset länsisaksalaisasenteet:

”Länsi-Saksan ulkoministeriö heiluttelee ”ystävyyden” menettämisen uhkaa niiden valtioiden, mm. Suomen yllä, joissa on esitetty molempien Saksan valtioiden tasa-vertaista tunnustamista, osoittaa vahvojen oikeistopoliitikkojen asenne, että nämä pitävät antautumisena jo pelkkää kosketuksen ottoa Länsi-Saksasta sosialistisiin maihin.” (Kansan Uutiset, 1.2.1970)

Kansan Uutiset kutsuu tällaista asennetta ”hitler-tyyliseksi bunkkeripoliitikaksi” ja toteaa sen avaavan ”pelottavia näkymiä Länsi-Saksassa vallitsevan revanshismien laajuudesta”. Lehti käyttää suomettumisväitteistä syntyneitä keskustelua hyväkseen propagoidakseen DDR:n tunnustamista:

”Kun vertailee kaikkea tätä siihen kunnioittavaan ja asialliseen tapaan, millä Saksan demokraattinen tasavalta suhtautuu maahamme, huomaa tyhempikin varmaan, että on todellakin olemassa kaksi Saksan valtiota, jotka suuresti eroavat toisistaan.” (Kansan Uutiset, 1.2.1970)

Päivän Sanomien tavoin Kansan Uutiset ei tee selvää eroa Saksan istuvan hallituksen ja suomettumissyösten esittäjien välille eikä oikeiston ja sitoutumattomien lehtien tavoin painota Länsi-Saksan sisäpoliittista kamppailua.

4.2.2. Syntipukkina Junnila

Päähallituspuolue keskustan lehden Suomenmaan tulkinta kohun syistä lähestyy vasemmistolehtiä, sillä myös se näkee suomalaisen oikeiston syyllisenä

"[O]llaksemme rehellisiä alkusyy lännessä levitettyihin Suomen asemaa vahingoittaviin väitteisiin on yleensä etsittävässä Suomesta. Meillähän on suuriäänisiä virallisen politiikkamme vastustajia, jotka jokaisessa sopivassa ja sopimattomassa käänteessä julistavat täällä ja ulkomailla, että Suomen politiikka palvelee Neuvostoliiton etuja, että Suomi on alistettu kuvernementin asemaan jne.." (Suomenmaa, 27.1.1970)

Suomenmaan mukaan tällainen tarkoituksenmukainen maan kansallisen politiikan epäilyksenalaiseksi saattaminen on suomettumiskohun tapauksessa tuottanut tulosta. Lehden mukaan malliesimerkki "oman pesän likaajasta" on kokoomuksen kansanedustaja Tuure Junnila. Väitteen perusteena Suomenmaa pitää Junnilan pari vuotta aikaisemmin kirjoittamaa teosta, joka käsittelee Suomen kansainvälistä tilannetta ja käännettiin myös saksaksi.

"Tässä kirjassa hän monia Suomen valtiollisen elämän tapahtumia mielivaltaisesti tulkiten koettaa ulkolaiselle lukijalle vakuuttaa, että Suomi ei ole vapaa maa vaan Neuvostoliiton holhouksessa. (...) Ja kun Neuvostoliitto tämän tästä avoimesti puuttuu Suomen politiikkaan, on Suomen puolueettomuus enemmän toiveajattelua kuin todellisuutta. Näin Junnila ulkolaiselle lukijakunnalle." (Suomenmaa, 27.1.1970)

Lehden mukaan Junnila pyrkii työllään tuhoamaan Suomen itsenäisen kansainvälisen aseman ja on onnistunut "luomaan perusteet sille käsitykselle, josta Straussin haukkumasana 'finlandisoiminen' on yksi ilmaus".

Suora syytös saa myös suoran vastauksen, kun Suomenmaa julkaisee 3.2.1970 Junnilan vastineen. Tämä laittaa lehden esittämät väitteet vaalitaistelun tiliin ja katsoo niiden perustuvan valheellisiin ja virheellisiin tulkintoihin:

”Vaalitaistelu on tosissaan lähdössä käyntiin. Siitä on eräänä osoituksena Suomenmaan 27.1.1970 julkaisema väliartikkeli ’Pääsi tarkoitukseensa’. Kirjoitus vilisee virheitä, jopa siinä esitellyn kirjani nimeä myöten. Vaalitaistelussa on tietysti totuttu totuutta vapaamielisesti käytteleviin sanontoihin.” (Suomenmaa, 3.2.1970)

Junnila kiistää Suomenmaan väitteen, että hänen kirjansa tarkoituksena olisi ”Suomen puolueettomuuspolitiikan epäilyksenalaiseksi tekeminen ja ulkopuolisen avun esille loihtiminen”. Hänen mukaansa teoksessa ei ole ainoatakaan kohtaa, jonka perusteella voisi väittää hänen esittäneen avunpyynnön ulkovalloille.

Junnila ottaa vastineessa kantaa myös suomettumisväitteiden todenmukaisuuteen. Hän siteeraa kirjansa kohtaa, jossa hän käsittelee Neuvostoliiton puuttumista Suomen sisäisiin asioihin vuosina 1958 ja 1961. Junnilan mukaan Neuvostoliiton toiminta on ristiriidassa rauhanomaisen rinnakkainelolon kanssa, joka Hrutsevin esittämän määritelmän mukaan nimenomaan velvoittaa valtiot kunnioittamaan toistensa riippumattomuutta ja loukkaamattomuutta. Samalla hän epäsuorasti kieltää Suomen suvereenisuuden sekä ulko- että sisäpoliittisissa päätöksissä.

Junnilan kutsuu Suomea koetapaukseksi, jonka perusteella on mahdollista tehdä päätelmiä Neuvostoliiton politiikan kehityksestä ja jota muun maailman tulisi pitää silmällä.

”Jos Neuvostoliitto (...) tulee vastaisuudessakin säilyttämään tämän holhoojan asenteensa eikä salli Suomen vapaasti tehdä ratkaisujaan hallituksen muodostamisen ja valtion päämiehen valinnan suhteen, se on oleva eräs konkreettinen, käytännöllinen osoitus siitä, että maailmalla on perusteltua aihetta epäillä Neuvostoliiton politiikan vilpittömyyttä.” (Suomenmaa, 3.2.1970)

Suomenmaa ei jätä Junnilalle viimeistä sanaa, vaan kirjoittaa kannanoton, ”vastineen vastineen”. Lehden mukaan Junnilla osoittaa kirjoituksellaan, että hänen tarkoituksensa on ”todistaa Neuvostoliiton ulkopoliittikka vilpilliseksi Suomen suhteen ja kehottaa maailmaa tekemään siitä johtopäätöksiä laajemmaltikin”. Lehti ei muuta mielipidettään Junnilan syyllisyydestä, vaan

toteaa lopussa Straussin ja Hallsteinin puheissa ”finlandisoimisesta” kaiun vastanneen Junnilan huutoon.

4.2.3. ”Kirjaaja” vs. ”Eskonen”

Helmikuun alussa oikeistolainen Aamulehti julkaisee kolumnistinsa ”Kirjaajan” kirjoituksen ”Poliittinen saasteilmiö”, joka aiheuttaa sanaharkan oikeiston ja vasemmiston välille. Kolumnin voi tulkita oikeiston epäsuoraksi vastaukseksi Suomenmaalle ja vasemmistolaislehdille. ”Kirjaaja” ei suoraan viittaa näihin syytöksiin, mutta tarkastelee suomettumiskohun syitä oikeiston näkökulmasta.

”Kirjaajan” mukaan Strauss ja Hallstein ovat halventavaa sanaa käyttäessään ymmärtäneet perin väärin suomalaisen puolueettomuuspolitiikan. Löytääkseen väärinymmärrykselle perusteen hän kertoo tehneensä ”pienimuotoisen mielipidetutkimuksen” asioihin perehtyneiden henkilöiden keskuudessa. Vastaajia hän ei nimeä. ”Kirjaajan” mukaan kysely toi esille kaksi hallitsevaa syytä suomettumiskohun syntyyn:

”[S]ellaisten terveisten tuominen Neuvostoliitosta kuin ministeri Simosella on tapana sekä Pravdan hyökkäykset vaalien edellä, jotka nyt ovat kohdistuneet sosiaalidemokraatteihin.” (Aamulehti, 2.2.1970)

Piikki osuu maaliinsa ja oman puolueen ministerin morkkaaminen saa Tpsl:n äänenkannattajassa Päivän Sanomissa kiukkuisen vastaanoton. Kolumnisti ”Eskonen” vastaa ”Kirjaajalle” heti seuraavana päivänä 3.2.1970.

”Simonen ja Pravda, siinäpä aisapari, jota aina on porvarin lupa iskeä kuin vierasta sikaa ainakin, olipa asiata eli ei. Ja tällä kertaa sitä ei kyllä ole edes kynnenmustuisen vertaa. Syntipukit on kyllä löydettävissä ihan toisaalta ja vieläpä sieltä Kirjaajan omasta puoluekarsinasta .” (Päivän Sanomat, 3.2.1970)

”Eskosen” mukaan ”Kirjaaja” ja muut oikeiston edustajat yrittävät syyttelyllä ”päästä pälkähästä” ja peittää omat jälkensä kohun synnyssä.

”Kirjaaja ei voi olla niin naiivi elikkä lapsellinen, etteikö hän tietäisi, minkälaista mustamaalausta kokoomuksen omalta taholta on nimenomaan saksalaisella kieli-alueella harjoitettu Suomesta ja eritoten maamme ulkopoliitikasta.” (Päivän Sanomat, 3.2.1970)

”Eskonen” seuraa Suomenmaan esimerkkiä syyllisiä nimetessään ja toteaa oikeiston tarkoituksellisesti levittäneen Euroopassa tietoja, jotka vahingoittavat Suomen poliittista johtoa ja kansainvälistä asemaa.

”[K]okoomuksen piirissä on ’varmuuden vuoksi’ ruvettu lähetystyötä tekemään ihan ’arvovaltaisim’ voimin ja peräti alkukielellä, jotta viesti menisi varmasti perille. Pan-kinjohtaja ja kokoomuksen kansanedustaja Tuure Junnilahan julkaisi pari vuotta sitten saksankielisen laitoksen ’Suomen taistelusta vapautensa ja turvallisuutensa puolesta’ -nimisestä, omaa maataan häpäisevästä pamfletista...” (Päivän Sanomat, 3.2.1970)

”Eskosen” mukaan Straussin ja Hallsteinin esimerkki todistaa, että Junnilan myrkykylvö on langennut suotuisaan maaperään. Idea on todennäköisesti peräisin Suomenmaan jutuista, vaikka suoraan niihin ei kolumnissa viitata.

”Kirjaajan” arvostelema ministeri Aarre Simonen vastaa kritiikkiin Suomen Kuvalehden haastattelussa. Myös hän käyttää ”Junnila-korttia”

”Kun minun kohdallani on kovin usein puhuttu ns. myrkykylvöstä, Finnlandisierung-termin todetessani en ole täysin voinut välttyä siltä käsitykseltä, että eiköhän sen syntyyn ole vaikuttanut se ’myrkykylvö’, jota kansanedustaja Tuure Junnila on harjoittanut – jopa saksaksi... Se on saattanut olla yhtenä syynä siihen, että tällainen Suomen politiikkaa halventava nimitys on Saksassa ja nimenomaan sikäläisissä äärioikeistolaispiireissä syntynyt.” (Suomen Kuvalehti, 6.2.1970)

Simonen pitää Finnlandisierung-termiä Suomen ulkopoliitikan arvostukselle haitallisena, ja hänen mielestään on vahinko, että käsite on lainkaan päässyt syntymään. Hän ei kuitenkaan kiistä täysin saksalaispoliitikkojen väitteitä – aika ajoin lausunnot voidaan lukea niille jopa myönteisiksi. Ristiriitaisuus tulee hyvin ilmi, kun Simoselta kysytään, uskooko hän Neuvostoliiton vähittäiseen vaikutusvallan lisääntymiseen Suomessa. Simonen ei näe asiaa on-

gelmallisena, vaan katsoo, että kehitys on kulkenut eteenpäin sotia edeltävästä ja niiden jälkeisestä ajasta.

”Neuvostoliiton intressien huomioon ottaminen naapurisuhteiden kannalta tapahtuu meillä nykyisin tavalla, joka merkitsee selvää kehitystä ja minusta juuri naapurisuhteiden kannalta hyvää kehitystä.” (Suomen Kuvalehti, 6.2.1970)

Simonen ei ota kantaa siihen, tulisiko suhteita ennestään tiivistää, mutta taaksepäin ne eivät hänen mielestään saa ainakaan mennä. Hänen mukaansa Paasikiven–Kekkonen-linjan toteutus edellyttää ”todellista ystävyyspolitiikkaa Neuvostoliiton kanssa” sekä ulkopoliittista yhteisymmärrystä eri puolueiden kesken. Se, että Suomi ottaa päätöksissään huomioon Neuvostoliiton näkemykset, on Simosesta ainoastaan luonnollista ja maan kansallisen edun mukaista.

”[P]ienen Suomen kohdalla sen sijainti suuren Neuvostoliiton rinnalla tekee minusta yksinkertaisen selväksi sen, että meidän ulkopoliittikkamme hoidon pitäisi olla sellaista, että siitä ei saisi olla erilaisia käsityksiä.” (SK, 6.2.1970)

Simonen ei haastattelussa kohdista sanojaan suoraan kenellekään henkilölle tai taholle vaan puhuu yleisellä tasolla. Poikkeuksena on Tuure Junnilaan kohdistettu suora syytös, johon Junnila vastaa Suomen Kuvalehden seuraavan viikon numerossa.

”Ministeri Simonen on Suomen Kuvalehden viime numerossa yhtynyt Suomenmaalehdessä jo aiemmin esitettyyn väitteeseen, että Länsi-Saksassa viime aikoina käyttöön tulleen, meille suomalaisille epäilemättä kiusallisen Finnlandisierung-termin syntyyn olisi vaikuttanut se ’myrkkykylvö’, jota tämän kirjoittaja on Simosen mukaan harjoittanut.” (Suomen Kuvalehti, 13.2.1970)

Junnila kiistää Simosen ja Suomenmaan väitteen. Hän suhtautuu vaatimattomasti vaikutusmahdollisuuksiinsa eikä usko, että sellaiset Länsi-Saksan ”poliittiset keskushenkilöt” kuin Strauss ja Hallstein olisivat edes ehtineet lukea heille tuntemattoman ”eikä omassakaan maassaan millään tavalla keskeisessä tai määräävässä asemassa olevan suomalaispoliitikon” kirjaa.

”Tuosta kirjasta ei sitä paitsi suurennuslasilla etsienkään löydä Finnlandisierung-termiä”, Junnila jatkaa perustelujaan.

Vaikka Junnila kieltää oman syyllisyytensä suomettumiskohun syntymiseen, hän ei kuitenkaan pidä väitteitä täysin perättöminä. Hän kyllä myöntää, että termin käyttäminen ”Saksan sisäpoliittisen taistelun kuumuudessa” johtaa siihen, että Suomen asemaa ”tarkastellaan liioitellunkin synkässä valossa”. Loppujen lopuksi syy termin syntyyn on kuitenkin Suomen todellisessa tilanteessa:

”Selityksenä ei varmaankaan ole se tai tämä kirja tai lehtiartikkeli, vaan Suomessa tapahtunut tosiasiallinen kehitys, jota nämä saksalaiset poliitikot pitävät varottavana esimerkkinä.” (Suomen Kuvalehti, 13.2.1970)

Kantansa tueksi Junnila erittelee sellaisia Suomen politiikassa ilmenneitä tapahtumia, jotka ovat synnyttäneet Finnlandisierung-termissä ilmauksensa saavan mielikuvan Suomesta varoittavana esimerkkinä. Niitä ovat hänen mukaansa olleet ”ulkopuolisen tahon” puuttuminen Suomen sisäisiin asioihin vuosina 1958 ja 1961 sekä Suomen ulkopoliitiikan poikkeaminen aika ajoin johdonmukaisen puolueettomuuspolitiikan linjalta. Jälkimmäisellä Junnila tarkoittaa Suomen yksipuolista suhtautumista kansainvälisen politiikan kiistakysymyksiin. Hän käyttää esimerkkinä ulkoministeri Karjalaisen lausuntoa Etyk-kokouksen asialistasta: ulkoministeri oli Junnilan mukaan todennut, että kokouksessa tulisi käsitellä Saksojen kysymystä, mutta jättää Tshekkoslovakian tilanne pois asialistalta.

Junnilan mukaan ulkomailta on huomiota herättänyt myös Suomen puolustuslaitoksen laiminlyöminen siinä määrin, että Suomen kykyä täyttää omaa osuuttaan Yya-sopimuksesta on alettu epäillä. Hän lisää listaan myös presidentti Kekkonen tunnetun lausunnon, että Suomi voi säilyttää puolueettomuutensa vain rauhan aikana. Viimeisenä Finnlandisierung-termin syntyyn vaikuttaneena tekijänä hän näkee SKP:n ja ministeri Simosen toimimisen ”ulkopuolisen puuttumisen sanansaattajina ja saarnamiehinä”. Jatkuva ter-

veisten tuominen itänaapurista välittää ulkomaille ristiriitaisen kuvan Suomen puolueettomuudesta:

”Tarkkailijat muualla maailmassa saavat ylen helposti sellaisen vaikutelman, että maassa missä tällaista aktiviteettia harjoitetaan ohi maan ulkopoliitikan virallisen johdon, asiat eivät ole normaalissa järjestyksessä.” (Suomen Kuvalehti, 13.2.1970)

Junnila toteaa myös Simosen olevan osaltaan vastuussa Suomen puolueettomuuteen kohdistuvasta epäluottamuksesta, joka on ulkomailla synnyttänyt suomettumiskäsitteen. Maan ulkopoliittinen johtokaan ei saa puhtaita papereja, sillä Junnila väittää myös ulkoministeri Karjalaisen ja presidentti Kekkonen toimineen Suomen puolueettomuuspolitiikan vastaisesti.

4.2.4. Turun Sanomat kritisoi valtapeliä

Junnilan esittämä ulkopoliitikan kritiikki saa osittaista tukea sitoutumattomalta Turun Sanomilta (TS). 26.2.1970 ilmestyneessä pääkirjoituksessaan lehti erittelee suomettumisjupakan vahingollisuutta Suomen ulkopoliittiselle maineelle ja kiinnittää huomiota suomalaispoliitikkojen vastuuseen.

Lehti toteaa Suomen puolueettomuuspolitiikan saaneen Salt-neuvottelujen ja Euroopan turvallisuuskokoushankkeiden myötä tunnustusta. Finnlandisierung-käsitteen ilmaantuminen ja vakiintuminen kansainvälisen politiikan sanastoon on kuitenkin sekoittanut Suomen ulkopoliittisia kuviota. Turun Sanomien mielestä syitä Keski-Euroopassa syntyneeseen käsitykseen ei voi laittaa ainoastaan Straussin kommunismivihan tai Länsi-Saksan sisäpoliittisen kamppailun piikkiin. Sillä vaikka Finnlandisierung onkin enemmän Länsi-Saksalle tarkoitettua propagandaa kuin suomalaista faktaa, lehti kirjoittaa, on Suomen ajoittain ailahteleva ulkopoliitikan johto varmasti ollut osasyynä käsitteen syntyyn.

”(...)Nordek-asiassa on hallitus soutanut ja huovannut edestakaisin. Aina vaalien alla tuovat eräät kansanedustajat ulkomailta terveisiä äänestäjille. Samoin on vaaleja edeltänyt aika usein leimattu ’äärioikeistolaisten uhkaavaksi esiinmarssiksi’.” (Turun Sanomat, 26.2.1970)

Pääkirjoituksen mukaan ulkopoliittinen uhkailu ja todellisen ulkopoliittisen keskustelun puuttuminen tekevät karhunpalveluksen Suomen puolueettomuuden uskottavuudelle. Erityisen valitettavaksi asian TS:n mielestä tekee se, että kysymys ei pohjimmiltaan ole ulkopoliitikasta, vaan sisäpolitiikan valtasuhteiden säilyttämisestä. Lehden mukaan puolueiden sisäpoliittinen peli ja poliitikkojen itsekkäät valtapyrkimykset vahingoittavat Suomen maanetta ulkomailla eikä suomettumiskohusta päästä eroon ennen kuin poliitikot parantavat tapansa.

”Finnlandisierung-käsite joutaa historian rikkatunkiolle. Ennen kuin näin tapahtuu, on suomalaisten puoluejohtajien tultava suoraselkäisemmiksi ja lakattava ratsastamasta ulkopoliitiikan keppihevosella.” (Turun Sanomat, 26.2.1970)

Turun Sanomien kritiikki on harvinaisen suoraa ja poikkeuksellista. Siihen on voinut antaa aihetta edeltävällä viikolla ilmestynyt Suomenmaan lyhyt kirjoitus ”Ulkopolitiikka oikeistolle ’kuumaa tavaraa’” (19.2.1970), jossa lehti syyttää kokoomusta ulkopoliitiikan käyttämisestä vaaliaseena:

”Vaalien läheisyys näkyy myös keskustelujen sävyssä; kierrokset tihentyvät ja kumentuvat. Oikeisto on vetänyt varsinkin ulkopoliittiseen keskusteluun sille ominaista tyyliä.” (Suomenmaa, 19.2.1970)

Myös oikeisto osaa sisäpoliittisen pelin suomettumiskohulla. Tästä hyvänä osoituksena on Tuure Junnilan vaalien jälkeen esittämä arvio hallitusnäkyä, jossa hän vaatii kokoomukselle vaalivoiton mukaista asemaa perustettavassa hallituksessa:

”Olisi onnetonta, jos (...) hallitusneuvotteluissa päädyttäisiin sellaiseen ratkaisuun, joka antaisi aihetta päätellä, että olipa eduskuntavaalien tulos mikä tahansa hallitus muodostetaan siitä kokonaan riippumatta viime vuosina seuratun vakiomallin pohjalta. Jos hallitusneuvottelujen tulos olisi tällainen, se antaisi heti lisäilykettä Finlandisierung-termissä ilmauksensa saaneelle ulkopuoliselle pessimismille.” (Uusi Suomi, 21.3.1970)

Sitoutumattoman TS:n pääkirjoitus on puoluelehdistä poiketen sävyiltään yleiskriittinen; Se kohdistaa kritiikin Suomen ulkopoliittikan uskottavuuteen ulkomailla ja arvostelee hallituksen ja vasemmiston toimia, mutta ei nimeä syyllisiä. Huomautuksen terveisien tuojista voi tulkita epäsuoraksi viittaukseksi ministeri Simoseen, mutta myös muihin henkilöihin, jotka viestittävät mielellään ulkomaiden näkemyksiä Suomen tilanteesta. Moitteet voivat kohdistua myös oikeistoon.

TS:n pääkirjoituksissa suomettuneisuus tarkoittaa ennen kaikkea niin sanottua sisäistä suomettuneisuutta, ei niinkään riippuvaisuutta Neuvostoliitosta. Lehti käsittelee aihetta ensimmäisten joukossa

4.3. Hallituksen kanta

Ministeri Simosta lukuun ottamatta Suomen valtiojohto kommentoi suomettumiskohua verrattain myöhään. Merkittävimpinä kannanottoina voidaan pitää presidentti Kekkonen Helsingin Sanomille myöntämää haastattelua sekä ulkoministeri Ahti Karjalaisesta tekemää haastattelua Suomenmaassa. Lisäksi suomettumiskeskustelussa on joitakin puheenvuoroja, jotka voidaan tulkita hallituksen kantaa tukeviksi. Tällaisia ovat muun muassa Ilkka Hakalehdon kirjoitukset Suomen puolueettomuuspolitiikasta.

4.3.1. Presidentti rauhoittaa

Sekä presidentin että ulkoministerin haastattelut puuttuvat Finnlandisierung-käsitteeseen ja sen aiheuttamaan kohuun, mutta se ei ole juttujen teema. Helsingin Sanomissa presidentin kanta suomettumiskohuun tosin nostetaan näyttävästi etusivun vinkkiin, vaikka itse haastattelussa aihetta käsitellään vain muutaman kappaleen verran. Se, että presidentti puuttuu asiaan, kertoo suomettumiskeskustelun merkityksestä julkisella areenalla. Kohu koskettaa maan ulkopoliittikkaa, ja presidentti toimii ulkopoliittisen linjan takaajana. Senkin takia hänen velvollisuutenaan on ottaa kantaa kansakuntaa kuohuttaneisiin väitteisiin.

Presidentti Kekkonen torjuu haastattelussa Straussin ja Hallsteinin esittämät suomettumissytykset. Hänen mukaansa Suomen puolueettomuus on päinvastoin tullut entistä tunnustetummaksi.

”Se on aivan selvä, että Suomen valtiollinen asema maailmalla on viime vuosien aikana voimakkaasti vahvistunut ja Suomen puolueettomuusasema on tullut enemmän tunnetuksi kuin aikaisemmin. (...) Se vastaanotto, jonka Suomen esitys turvallisuuskokouksen järjestämisestä on saanut, on hyvä osoitus siitä, että meidän puolueeton asemamme on vahvistunut.” (Helsingin Sanomat, 21.2.1970)

Presidentti harmittelee, että Finnlandisierungin kaltainen ”herjasana” on keksitty, mutta ei usko sen aiheuttavan vahinkoa Suomelle. Walter Scheelin tavoin hän väheksyy asiasta noussutta kohua.

”[M]inä uskoisin, että tämä vaihe menee pian ohi ja että siitä ei ole maan asemalle sanottavampaa haittaa, kun asioita pitkällä tähtäimellä tarkastellaan...” (Helsingin Sanomat, 21.2.1970)

Presidentti Kekkonen haastattelu noudattelee maan virallista ulkopoliittista linjaa: se korostaa Suomen olevan puolueeton valtio ja painottaa puolueettomuuden vahvistuneen kansainvälisesti, mistä ovat osoituksena niin Saltneuvottelujen saaminen Suomeen kuin Etykin järjestämistä koskevan ehdotuksen saama myönteinen vastaanotto. Suomettumisväitteitä kommentoidessaan presidentti ei sanallakaan puutu Suomen Neuvostoliiton-suhteisiin, vaikka arvostelu koskee juuri niitä. Näin valtiojohto voi osoittaa Suomen idänsuhteiden olevan ongelmattomat – ja samalla välttyä vastaamasta kysymyksiin aiheesta, joka on sotien jälkeisessä Suomessa arka.

Helsingin Sanomat kommentoi presidentin puheenvuoroa heti seuraavan päivän pääkirjoituksessaan. Lehden mielestä haastattelu oli kiinnostava ja sisälsi ”kannanottoja, jotka nimenomaan tällä hetkellä tuntuvat merkittävil-
tä”. Merkittävänä lehti pitää muun muassa presidentin lausuntoja Suomen valtiollisen aseman vahvistumisesta ja siitä, että Suomen puolueettomuus on saanut entistä enemmän tunnustusta maailmalla viime vuosien aikana. HS katsoo Straussin ja Hallsteinin nyt saaneen korkean tason vastauksen.

”Presidentti Kekkonen toteamukset (...) eivät ole uusia eivätkä yllättäviä. Niillä on kuitenkin oma painonsa nykyisessä tilanteessa, jossa presidentin Neuvostoliiton-matka ja vaalien lähestyminen vilkastuttavat ulkopoliittista keskustelua. Samalla nämä toteamukset ovat mahdollisimman arvovaltainen vastaus eräille maamme kansainvälistä asemaa koskeville ulkomaisille väitteille.” (Helsingin Sanomat, 22.2.1970)

Myös muut lehdet tarttuvat presidentin Finnlandisierung-käsitettä koskeviin lausuntoihin. Nya Pressen käsittelee pääkirjoituksessaan 24.2.1970 presidentin haastattelua ja pitää presidentin näkemystä Suomen puolueettomuus-aseman vahvistumisesta ulkomailla oikeana:

”Med rätta pekar Kekkonen på hur Finlands utrikespolitik har tillvunnit sig förtroende både i väst och öst. - - Visst är vi tvugna att ta hänsyn, som i dag varje nation. Men den sortens ’finlandisering’ som det nu är fråga om är ett hjärnsnöke, och har som sådant rätt lite att göra med verklighetens Finland.” (Nya Pressen, 24.2.1970)

Presidentti Kekkonen haastattelu osuu suomalaisten kannalta tärkeään ajankohtaan, sillä ennakko-odotuksista huolimatta suomettumiskohu ei laannu eikä hiljene, vaan käsite jatkaa leviämistään kansainvälisen politiikan areenoilla. Tästä kertovat muun muassa Uuden Suomen 7.2. ilmestynyt ”’Finnlandisierung’ löysi tien USA:han” sekä Helsingin Sanomissa 22. helmikuuta julkaistu ”’Suomalaistaminen’ levinnyt Ranskaan” -uutinen. Ulkomailta kantautuneet kriittiset kommentit Suomen asemasta herättävät lehdissä hämmennyneisyyttä. Presidentin arvovaltainen ja painava kannanotto tuo uskottavuutta suomettumissyösten torjujille.

4.3.2. Karjalainen ja Hakalehto

Ulkoministeri Ahti Karjalaisen haastattelu Suomenmaassa (27.2.1970) tukee presidentti Kekkonen lausuntoja, joissa Suomi esitetään aktiivisena, nykyaikaisena ja rauhantahtoisena ulkopoliittisena toimijana. Karjalainen uskoo harvan maan olevan maailman silmissä ulkopoliitikassaan yhtä aktiivinen kuin Suomi. Näkemystään hän perustelee Suomen osallisuudella YK:n tur-

vallisuusneuvostossa, turvallisuuskonferenssialoitteella sekä Salt-keskusteluilla. Karjalainen painottaa, että Suomen ulkopolitiikan tarkoituksena on palvella sekä Suomen omaa etua että maailmanrauhan asiaa ja toimia kansainvälisten ristiriitojen lieventämiseksi.

Kannanotossa Finnlandisierung-termiin tulee kuitenkin ilmi sama ristiriitaisuus kuin aikaisemmin Aarre Simosen kommentteissa. Yhtäältä Karjalaisen mielestä termi loukkaa Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ja sen käyttäjät ”ovat pudonneet kansainvälisen kehityksen kärryiltä”:

”Tämän termin käyttäminen Länsi-Saksan opposition taholta on tietysti loukkaus Suomen ulkopolitiikkaa kohtaan. Se on nähdäkseni kaikua siltä ajalta, jolloin puolueettomuutta pidettiin epänormaalina asiana. Länsi-Saksassa näyttää olevan piirejä, jotka elävät 10–20 vuoden takaisissa tunnelmissa.” (Suomenmaa, 27.2.1970)

Toisaalta Karjalainen pyrkii kääntämään kohua myönteiseksi ja tekemään Finnlandisierungista positiivisen esimerkin, jonka voi tulkita kohteliaisuudeksi Suomelle:

”Mutta ei meidän kannata tästä mieltämme pahoittaa. Me voimme pitää finlandisointia jopa kunniamainintana.” (Suomenmaa, 27.2.1970)

Myös Ilkka Hakalehto puhuu ”presidentin kieltä” Suomen ulkopolitiikkaa käsittelevässä kirjoituksessaan Suomenmaassa 12.2.1970. Hakalehto selvittää puolueettomuuspolitiikan perusteita, puolustaa sitä arvostelijoita ja kritikoita vastaan ja ottaa myös kantaa Finnlandisierung-termin oikeellisuuteen. Hakalehdon mukaan puolueettomuuspolitiikalle ei ollut sijaa kylmän sodan kaudella, vaan idän ja lännen jyrkän vastakohtaisuuden jakamassa maailmassa se leimattiin helposti jonkinlaiseksi rintamakarkuruudeksi.

”Mustavalkoiseen joko–tahi-asetelmaan ei hyväksyty sovittelevia välimuotoja, vaan katsottiin, että se, joka ei ollut oman ryhmittymän puolella, oli sitä vastaan ja palveli vastustajan tarkoitusperiä.” (Suomenmaa 12.2.1970)

Hakalehdon mukaan kansainvälisen politiikan tilanne on muuttunut kylmän sodan ajoista. Hänen mukaansa niin idän kuin lännenkin ”vastuuntuntoisissa piireissä” ymmärretään, että suurvaltapolitiittisen jännityksen lieventyminen on koko ihmiskunnan tulevaisuuden ehto. Samalla myös puolueettomuuspolitiikan merkitystä ”kansainvälisen sovinnollisuuden ja rauhantahtojen pyrkimysten edistäjänä” on alettu yhä laajemmin tajuta.

”Suomen puolueettomuuspolitiikan arvo tajutaan nykyisin erittäin hyvin rauhaa tukevissa ja vastuuntuntoisissa ulkomaisissa piireissä. Kuitenkin kotimaassa niin kuin ulkomaillakin on yhä ryhmäkuntia, joiden ajatusmaailmassa ei ole tilaa Suomen puolueettomuuspolitiikalle.” (Suomenmaa, 12.2.1970)

Ulkomaisilla ryhmäkunnilla Hakalehto tarkoittaa muun muassa Straussia, jonka lausunnot toimivat esimerkkinä siitä, miten puolueettomuuspolitiikka ei sovi kansainvälisten, kylmän sodan musta-valkoista katsomustapaa edustavien piirien ajatusmaailmaan. Straussin lausunnot ovat Hakalehdon mukaan pahansuopia ja ymmärtämättömiä. Strauss on tutkijan mukaan kuuluisa äärioikeistolaisista sympatioistaan. Kansainvälisen politiikan monisäikeisyys merkitsee luonnollisesti laajaa keskinäisten vaikutussuhteiden järjestelmää, Hakalehto kirjoittaa. Väittäessään Suomen olevan riippuvainen Neuvostoliitosta Strauss on kuitenkin erehtynyt:

”[T]ämä kansainvälisessä politiikassa ilmenevä riippuvuus (...) ei ole aiheuttanut eikä aiheuta Suomen ja Neuvostoliiton välille sellaista yksiselitteistä riippuvuutta, kuin F.-J. Strauss kuvittelee. (...) On tietenkin selvää, että Neuvostoliitto on eräs realiteetti, jonka olemassaolo vaikuttaa Suomen politiikkaan, mutta tämä vaikutus on välillistä eikä suinkaan sellaista kuin F.-J. Strauss väittää.” (Suomenmaa, 12.2.1970)

Hakalehdon puheenvuoro ottaa välillisesti kantaa suomettumiskohun Hakalehto katsoo Straussin jämähtäneen kylmän sodan maailmaan, kun toiset edistyksellisemmät piirit, poliitikot ja valtiot ovat jo siirtyneet uuteen liennytyksen aikakauteen. Jälkimmäisiin Hakalehto lukee kirjoituksesta päätellen Suomen poliittisen johdon ja sen toteuttaman ulkopolitiikan. Hän kuitenkin varoittaa myös kotimaassa olevan piirejä, jotka haraavat ”edistystä”

vastaan. Toteamuksen ”ryhmäkunnista” voi ymmärtää tarkoittavan Suomen ulkopoliittikkaa arvostelevia henkilöitä, niin sanottuja ”toisinajattelijoita”. lehdissä synnyttämään väittelyyn. Puheenvuoron voi tulkita ennen kaikkea valtion virallista ulkopoliittikkaa ja valtiojohtoa tukevaksi. Teksti on asiallista ja antaa kirjoittajasta asiantuntevan mielikuvan. Mielenpitoet ovat taitavasti perusteltuja eikä tunteenomaisia tai kärjekkäitä kannanottoja juuri ole. Tyyli sopii valtion virallisiin kannanottoihin, jotka, kuten myös presidentin haastattelusta voi huomata, ovat vakaita ja suhtautuvat kokuun mieluummin järjellä kuin tunteenomaisesti.

4.4. Suomettuminen ulkomaisissa puheenvuoroissa

Tässä viimeisessä tutkimusluvussa käsitelen suomettumiskeskustelun ulkomaisia puheenvuoroja, jotka koostuvat ulkomaisissa lehdissä esitetyistä, suomettumista koskevista kannanotoista. Ne ovat suomalaislehtien poimintoja ulkomailla käydystä suomettumiskeskustelusta ja kertovat suomettumiskeskustelun kansainvälisestä laajuudesta. Ulkomaisia puheenvuoroja tarkastelemalla piiryy kuva suomettumiskeskustelun leviämisestä maailmalla. Tämä kuva on osin epäkattava, sillä mukana ovat vain tutkimusajankohtana suomalaislehdistöstä löydettyt, eli niiden esille tuomat kannanotot. Suomalaislehdistö alkoi kuitenkin jo varhain tarkkailla aiheesta ulkomailla käytyä keskustelua, ja siten voi olettaa, että se seurasi mielenpitoenvaihtoa tarkkaan. Aamulehden ”Kirjaaja” huomautti suomettumiskeskustelun alkuvaiheessa 2.2.1970, että suomalaisten tulisi olla termin käytöstä huolestuneempia kuin Länsi-Saksan hallituksen, sillä ”sana on ehtinyt kummitella jo joissakin englantilaisissa ja ruotsalaisissa lehdissä”.

Käsitteen aliarvioinnista varoitti myös Heimo Mäntynen Suomen Sosialidemokraatin kolumnissaan ”Suomen poliittinen kuva Länsi-Saksassa”. Mäntynen mukaan termi tulisi jo keksijöidensä poliittisen painoarvon vuoksi elämään poliittisessa sanavarastossa.

”Vaikka sana alkuaan tulikin käyttöön opposition taholta, on kuitenkin erehdys luulla, että sen sisältämä ajatus olisi yksinomaan oikeiston ja äärioikeiston näkemys tilanteesta.” (Suomen Sosialidemokraatti, 4.3.1970)

Varoitteluun oli myös aihetta, sillä poliitikkojen ja diplomaattien sovittelu-yritykset eivät kohua laannuttaneet. Suomettumiskäsite levisi nopeasti Länsi-Saksan sisäpoliittisesta keskustelusta laajemmaksi kansainväliseksi debattiksi.

4.4.1. Newsweek ja Brzezinski

Helmikuun alussa Atlantin takaa kuuluu suomalaisten kannalta ikäviä uutisia. Uusi Suomi kertoo Finnlandisierung-termin löytäneen tiensä Yhdysvaltoihin:

”Franz-Josef Straussin keksimä, Suomessa melkoista huomiota herättänyt poliittinen kirosana on nyt löytänyt tiensä myös amerikkalaiseen kielenkäyttöön. Sitä käytetään Straussin tarkoittamassa merkityksessä amerikkalaisen viikkolehden Newsweekin palstoilla.” (Uusi Suomi, 7.2.1970)

Termin oli ottanut käyttöön Zbigniew Brzezinski, yksi Newsweekin kolmesta uudesta takasivun kolumnistista, ”joiden asiantuntemuksesta ja luotettavuudesta lehti on erityisen ylpeä”. Brzezinski käyttää suomettumiskäsitettä perustellakseen Yhdysvaltain läsnäolon välttämättömyyttä Euroopassa. Kyseessä on ensimmäinen kerta, kun suomettumiskäsite esiintyy tutkimusaineiston artikkeleissa Yhdysvaltojen sisäisessä puolustuspoliittisessa keskustelussa. Uusi Suomi kiteyttää lyhyellä siteerauksella Brzezinskin ajatusten pääkohdat:

”Käsitellessään Yhdysvaltain uutta isolationismia, hän kirjoittaa: Amerikan sitoumusten väljentyminen Euroopassa voisi johtaa Länsi-Euroopan poliittiseen suomalaistumiseen – sen muuttumiseen riippuvaiseksi Neuvostoliitosta.” (Uusi Suomi 7.2.1970)

Brzezinskin mielipiteet herättävät reaktion myös Päivän Sanomissa, jonka kolumnisti ”Cassius” käsittelee niitä palstallaan 12.2.1970. Cassius ei ole

Uuden Suomen tavoin vakuuttunut Brzezinskin asiantuntemuksesta, mikä käy ilmi heti artikkelin aloituskappaleessa.

”Eräs Amerikan tärkeimpiä poliittisia viikkolehtiä, Newsweek on pestannut palvelukseensa kommentoijana ’kremlologiksi’ kutsutun Zbigniew Brzezinskin. Kuten tunnettua, ’kremlologi’ on useimmiten henkilö, joka puhuu Kremlistä paljon, mutta tietää siitä hyvin vähän.” (Päivän Sanomat, 12.2.1970)

Kiinnittämällä huomion Brzezinskin henkilöön ja haukkumalla tätä epäpäteväksi ”Cassius” pyrkii heikentämään kirjoittajan sanoman vaikutusta. Kolumnisti ei huomioi sanoman taustalla olevaa Yhdysvaltain puolustuspoliittista keskustelua. Sen sijaan hän rinnastaa Brzezinskin poliittisena vaikuttajana Straussiin ja Hallsteiniin kutsumalla saksalaispoliitikkoja Brzezinskin ”aateveljiksi”. Vastauksessaan ”Euroopan suomalaistamiseen” ”Cassius” noudattaa Päivän Sanomien tuttua linjaa:

”Tässä minusta on selvästi kysymys tahallisesta käsitteillä hämäämisestä. Sillä ”suomalaistumisen” pitäisi omasta mielestäni olla mainesana eikä likaryöppy. Piddän sittenkin kiinni ”suomalaistamisen” (...) toisenlaisesta merkityksestä – kaukana määritelmän keksijöiden tarkoituksesta. Se on minusta kahden maan onnistuneen yhteistyön tavaramerkki. Toisillekin suositeltava.” (Päivän Sanomat, 12.2.1970)

Tämän enempää julkista keskustelua Brzezinskin kirjoitus ei Suomessa herätä. Lehtien puheenvuorot eivät linkity toisiinsa, sillä Päivän Sanomat ei viittaa mitenkään Uuteen Suomeen aihetta käsitellessään.

4.4.2. Saksassa pahoittelut vaihtuvat varoituksiin

Suomettumiskeskustelun alussa, tammikuussa 1970 Länsi-Saksan poliittinen johto riensi suomalaisten avuksi Frans-Josef Straussin asettaessa Suomen valtiollisen suvereniteetin kyseenalaiseksi. Virallinen Länsi-Saksa irtisanoutui Straussin lausunnoista pahoitellen syntymässä ollutta diplomaattista selkkausta. Keski-Euroopasta myös vakuuteltiin, etteivät Straussin yksittäiset mielipiteet eläisi pitkään julkisuudessa.

Heti helmikuussa alkaa kuitenkin näyttää siltä, ettei suomettumiskeskustelu Länsi-Saksassa laannu. Puheenvuorot alkavat myös saada Suomen kannalta kielteisempiä sävyjä. Suomalaislehdet uutisoivat useista ”kiusallisista” kommentteista, joita on esitetty Suomen asemasta jopa liittotasavallan johtotasolta.

Helsingin Sanomat uutisoi 17. helmikuuta näyttävästi otsikolla ”USA:n vetäytyminen Euroopasta: Schmidt varoitti ja viittasi Suomeen”. Juttu kertoo Länsi-Saksan puolustusministerin Helmut Schmidin varoittaneen amerikkalaisjoukkojen vetäytymisen vakavista seurauksista. L.A. Timesia siteeraavan artikkelin mukaan Schmidt oli arvostellut jyrkästi niitä amerikkalaisia, jotka ajavat joukkojen poistamista Euroopasta sanoen heidän toimivan Neuvostoliiton etujen mukaisesti. Kiinnostavan Schmidin puheenvuorosta tekee Suomi-kytkentä:

”Mainitsematta nimenomaan Suomea puolustusministeri sanoi, että Pohjois-Euroopassa on esimerkki siitä, mitä tapahtuu tilanteessa, jossa vain toinen kahdesta Euroopassa vallitsevasta supervallasta käyttää todellista vaikutusvaltaansa.” (Helsingin Sanomat, 17.2.1970)

Lausunto kytkeytyy jälleen Yhdysvalloissa vellovaan puolustuspoliittiseen keskusteluun. HS:n mukaan kyseessä on tähän mennessä jyrkin saksalaisministerin julkinen hyökkäys vetäytymistä ajavaa yhdysvaltalaisenaattoria Mike Mansfieldia ja hänen kannattajiaan vastaan. Suomen – ja Saksan johdon – puolustukseksi HS korostaa, ettei suomettumiskäsitettä ole Länsi-Saksassa käytetty ”julkisella taholla”, vaikka se on esiintynyt useasti maan julkisessa keskustelussa.

Jatkoa seuraa 22. helmikuuta, kun HS julkaisee pikku-uutisen ”’Suomalais-taminen’ levinnyt Ranskaan”. Siinä toimittaja Lauri Karén raportoi Pariisista kertoen termin esiintyneen ”vaikutusvaltaisen” Herald Tribune -lehden palstoilla. Jutussa mielipiteensä esittävät ”tunnetut” Rowland Evans ja Robert Novak. Heidän mukaansa luottamus Suomea kohtaan ei ole Länsi-

Saksan johdossa yhtä vahva kuin mitä on annettu ymmärtää. Karén siteeraa herrojen ajatuksia:

”Eräät liittokansleri Willy Brandtin hallituksen korkeat virkamiehet esittävät pahaenteisiä varoituksia, että suuri joukkojen supistus merkitsisi ensimmäistä askelta Länsi-Saksan ’suomalaistamista’ kohti.” (Helsingin Sanomat, 22.2.1970)

Suomen käyttämistä esimerkkinä Rowland ja Novak perustelevat maan ulkopoliittisella asemalla, jota määritellessään he kallistuvat pitkälti samoille linjoille kuin Strauss ja muut suomettumissyöttösten esittäjät. He toteavat, että ”vaikka Suomi ei ole Moskovan satelliitti, dominoi Neuvostoliitto sen jo kaista siirtoa”(HS 22.2.1970).

Viikkoa myöhemmin Rowlandin ja Novakin puheenvuoroa käsittelee Uusi Suomi, jolloin ongelma saa entistä dramaattisemman sävyn. Uuden Suomen mukaan varoittajana eivät toimikaan Brandtin virkamiehet vaan liittokansleri itse:

”Saksan vastavalittu kansleri Willy Brandt varoittaa enteellisesti, että mikäli Yhdysvallat vähentää tuntuvasti Nato-joukkojaan Länsi-Saksassa – mikä vaikuttaa väistämättömältä – merkitsee se ensi askelta Länsi-Saksan ’suomalaistamiseen’.” (Uusi Suomi, 28.2.1970)

Jutun kirjoittaneen toimittaja Sakari Määttäsen mukaan ”tästä synkästä mahdollisuudesta” keskustellaan parhailaan yksityisesti Brandtin johtaman hallituksen ja hänen sosiaalidemokraattisen puolueensa piirissä. Keskustelut perustuvat oletukseen, että amerikkalaisten vetäytymisellä olisi tietynlainen poliittis-psykologinen vaikutus Länsi-Euroopan turvallisuuteen, Määttäsen kirjoittaa ja selventää dramaattisesti:

”Se [vetäytyminen] varmistaisi Länsi-Saksan liukumisen pois lännen piiristä.” (US, 28.2.1970)

Määttäsen sivuhuomautus, että vetäytymisuhkaa ”luonnollisesti on liioiteltu asian tärkeyden korostamiseksi” huojentanee lukijoita, mutta ei hälvennä

tietoisuutta Länsi-Euroopassa meneillään olevasta vakavasta kriisitilanteesta. Selväksi tulee, etteivät vetäytymisen vastustajat epäile käyttäen Suomen asemaa ja naapurisuhteita varoittavana esimerkkinä.

Uuden Suomen uutinen ilmentää hyvin suomettumiskeskusteluun kytkeytyvää monimutkaista kansainvälistä tilannetta. Rowlandin ja Novakin kirjoituksen tultua julkisuuteen suomalaislehdet eivät voi enää yhtä vahvasti turvautua tärkeään puolustuskeinoonsa ja väittää, että diplomaattisella tasolla vallitsisi yksimielisyys Suomen puolueettomuudesta.

Kun keskustelua tarkastellaan tästä näkökulmasta, onkin kummallista, etteivät kyseenalaiset länsisaksalaiskommentit synnytä suomalaislehdissä pohdintaa Suomen ja Länsi-Saksan suhteista. Vasemmistolehdet ovat käänteestä mielissään, koska ne ovat alusta alkaen kritisoineet Länsi-Saksan politiikkaa. Muut lehdet yrittävät korjata vahinkoa antamalla palstatilaa Suomen aseman puolustajille, joita myös on saksalaisella kielialueella.

4.4.2.1. Suomen puolustajat

Suomettumiskeskustelun velloessa helmikuussa suomalaiseen keskusteluun ajautuu ulkomailta myös kannustusta ja rohkaisua. Ensimmäinen puolustuspuhe julkaistaan Uudessa Suomessa 20.2.1970, eli samoihin aikoihin, kun tieto suomettumiskäsitteen Yhdysvaltoihin huomioidaan Suomessa. Balsamia haavoihin tuo toimittaja Jyrki Vesikansan Bonnissa päiväämää uutinen ”’Finlandisierung’ kielen barbariaa”, joka kertoo eteläsaksalaisen Süddeutsche Zeitung -lehden poliittisia käsitteitä ruotivasta artikkelista. SDZ käsittelee jutussaan Finnlandisierung-käsitteen ohella muun muassa Jugoslavisierung-, Vietnamisierung-, ja Coventrysierung-termejä ja tuomitsee niiden käyttäjät:

”Arvostettu liberaali müncheniläislehti arvostelee ylipäänsä po. käsitteitä kielellisenä ’barbariana’, pitää ’suomalaistamista’ amerikkalaisena käsitteenä, mutta ei arvostelee tarkemmin sen aineellista sisältöä.” (Uusi Suomi, 20.2.1970)

Vaikka SDZ ei suoraan ota kantaa Suomen poliittiseen asemaan, suhtautuu se kielteisesti termiin, sen käyttäjiin ja sisarkäsitteisiin:

”Jos inhimillinen kieli on humaniteetin tunnusmerkki, niin asiat ovat nykyisin huonosti”, lehti sanoo. Lehti arvelee po. sanavillityksen alkaneen sodan ajan propagandasta, jolloin Göbbels ja Knit lupasivat ’coventrysoida’ koko Englannin – ts. pommittaa sen yhtä murskaksi kuin ko. teollisuuskaupungin.” (US, 20.2.1970)

Vertauksen natsipropagandaan voi sodan jälkeisessä Saksassa tulkita erityisen voimakkaaksi tehokeinoksi, etenkin, kun käyttäjänä on liberaali sanomalehti.

Suomen puolustajien luokkaan voi lukea myös toisen saksalaisartikkelin, jonka sisällöstä kertoo jälleen kerran Uusi Suomi. Tällä kertaa asialla on Deutsche National-Zeitung, joka tuomitsee käsitteen jyrkästi kohdistuen kritiikin kärjen Straussiin ja muihin termin käyttäjiin:

”Harvoin on valittu onnettomammin jotain määritelmää poliittiselle mahdollisuudelle kuin käsitettä Länsi-Saksan ’finlandisoimisen’ vaarasta, jonka Strauss heitti äskettäin ilmoille. Kuitenkin tämä sanonta esiintyy nyt kaikissa Länsi-Saksan lehdissä.” (Uusi Suomi, 4.4.1970)

Saksalaislehden mukaan Suomi ei ole missään nimessä ansainnut sitä, että Länsi-Saksassa sen nimeen liitetään jo etukäteen negatiivinen merkitys. Lehti toteaa ”Finlandisierungin” olevan ”silkkää mielettömyyttä” ja suorastaan ylistää Suomen ulkopoliitiikan viisautta:

”(…) esimerkiksi riippuvaisuussuhteesta Neuvostoliittoon on nyt valittu Suomi, tuo pieni maa, joka v. 1945 katastrofin jälkeen kykeni suorittamaan jopa ennen määräaikaan sotakorvauksensa Neuvostoliitolle ja sai viisaan ja varovaisen politiikan avulla aikaan jopa sen, että venäläiset hyväksyivät sen liittymisen Eftaan.” (Uusi Suomi, 4.4.1970)

Saksalaislehden puolustuspuhe toimii Suomen kannalta kaksiteräisen miekan tavoin. Osaltaan se korostaa Suomen moitteettomuutta ja taitavuutta vaikeassa reaali poliittisessä tilanteessa. Toisaalta lehden huomautus venä-

läisten antamasta hyväksynnästä Efta-jäsenyydelle vahvistaa käsitystä, jonka mukaan Suomi joutuu ulkopoliitikassaan kysymään tämän tästä lupaa Neuvostoliitolta. Deutsche National-Zeitungin kanta tiivistyy seuraavaan katkelmaan:

”Suomi on vapaa oikeusvaltio, jonka talouselämä on vapaa ja jossa vallitsee mieliteenvapaus huolimatta siitä, että ulkopoliitikassa on mahtava itäinen naapuri yhä suuremmissa määrin otettava huomioon.” (Uusi Suomi, 44.1970)

Vaikka Deutsche National-Zeitung tunnustaakin Neuvostoliiton vaikutuksen Suomen ulkopoliittiseen päätöksentekoon, tämä tosiasia ei lehden mukaan heikennä Suomen demokratiaa. Näin saksalaislehti lähestyy suomettumiskeskustelussa Suomen valtiojohdon käyttämiä reaalipoliittisia äänenpainoja.

4.4.3 New York Times ja Sulzberger

Pari päivää Deutsche National Zeitungin ylistyksen jälkeen suomalaiset kokevat jälleen uusia suomettumissyöttöksiä. Tällä kertaa ne tulevat Yhdysvalloista. Koko kevään aktiivisesti kansainvälistä keskustelua aiheen ympärillä seurannut Uusi Suomi otsikoi pääkirjoituksensa 6.4.1970 ”’Suomettuminen’ jälleen”.

”’[F]inlandisoiminen’ näyttää muunnoksineen elävän sitkeästi kansainvälisessä lehdistössä. Viimeksi on New York Timesin poliittinen kolumnisti C. L. Sulzberger yrittänyt esiintyä sukkelana Suomen ulkopoliittisen aseman kustannuksella. Hänen keksintönsä mukaan amerikkalaisten joukkojen tuntuva supistaminen Euroopassa merkitsisi Suomen asemalle johtavaa tietä.” (Uusi Suomi, 6.4.1970)

Sulzberger liittyy kommentteillaan USA:n turvallisuuspoliittisen keskustelun osanottajiin ja käyttää suomettumistermiä apunaan selventääkseen kantaansa. US huomioi Sulzbergerin kannanoton poliittisen ulottuvuuden, mutta korostaa, että puutteita Suomen ulkopoliittikan tunnettuudessa riittää:

”Vaikka Suomi ja sen harjoittama ulkopoliittikka ovatkin viime aikoina tulleet muualla maailmassa entistä paljon paremmin tunnetuksi, näyttää pahoja puutteita vielä riittävän. Siitä on tuoreimpana osoituksena arvovaltaisen amerikkalaisen lehden kir-

joittajan yritys käyttää Suomea esimerkkinä halveksittavasta, vaarallisesta ja epäonnistuneesta ulkopoliitikasta.” (Uusi Suomi, 6.4.1970)

Vanhan tutun argumentin – arvostelijoiden tietämättömyyden – lisäksi Uusi Suomi hakee tukea Suomea puolustavista kansainvälisistä kannanotoista. Lehden mukaan esimerkkinä siitä, että maailmalla kuuluu myös toisenlaisia ääniä, on Deutsche National-Zeitungin äskettäinen kirjoitus, jossa todettiin, että ”suometumisesta” puhuminen on silkkaa mielettömyyttä. US epäilee kuitenkin, etteivät suometumisväitteet ole helposti kitkettävissä.

”(...) Suomen ulkopoliittinen asema ja maamme harjoittama puolueettomuuspolitiikka ovat tulleet paremmin tietoon. Nähtävästi kuitenkin tällä alalla on tehtävä vielä voimakkaammin työtä. Valitettavasti tämä ei ole myöskään helppo tehtävä.” (Uusi Suomi, 6.4.1970)

4.4.4. Kiusanhenki Resor

Huhtikuussa suomettumiskeskusteluun liittyy yhdysvaltalainen Stanley Resor, armeijaministeri, jonka mielipiteet kuohuttavat suomalaisten tunteita. Resor saa suomalaislehdissä varsin kattavan käsittelyn, sillä hänen kommenttejaan käsittelevät pääkirjoituksissaan ainakin Päivän Sanomat, Kansan Uutiset, Suomenmaa, Ilta-Sanomat (IS) ja Hufvudstadsbladet (HBL).

Kohun käynnistää Resorin lausunto, josta kertoo Hufvudstadsbladet pääkirjoituksessaan:

”Han [Resor] förklarade att 'Sovjetunionens styrkor behärskar Europa, fastän de inte skulle tas i bruk, bara det att det finns tillräckligt styrkor (sana puuttuu) Sovjetunionen skulle utan vidare utnyttja tillfället. Fallet Finland är ett gott exempel.” (Hufvudstadsbladet, 17.4.1970)

HBL:n mukaan lausunnon taustalla on Yhdysvaltain puolustusministeriön Pentagonin ja Atlantic Council of the United Statesin yhteistyössä tekemä epävirallinen tutkimus, joka käsittelee Euroopan turvallisuuskysymyksiä. Pari viikkoa ennen Resorin lausuntoa julkistettu tutkimus kuvaa myös Suo-

men ja Neuvostoliiton välisiä suhteita tavalla, joka on Suomen aseman puolustajien kannalta karu. Hufvudstadsbladet siteeraa:

”Vi behöver inte ens förutsätta en direkt militär aggression: ett Europa som skulle bli jämförelsevis svagt visavi Ryssland skulle knappast ha något annat val än att anpassa sig, så som Finland har gjort, inför den tidvis subtila men alltid närvarande yttrepåtryckningen, i dess både inrikes- och utrikespolitik. Med beaktande av omfattningen och definitionen av Amerikas intressen i Europa är detta oacceptabelt.” (Hufvudstadsbladet, 18.4.1970)

Hufvudstadsbladetin ja muiden asiaa käsitelleiden suomalaislehtien kirjoituksista käy ilmi, että Suomen ulkoministeriö on antanut Resorin kommentin takia julkisuuteen oma lausuntonsa. Siinä se korostaa ”että virallisen amerikkalaisen käsityksen mukaan Suomi harjoittaa ehdotonta puolueettomuuspolitiikkaa eikä kuulu mikään muun maan etupiiriin (Hufvudstadsbladet, 17.4.1970).

Tästä lähtöasetelmasta suomalaislehdet käsittelevät aihetta ja muodostavat siitä omat mielipiteensä ja johtopäätöksensä.

Resorin kannanottojen käsittelyssä lehdet seuraavat melko paljon niitä linjoja, jotka ne ovat – puoluekannasta riippuen – jo aiemmin omaksuneet. Esimerkiksi vasemmistolehdet Päivän Sanomat ja Kansan Uutiset asettautuvat tukemaan Suomen virallista kantaa ja turvautuvat aiempiin perusteluihinsa, tietämättömyyteen ja kapitalistisen ideologian pahantahtoisuuteen:

”Amerikkalaisen armeijaministerin julkinen lausunto paljastaa joko täydellisen tietämättömyyden maamme asemasta tai sitten tahallisen ja jopa pahantahtoisien ymmärtämättömyyden maamme ja sen idänsuhteita kohtaan. (...)Kansojen väliset suhteet voivat toki perustua muullekin kuin puhtaalle valtopolitiikalle, mutta tätä Resor kieltäytyy ymmärtämästä, koska hänen oma maansa juuri rakentaa raa’alle valtopolitiikalle.” (Päivän Sanomat, 17.4.1970)

”On selvää, että Suomen virallinen ulkopolitiittinen taho on huolestunut tämän tapaisista pahansuovista lausunnoista, sillä niillä saatetaan hetkessä väärstellä se oikea kuva, minkä Suomen ulkoministeriö on työllä rakentanut selvittäessään

maamme asemaa Neuvostoliiton naapurina Neuvostoliitolle vihamielisessä lännessä, nimenomaan Atlantin takana.” (Kansan Uutiset, 17.4.1970)

Kansan Uutiset ja niin ikään virallisen Suomen kantaa tukeva Suomenmaa lähentyvät toisiaan päätelmissään., sillä molemmat uskovat jälleen ”suomalaisten mustamaalaajien” olevan ulkomailla liikkuvien käsitysten takana. Kansan Uutiset lataa syyn selväsanaisesti oikeiston niskaan:

”(…)Resorin tapaiset näkijät saavat koko ajan virallisen tiedotuksen rinnalla muunkinlaista apetta, jota myös syötetään suomalaiselta taholta ja joka lannoittaa Resorin, Straussin ja heidän kaltaistensa aivoja. Niin kauan kuin suomalainen oikeisto tahallisesti luo Suomen ulkopoliittisesta asemasta vääristelyä kuvaa (...) ei ole ihme, että odottava ja halukas kaiku vastaa siihen herra Resorin tapaan.” (Kansan Uutiset, 17.4.1970)

Suomenmaa viittaa poliittisiin vastustajiinsa hieman hillitymmin puhumalla tahoista ”jotka eivät ymmärrä pohjimmiltaan Suomen ulkopoliitiikkaa ja sen vuoksi antavat monasti täällä vieraileville lehtimiehille, poliitikoille jne. vääristellyn kuvan Suomen ulkopoliittisesta asemasta”. Lehden mukaan Resor osoitti Suomi-esimerkillään asiantuntemattomuutta sekä harkitsemattomuutta: Suomen asema ei ole kuvaillun kaltainen, minkä osoittaa Yhdysvaltain ja Suomen ulkoministeriöiden välinen yhteydenpito. Suomenmaa ilmaisee asian tosin hieman eri tavalla kuin Hufvudstadsbladet katsomalla Yhdysvaltain hallituksen olleen aktiivinen osapuoli:

”Yhdysvaltain ulkoministeriön ja puolustusministeriön lehdistökonferenssissa kiirehdiittiin korostamaan herra armeijaministerin lausunnon jälkeen, että Yhdysvallat pitää Suomea puolueettomana maana, joka ei ole minkään muun maan vaikutusvallan alaisena” (Suomenmaa 17.4.1970).

Suomenmaa nojautuu myös toisen puhujan, Itävallan tulevan liittokanslerin Bruno Kreiskyn puheenvuoroon. Kreiskyn kantaa käyttää puolustuksena myös Ilta-Sanomien Resorin puheita käsitellessään. Kreisky on nimittäin Suomen ulkopoliittisesta asemasta täysin päinvastaista mieltä kuin amerikkalaisministeri:

”Suomen noudattama ulkopoliittika (...) on epäsuorasti saanut tunnustusta myös Itävallan tulevan liittokanslerin ja entisen ulkoministerin Bruno Kreiskyn taholta. Suomalaisille lehtimiehille Salt-neuvottelujen aattona myöntämässään haastattelussa hän on todennut, että Suomi nauttii maksimaalista luottamusta niin idässä kuin lännessä.” (Suomenmaa, 17.4.1970)

Ilta-Sanomien mukaan Kreiskysta ”Suomi on tässä suhteessa jopa esikuva Itävallalle” (17.4.1970). Lehti tulkitsee myös Resor-jupakan kääntyneen Suomen eduksi Yhdysvaltain hallituksen vakuutettua luottamustaan Suomen ulkopoliittikkaan. ”Epäilykset ovat muuttuneet kiitoksiksi”, Ilta-Sanomien totea optimistisesti.

”Voimme siis vain todeta, että Suomen asemasta esitetyt epäilevät lausunnot ovat kääntyneet voitoksemme. Ne ovat herättäneet keskustelua, lisänneet tietoisuutta asemastamme ja johtaneet kannanottoihin, jotka todistavat, että puolueettomuutemme nauttii sittenkin varsin suurta kansainvälistä luottamusta.” (Ilta-Sanomien, 17.4.1970)

Suomenmaan loppupäätelmä ei ole aivan yhtä valoisa. Lehden mukaan suomalaisten poliittisten mustamaalaajien näkemystä ei muuta enempää Kreiskyn lausunto kuin Yhdysvaltain ulkoministeriön virallinen oikaisu.

Myös Hufvudstadsbladet näkee, että Resorin lausunnolla on kytöksensä niihin moniin aikaisempiin tapauksiin, joissa Suomen ulkopoliittisesta tilanteesta on tehty esimerkki. Lehti uskoo, että keskustelulla on suora yhteys Straussin lanseeraamaan Finnlandisierung-termiin ja muistuttaa sen propagandistisesta luonteesta.

”Utgångspunkten för dels Strauss dels Resors (eller Atlanrådets) uttalande är dock olika. Båda har dock en likhet: de är båda framför allt avsedda för inhemsk konsumption, dels i Västtyskland, dels i USA.” (Sama)

Hufvudstadsbladet ottaa ainoana Resorin lausuntoa käsitelleistä lehdistä esille USA:ssa käytävän puolustuspoliittisen keskustelun. Lehden mukaan Resorin kommentteista on mahdollista lukea varoitus Länsi-Saksalle Neuvostoliiton uhkaavasta ylivallassa. Loppujen lopuksi lausunto on

kuitenkin suunnattu ennen kaikkea amerikkalaisjoukkojen vetämisestä kiisteleville osapuolille Yhdysvalloissa. Kyseinen aihe on tällä hetkellä Yhdysvalloissa erittäin merkittävä ja siitä käytävä keskustelu laajaa, Hufvudstadsbladet muistuttaa.

V Tutkimustulokset

5.1. Analyysin lähtökohdat

Edellisessä luvussa esiteltyä suomettumiskeskustelua analysoidessani pyrin vastaamaan seuraaviin pääkysymyksiin: 1) Mitä kantoja keskusteluun osallistujilla oli suomettumisväitteisiin ja –käsitteeseen, 2) olivatko keskustelijat tai heidän esittämänsä puheenvuorot vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja 3) kuinka moniäänistä kevättalvella 1970 käyty suomettumiskeskustelu Suomen lehdistössä oli.

Vastatakseni näihin kysymyksiin pyrin luomaan kuvan suomettumiskeskustelun etenemisestä, sen osallistujista ja heidän välisistä kytköksistään. Tarkastelen, keitä suomettumiskeskusteluun osallistui ja ketkä nousivat keskustelussa merkittävään asemaan, oliko keskustelussa puhujia, joita väheksyttiin ja kuinka eri puhujat noteerasivat toisensa. Puheenvuorojen tasolla tavoitteena on tutkia dialogisuutta monologinen–dialoginen- ja diskurssitaso–lausumataso-mittareilla sekä argumentaatiota kysymällä, vaikuttivatko puhujien argumentit mielipiteisiin ja syntyikö keskusteluun rintamalinjoja.

Viimeisenä pyrin hahmottamaan keskustelun yhteiskunnallista sisältöä tulkitsemalla puheenvuorojen perusteella, mikä oli keskustelijoiden näkemys Suomen kansainvälisestä tilanteesta, ulkopoliitikasta ja puolueettomuudesta; mitkä olivat ongelmat ja mikä yhteisymmärryksen taso, olivatko suomettumissytykset ulkopoliittinen vai sisäpoliittinen ongelma ja miten suhde Neuvostoliittoon ilmeni lehtien palstoilla. Analyysin pohjalta voi saada kuvaa julkisen keskustelun vapaudesta ja avoimuudesta Suomessa kevättalvella 1970.

5.1.1 Suomettumiskeskustelun osallistujat

Suomettumiskeskustelu ajoittui alkuvuoteen 1970. Nelisen kuukautta kestänyt keskustelu muodostui noin 30 lehtijutusta, jotka olivat uutisia, toimituksellisia kommentteja, pääkirjoituksia ja haastatteluja. Keskustelun osallistujat eli puheenvuorojen esittäjät voidaan jakaa A) tiedotusvälineisiin (lehden toimittajat, kolumnistit, pääkirjoitustoimittajat), B) Suomen poliittisen kentän edustajiin (presidentti Urho Kekkonen, ministerit, poliitikot) ja 3) ulkomaisiin puhujiin (lehtimiehet / lehdet, poliitikot, tutkijat, viranomaiset).

Keskeiseen asemaan keskustelijoista nousevat Franz Josef Strauss sekä Walter Hallstein, joiden esittämät suomettumisväitteet käynnistävät debatin suomalaisessa lehdistössä. Näistä kahdesta henkilöstä suomalaisessa mediassa esiintyy erityisesti Strauss, joka osallistuu kevään 1970 keskusteluun useilla puheenvuoroilla Hallsteinin jäädessä vain nimeksi keskustelun taustoihin. Suomalaisista osallistujista keskeisessä roolissa on Helsingin Sanomat, koska se reagoi ensimmäisenä saksalaispoliitikkojen suomettumisväitteisiin ja on siten motorisoimassa kotimaista keskustelua.

Keskustelijoiden keskeistä hierarkiaa voi pohtia tarkastelemalla puheenvuorojen herättämiä reaktioita sekä sitä, miten usein ja näkyvästi eri tahot esiintyivät puheenvuorojen ketjussa. Suomalaisista osapuolista vahvin asema keskustelussa oli Helsingin Sanomilla, jonka kirjoittelu säästyi käytännössä kokonaan muiden tahojen kritiikiltä. Esimerkiksi oikeistolehdet saivat keskustelun alusta lähtien vahvoja vastalauseita sekä vasemmiston että keskustan äänenkannattajilta. Toisaalta vasemmistolehtien asemaa keskustelussa heikensi se, että niiden provosoiva kirjoittelu kaikui usein kuuroille korville. Keskustelu lopahti viimeistään siinä vaiheessa, kun oikeistolehtien väitteistä kimpaantunut vasemmistolehti julkaisi vastalauseensa.

Ulkomaiset puheenvuorot saivat suomettumiskeskustelussa hyvin tilaa. Ulkomaisia tahoja keskustelussa edustivat lähinnä saksalaiset ja yhdysvaltalaiset puhujat. Näitä mielipiteitä, joista suurin osa oli tarkoitettu alun perin koimaan sisäpoliittisen keskustelun mausteeksi, julkaistiin Suomessa ahkerasti.

Ulkomaisten puhujien läsnäoloa puoltaa keskustelun aihe, joka oli alkujaan-kin kansainvälinen, mutta Suomessa tunnettiin selvästi myös kiinnostusta heidän reaktiotaan kohtaan. Suomalaiset osapuolet halusivat toisaalta saada vahvistusta Suomen puolueettomuudelle ja toisaalta kokivat velvollisuudekseen puolustaa sitä. Samanlaista herkkyyttä suomalaisaiheiden ulkomaista käsittelyä kohtaan on mediassa edelleen, mistä hyvänä esimerkkinä oli vuonna 2005 käyty keskustelu suomalaisesta ruuasta. Italian pääministerin Silvio Berlusconin puheista lähtenyt uutisointi paisui lopulta kansalliseksi puolustuspuheeksi, jonka käsittely kesti lehtien palstoilla viikkokausia.

Kevään 1970 suomettumiskeskusteluun ja reaktioihin vaikutti kiistatta kylmän sodan aikainen kaksinapainen maailmanjärjestys, jossa Suomella oli oma erikoinen roolinsa. Maa ei asemoitunut suoraan kommunistiseen itään tai kapitalistiseen länteen, vaan toimi kylmän sodan politiikassa niin sanottuna ei kenenkään maalla, toinen jalka lännessä ja toinen idässä. Tämä ymmärrettävästi herätti mustavalkoisessa maailmankatsomuksessa ristiriitaa. Tätä taustaa vasten onkin huomattava, että suomalainen lehdistö uutisoi säännöllisesti Suomen poliittista järjestelmää koskevista kielteisistä ulkomaaisista näkemyksistä, mikä lisäsi suomettumiskeskustelun moniäänisyyttä.

Kaikista väheksytyin osapuoli suomettumiskeskustelussa oli tulkintani mukaan poliittinen oppositio, niin sanottu äärioikeisto, jota suomettumiskeskustelussa edusti Tuure Junnila. Vaikka Junnila sai äänensä lehtien palstoille, kaikki muut keskustelijat teilasivat käytännössä täysin hänen mielipiteensä. Vasemmisto ja keskusta tekivät sen näkyvästi, oikeisto vaikenemalla Junnilasta kokonaan. Jos Junnila ajatuksineen herätti sympatiaa oikeistolaisissa lehdissä, se ei niiden palstoilla näkynyt. Junnila jäi keskustelussa altavastajaksi, hajaääneksi. Tämä kertoo siitä, että suomettumiskeskustelun aikaan ulkopoliittikkaa koskevissa kysymyksissä vallitsi Suomessa vahva poliittinen konsensus, jota oli vaikeaa murtaa.

Suomettumiskeskustelusta puuttui täysin myös kansan ääni, sillä lukijoilta tulleita mielipiteitä ei kevään 1970 lehdistä löytynyt lainkaan. Keskustelu pysyi virallisella tasolla – poliittisena kysymyksenä, joka ei ehkä sittenkään

ylettynyt ihmisten arkeen saakka, vaikka se aiheena epäilemättä kiinnostava olikin.

5.2. Keskustelun kolme vaihetta

Suomettumiskeskustelun etenemistä ja vuorovaikutusta kuvatakseni olen jakanut aineiston kolmeen eri keskusteluryppääseen. Ryppäät ovat muodostuneet tietyn keskusteluteeman, keskustelijoiden tai ajankohdan ympärille. Yhteistä niille on puheenvuorojen ketjuuntuminen, toisin sanoen lausumien reagointi toisiin lausumiin jollain tasolla. Olen päätenyt tähän ratkaisuun, koska keskustelun ajallinen kuvaus olisi muuten hankalaa. Puheenvuorot eivät seuraa toisiaan selvällä aikajanalla, vaan muutamien päivien, viikkojen tai jopa kuukausien viiveellä.

Keskustelun ensimmäisiä viikkoja kutsun tammikuun vaiheeksi: tuolloin keskustelu käynnistyi ja sai ensimmäiset osanottajansa. Toisena ryppäänä on havaittavissa keskusteluun nopeasti mukaan tullut poliittinen vääntö. Kolmannen ryppään muodostavat ulkomaisten tahojen kannanotot.

5.2.1. Tammikuun vaihe

Suomettumiskeskustelun käynnisti tammikuun alussa Franz Josef Straussin väite, jonka mukaan Suomi on ulkopolitiikassaan riippuvainen Neuvostoliitosta, eli ”suomettunut”. Helsingin Sanomat reagoi väitteeseen suoraan kiistämällä sen pääkirjoituksessaan 21.1.1970. Muutamia päiviä Helsingin Sanomien kirjoituksen jälkeen Straussin väite poikii myös muita vastauksia suomalaisessa lehdistössä. Pääkirjoituksissa tai kolumneissa väitteen kiistävät joko suoraan tai löyhemmin sanakääntein Kansan Uutiset, Päivän Sanomat, Suomenmaa, Kaleva, Uusi Suomi, Aamulehti ja myöhemmin helmikuussa myös Turun Sanomat. Käytännössä yksimielisyys väitteen vääryydestä on keskustelun alussa suurta.

Helsingin Sanomien pääkirjoitus käynnistää tammikuun vaiheen keskusteluryppään. HS:n argumentoinnin vahvuudesta kertoo se, että sitä pidetään ul-

komailla eräänlaisena virallisena vastauksena Straussille. Pääkirjoitus poikii diplomaattisen selvittelyn asian tiimoilta, jolloin suomettumiskohuun ottaa kantaa Länsi-Saksan hallitus. Aamulehden mukaan (31.1.1970) ketju etenee seuraavasti: Straussin väitettä seuraava HS:n pääkirjoitus herättää reaktion Länsi-Saksan Helsingin kaupallisessa edustustossa, joka viestittää asiasta huolestuneena ulkoministeriöön Bonniin. Tuloksena on ulkoministeriön pahoittelu, ”eräänlainen anteeksipyyntö”. Uusi Suomi uutisoi myös Straussin ensimmäisen vastauksen, jossa tämä vakuuttaa, ettei tarkoituksena ollut hyökätä Suomea tai suomalaisia vastaan. Vastaus suuntautuu epäsuorasti HS:n pääkirjoitukseen, sillä suoraan sitä ei Helsingin Sanomille osoiteta.

Diplomaattinen pahoittelu, joka tulee suomalaisten tietoon välitetysti Aamulehden ja Uuden Suomen palstoilla, herättää myös reaktioita suomalaisessa lehdistössä. Sitä kommentoivat muun muassa Kalevan ”Puosu” ja Suomenmaa. Länsi-Saksan hallituksen väliintuloon suhtaudutaan hyväksyvästi, ja sitä pidetään ”ratkaisevana käänteenä parempaan” (Kaleva, 1.2.1970). Kuten aikaisemminkin lehdet kommentoivat kohua yleisellä diskurssitasolla puuttumatta toistensa kantoihin.

Lausumatason vuorovaikutusta tammikuun vaiheessa esiintyy oikeastaan vain Helsingin Sanomien ja Straussin välisessä nokittelussa, joka jatkuu helmikuussa Suomen Kuvalehden julkaisemassa Straussin haastattelussa. Siinä Strauss vastaa suoraan HS:n väitteisiin Suomen ulkopoliittikan heikosta tuntemuksesta sekä diplomaattisen kohteliaisuuden vaatimuksesta. Hän kiistää molemmat HS:n väitteet ja pitäytyy omassa kannassaan arvostelusta huolimatta. Muihin suomalaislehtien kommentteihin Strauss ei ota kantaa, ei vasemmistolehtien kärjekkääseen arvosteluun eikä esimerkiksi Kalevana Puosun esittämään arvioon heikosta Suomi-tuntemuksesta maailmalla. Helsingin Sanomat ei myöskään kommentoi Straussin vastausta, eikä ole havaittavissa, että lehti sen takia muuttaisi näkemystään.

Tammikuun vaiheen vuorovaikutusryppäeseen voi laskea myös Detlev Scheelin haastattelun, jossa Länsi-Saksan Helsingin pääkonsuli vastaa sekä Straussille että Suomessa esiintyneeseen arvosteluun. Scheel käsittelee asiaa

pitkälti diskurssitasolla, tosin Straussin suomettumisväitteisiin hän vastaa suoraan ne kiistäen. Straussin ja Scheelin vuorovaikutusta ja julkista keskustelua Suomen Kuvalehden palstoilla lisää lehden taitto, joka asemoi eri kantoja edustavat puhujat vastakkain.

Kiistaa edeltäneet Straussin lausunnot käsitellään lehdistössä perin pohjin. Kuten edellä kuvasin, Straussin näkemyksille annetaan lehdistössä tilaa paljon. Niitä selostavat etenkin oikealle asemoituvat lehdet sekä puolueettomat julkaisut. Tämä kertoo vahvasta journalistisesta perinteestä, mutta taustalla voi olla myös poliittisia motiiveja. Varsinkin oikeistolaisilla lehdillä se vaikuttaisi luonnolliselta syytä. Vasemmistolaiset sekä päähallituspuolue Keskuksen lehdet suhtautuvat Straussiin avoimen negatiivisesti, paikoittain jopa herjaten. Yleisesti ottaen Straussin argumentit eivät tehoa suomalaisiin keskustelijoihin, sillä hänen näkemyksensä kiistetään järjestelmällisesti. Ainoa Straussin näkemyksiin yhtyvä osallistuja on Tuure Junnila, joka puheenvuoroissaan pitää suomettumisväitteitä totuudenmukaisina.

5.2.2. Puolueet taistelevat

Toisen selvästi keskustelusta erottuvan vuorovaikutusryppään muodostaa tammi-helmikuun vaihteessa kiihtyvä puoluelehtien vääntö suomettumiskohun syyllisistä. Sen aloittaa Suomenmaa 27.1.1970 ilmestyneessä pääkirjoituksessaan, jossa lehti nimeää Tuure Junnilan syylliseksi suomettumisväitteiden syntyyn. Junnila vastaa Suomenmaan syytöksiin vastineessa 3.2.1970 ja kiistää Suomenmaan väitteet lausumatasolla. Keskustelu jatkuu Suomenmaan ”vastineen vastineessa”, jossa lehti pitäytyy kannassaan Junnilan syyllisyydestä eikä reagoi millään tavoin tämän argumenttiin Neuvostoliiton puuttumisesta Suomen sisäpoliittisiin päätöksiin.

Toinen väittely puoluelehtien välillä käynnistyy 2. helmikuuta, kun Aamulehti julkaisee ”Kirjaajan” kolumnin, jossa Straussin ja Hallsteinin väitteet torjutaan ja väärinymmärryksen syyksi nimetään ministeri Simosen Moskovan-terveiset sekä venäläislehti Pravdan hyökkäykset. Simosen puoluetta Tpsl:ää edustava Päivän Sanomat ja sen kolumnisti ”Eskonen” reagoivat

lausumatasolla ”Kirjaajan” syytöksiin ja kiistävät niiden paikkansapitävyyden. Syylliseksi ”Eskonen” nimeää Tuure Junnilan ja yleisemmin koko ”Kirjaajan” ”puoluekarsinan”.

Vaikka kolumnistien välinen piikittely kuihtuukin tähän, saavat ”Kirjaaja” ja muut ministeri Simosta arvostelleet tahot vastauksen Simoselta Suomen Kuvalehden haastattelussa 6. helmikuuta. Siinä hän kiistää syyllistyneensä ”myrkkykylvöön” ja viittaa Suomenmaan ja Päivän Sanomien tapaan Junnilan harjoittamaan ”mustamaalaukseen” Saksassa. Vuorovaikutusketju etenee, kun Junnila vastaa Simosen väitteisiin seuraavan viikon Suomen Kuvalehdessä. Vastaus on osoitettu samalla myös Suomenmaa-lehdelle, jonka Junnila nimeltä mainitsee. Junnila tarttuu Simosen väitteisiin lausumatasolla, kuten Suomenmaalle aiemmin osoittamassa vastineessaankin, ja kiistää syytökset. Eritellessään kohun syitä hän viittaa Simosen toimiin ja nimeää myös presidentti Kekkonen ja ulkoministeri Karjalaisen.

Tätä pidemmälle keskustelu ei etene. Aineistossa ei ole näyttöä, että ulkoministeri Karjalainen presidentistä puhumattakaan olisi reagoinut Junnilan lausumiin. Myös vasemmisto- ja keskustalehdet pysyvät hiljaa. Ainoana keskusteluun liittyvänä kommenttina voi tämän jälkeen pitää Turun Sanomien poliittista valtapeliä kritisoivaa pääkirjoitusta, joka julkaistaan 26. helmikuuta. Siinä viitataan henkilöihin, jotka tuovat ulkomailta terveisiä äänestäjille, minkä voi tulkita tarkoittavan ministeri Simosta. Tällöin pääkirjoitus antaisi taustatukea Junnilan väitteille. Turun Sanomat käsittelee aihetta kuitenkin diskurssitasolla kritisoiden laajasti sisäpoliittista valtapeliä. Näin ollen yhteys Junnilaan ja konkreettisiin puoluelehtien kiistoihin jää löyhäksi.

5.2.3. Presidentin merkitys

Mielenkiintoisen sävyn suomettumiskeskusteluun tuo presidentti Kekkonen, 70-luvun voimahahmon, osallisuus. Presidentin sanalla on painoarvoa, mikä näkyy lehdistön reaktioissa. Vastaavanlaista kommentointia eivät herätä ulkoministeri Karjalaisen lausunnot. Kekkonen voi tulkita antavan Helsingin

Sanomien haastattelussa vastauksensa Straussin ja Hallsteinin näkemyksiin, sillä presidentti viittaa suomettumisaihetta käsitellessään ”saksalaisiin oppositiopoliitikkoihin” ja ”näihin arvoisiin valtiomiehiin”, jotka ovat ryhtyneet käyttämään ”herjasanaa”. Näin ollen vastauksen suunta on selvä, ja presidentin voi tulkita ottavan asiaan kantaa lausumatasolla. Haastattelussa Kekkonen kiistää, että Suomi olisi riippuvainen Neuvostoliitosta korostamallaan valtiollisen aseman voimakasta vahvistumista.

Presidentin vastaus Straussille ja Hallsteinille herättää reaktiot Helsingin Sanomissa ja Nya Pressenissä. Molemmat käsittelevät Kekkonen näkemyksiä lausumatasolla ja antavat tukensa presidentille. Nya Pressen tukee erityisesti Kekkonen kantaa Suomen puolueettomuuden saamista kansainvälisestä tunnustamisesta. Helsingin Sanomat korostaa presidentin vastauksen painoarvoa kansainvälisessä suomettumiskeskustelussa. Lehdet asettuvat paitsi presidentin, myös tämän poliittisen ohjelman tueksi.

Puolueettomuuspolitiikkaa korostaa myös ulkoministeri Ahti Karjalainen, jota Suomenmaa haastattelee 27.2.1970. Presidentin tavoin myös Karjalainen viittaa termin esiintuojiin, mutta ei yhtä suorasti. Ulkoministeri puhuu piireistä, ”jotka elävät 10–20 vuoden takaisissa tunnelmissa. Argumentaatio lähenee Kekosta paitsi puolueettomuusdiskurssissa myös ”rauhoittelevassa” asenteessa. Karjalaisen sanomaa heikentää kuitenkin näkemysten ristiriitaisuus; yhtäältä suomettumistermin käyttö on hänestä loukkaavaa, toisaalta käsite on suorastaan kunniamaininta.

Karjalaisen näkemykset eivät herätä lisäreaktioita. Tämä kertoo ulkoministerin presidenttiä vähäisemmästä ja ristiriitaisemmasta asemasta yhteiskunnassa. Kolmas tutkimukseen otettu artikkeli, joka ilmaisee valtiollista kantaa, on Ilkka Hakalehdon 12. helmikuuta Suomenmaassa julkaistu kirjoitus. Se ei Karjalaisen kommenttien tavoin herätä reaktioita muilla tahoilla, joten kaiken kaikkiaan vuorovaikutteisuus virallisen Suomen kannan käsittelyssä jää suomettumiskeskustelussa heikoksi.

Poliittista kamppailua kuvaava keskustelurypäs on hyvä esimerkki siitä, miten vuorovaikutteista suomettumiskeskustelu voi eri lehtien välillä olla. Se kuitenkin osoittaa myös sen, että vuorovaikutusketju katkeaa helposti, usein parin, kolmen puheenvuoron jälkeen. Polttoainetta keskustelulle luo ulkopoliittisen ”mustamaalauksen” lisäksi sisäpolitiikka, joka on lähestyvien eduskuntavaalien ansiosta keskustelussa mukana lähes alusta saakka. Turun Sanomien pääkirjoitus on hyvä esimerkki siitä, että suomettumiskäsite sai jo 1970 keväällä myös ”sisäisen suomettumisen” ja ”nöyristelyn” sävyjä, vaikka valtamerkitys tarkoitti pitkään poliittista riippuvuutta Neuvostoliitosta.

5.2.4. Yhdysvallat tulee mukaan keskusteluun

Ulkomailla käytävä suomalaiskeskustelu aktivoituu varhaisessa vaiheessa. Se alkaa levitä lähes samaan aikaan kuin keskustelu Suomessa käynnistyy – helmikuun 1970 alussa – ja kiihtyy kevään mittaan. Tämä on luonnollista, sillä suomettumisväitteet ovat lähtöisin Suomen ulkopuolelta.

Ulkomaisen keskustelun ryppääseen kuuluvat puheenvuorot heijastavat Yhdysvaltain puolustuspoliittisen keskustelun aktivoitumista. Tulkintani mukaan suomettumiskäsite ja sen synnyttämä polemiikki eivät tätä keskustelua synnytä – se lienee ollut vilkasta jo ennen vuodenvaihdetta 1970. Suomettumiskäsitteen yleistymiseen on ennemmin vaikuttanut se uhka, mitä Keski-Euroopassa koettiin yhdysvaltalaisjoukkojen mahdollisen vetäytymisen vuoksi.

Kun ensimmäisissä kotimaisissa puheenvuoroissa suomettumiskeskustelun taustalla nähdään vain Länsi-Saksan sisäpoliittinen kamppailu, laajenee näkökulma ulkomaisten puheenvuorojen myötä Yhdysvaltain puolustuspolitiikkaan. Aineiston artikkeleissa esiintyvät amerikkalaispuhujat ovat yksimielisiä Suomen ulkopoliittisesta asemasta: Brzezinski, Rowland, Novak, Sulzberger ja Resor katsovat, että Suomi on poliittisissa päätöksissään Neuvostoliiton vaikutusvallan alla. He käyttävätkin suomettumiskäsitettä hyvin samalla tavalla kuin Strauss. Kirjoituksista päätellen amerikkalaiset katsovat, että Neuvostoliiton vaikutus ulottuu niin Suomen sisä- kuin ulkopoli-

tiikkaankin. Suomen asemaa puolustavia tai edes ymmärtäviä kantoja ei Yhdysvalloista kevättalvella 1970 kuulu.

Amerikkalaiskirjoittajat käyttävät suomettumistermiä amerikkalaisjoukkojen vetäytymisestä aiheutuvien seurauksien kuvaamiseen. Heidän omaa henkilökohtaista kantaansa vetäytymiskysymykseen on Resoria lukuun ottamatta vaikea määritellä. Useimmat ovat kolumnisteja, jolloin he saattavat tarkastella asiaa ulkopuolisen asiantuntijan tai lehtimiehen roolissa yleisellä tasolla. Armeijaministeri Resor taas näyttää uskovan, että amerikkalaisjoukkojen läsnäolo Euroopassa on Yhdysvaltain armeijan etu.

Harvat Suomen aseman puolustajat tulevat saksalaiselta kielialueelta. Sieläkään suhtautuminen Suomen ulkopoliittiseen asemaan ei ole yksimielistä, vaan epäilijöitä riittää jopa hallitustasolla. Aineiston perusteella keskustelu Länsi-Saksassa on kuitenkin moniäänisempää kuin Yhdysvalloissa.

5.2.4.1. Ulkomaisen keskustelun reaktiot

Ulkomaisille puheenvuoroille on ominaista se, että niissä puhujan kanta suomettumisväitteisiin tulee esiin välitetysti. Todennäköisesti tämä johtuu siitä, että ne uutisoidaan yleensä uutisformaattia käyttäen. Uutisissa välitetty kerronta, esimerkiksi toimittajien selostukset ja kohteena olevien henkilöiden siteeraukset, ovat yleisiä. Uutisformaattista johtuneekin, että tässä keskusteluryppäessä kannanotot tehdään monesti diskurssitasolla. Lausumataso reaktioita ulkomaisiin puheenvuoroihin esiintyy jonkin verran. Eniten keskustelua vuorovaikutusryppäessä herättää Yhdysvaltain armeijaministeri Resor, muita esimerkkejä ovat Zbigniew Brzezinski ja C.L. Sulzberger.

Brzezinskin puheenvuoroon reagoivat ainoastaan asian uutisoiva Uusi Suomi (7.2.1970) sekä Päivän Sanomien kolumnisti ”Cassius”, joka kieltää Brzezinskin arvostelun lausumatasolla ja katsoo Finnlandisierung-termin olevan mainesana ja kahden maan onnistuneen yhteistyön tavaramerkki. ”Cassiuksen” argumentointia heikentää kuitenkin se, että hän kohdistaa arvostelun Brzezinskin henkilöön ja yrittää heikentää Brzezinskin uskotta-

vuutta leimaamalla tämän ja ”aateveljet” Straussin ja Hallsteinin kykenemättömäksi esittämään kritiikkiä Suomen ulkopoliitikkaa kohtaan. Tällainen henkilön ominaisuuksiin ja pätevyyteen keskittyvä ad hominem -argumentointi kielii kirjoittajan perusteiden heikkoudesta, minkä muut keskustelijat huomaavat helposti. Provosointi ei tehoa.

Heikkoa vuorovaikutus on myös New York Timesin kolumnistin Sulzbergerin puheenvuoron käsittelyssä. Uusi Suomi linkittää uutiseen pari päivää aiemmin julkaistun saksalaislehden Deutsche National Zeitungin näkemyksen Suomen tilasta, joka edustaa Suomelle myönteistä, reaalipoliittista katsantokantaa. Uusi Suomi asettaa näkemykset vastakkain ja tukeutuu saksalaislehden kirjoitukseen. Todellisuudessa asetelma on teennäinen, sillä lehdet ja kirjoittajat eivät ole viitanneet toisiinsa sanallakaan. Kyseessä on kaksi erilaista näkemystä, joista molemmat toimivat keskustelussa diskurssitasolla.

Helmut Schmidin kommentteihin sekä niitä seuraaviin Rowlandin ja Novakin näkemyksiin ei suomalaislehdistö tartu, ja Helsingin Sanomatkin ottaa uutisoinnissa raportoinnin roolin. Laiskaa reagointia voi selittää ajankohta: molemmat artikkelit on julkaistu helmikuun loppupuolella, jolloin Suomessa vielä eläteltiin toiveita suomettumiskohun pikaisesta unohtumisesta. Lehdistö ei todennäköisesti halunnut kasvattaa porua rummuttamalla ulkomailta kuuluvia negatiivisia näkemyksiä.

Pienen, mutta harvinaisen kannanoton Helsingin Sanomat kuitenkin tekee Schmidin lausunnoista kertoessaan: lehti puolustaa Länsi-Saksan hallitusta toteamalla, ettei suomettumiskäsitettä olla käytetty maassa ”virallisella tasolla”. Ristiriidan synnyttää se, että maan puolustusministerin Schmidin on juuri kerrottu viitanneen Suomeen ikävällä tavalla. Tilanne kertookin ennen kaikkea Helsingin Sanomien linjasta suomettumiskeskustelussa: lehti haluaa korostaa hyviä ulkomaansuhteita ja virallisia keskusteluyhteyksiä. Aiheen käsittelyssä se seuraa Suomen hallituksen valitsemaa rauhoittelevaa linjaa.

Eniten reaktioita ulkomaisista puheenvuoroista herättää armeijaministeri Resor, jonka näkemyksiin vastaa viisi suomalaislehteä. Samalla keskusteluun linkkiytyvät Itävallan tulevan liittokanslerin Bruno Kreiskyn lausunnot.

Resorin puheenvuoro johtaa heti aluksi Yhdysvaltain ja Suomen ulkoministeriöiden yhteydenottoon. Alkuasetelma on ristiriitainen, kun virallisella tasolla Yhdysvaltain hallitus kiistää ministerinsä jyrkät lausunnot ja korostaa Suomen puolueettomuutta. Suurin osa suomalaislehdistä nojautuu tähän kantaan, ja Resorin näkemykset kielletään yksimielisesti. Argumentoinnissa vasemmistolehdet korostavat lännen vihamielisyyttä ja Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden vilpittömyyttä, Suomenmaa ja Ilta-Sanomat puolestaan vetoavat Bruno Kreiskyn keuhihin Suomen esikuvallisesta ulkopoliitikasta. Näin ne pyrkivät osoittamaan, että kansainvälisellä valtiomiestasolla on myös henkilöitä, jotka pitävät Suomen puolueettomuutta onnistuneena.

Vaikka ulkomaiset puheenvuorot herättävät suomalaislehdissä reaktioita, vuorovaikutteisuus jää kokonaisuudessaan ryppäessä heikoksi. Keskustelua tai kiistoja eivät puheenvuorot suomalaislehtien välillä herätä. Tähän vaikuttaa sekin, ettei lehdillä juuri ole näkemyseroja puheenvuorojen oikeellisuudesta. Suomettumisväitteet kiistetään yksimielisesti ja puolustajiin yhdytään, jos puolustavia kommentteja ylipäänsä jaksetaan käsitellä.

5.3. Vuorovaikutteisuus suomettumiskeskustelussa

Suomettumiskeskustelun vuorovaikutteisuutta arvioitaessa on otettava huomioon aiheen yleinen kiinnostavuus. Ulkopoliittikka on lehdistön vakioaiheita, mitä voi pitää merkinä lukijoiden kiinnostuksesta ulkopoliittisia prosesseja kohtaan. Siitä, miten vahva poliittinen lehdistö 1970-luvun alussa oli, voi puolestaan tehdä oletuksen, että kiinnostus politiikkaa kohtaan oli tuolloin vieläkin suurempaa kuin nykyisin. Tätä taustaa vasten suomettumisväitteiden laaja ja säännöllinen käsittely mediassa tuntuu ymmärrettävältä.

Tammikuussa 1970 Strauss'n kommenteista alkanut suomettumiskeskustelu oli monitasoista. Se keskittyi aluksi Strauss'n väitteiden ympärille, niiden tulkintaan ja termin määritelmään. Pian mukaan tulivat poliittiset vaikutteet; kohun syyllisten etsintä läheni sisäpoliittista valtakamppailua ja poliittisten vastustajien kamppailusta.

Kansainvälisessä suomettumiskeskustelussa Suomen ulkopoliittika ja sen puutteet eivät missään vaiheessa olleet pääroolissa. Suomella oli keskustelussa ennen kaikkea välineellinen arvo: se toimi esimerkkinä ja pelotteena väittelyssä, joka koski yhdysvaltalaisjoukkojen mahdollista vetäytymistä Euroopasta ja sen seurauksia. Suomalaiset lehdet tarttuivat hanakasti mielipiteisiin, joita Suomen asemasta ulkomailla esitettiin. Puolustautuminen oli kuitenkin turhaa, sillä todellisuudessa Suomi oli valtaosan ajasta ulkomaisessa keskustelussa sivuroolissa. Mikään ei viittaa siihen, että suomalaisia puhujia olisi kuunneltu ulkomailla. Poikkeuksena oli Helsingin Sanomien ensimmäinen vastaus Strauss'ille.

Parhaimmillaan suomettumiskeskustelu oli vuorovaikutteista julkista keskustelua. Debattia herättivät etenkin Strauss'n väitteet sekä polemiikki suomettumiskohun syyllisistä. Vuorovaikutusketjut jäivät kuitenkin suomettumiskeskustelussa lyhyiksi. Vilkkaimmillaankin keskustelu hyytyi kahden, kolmen kommentin jälkeen.

Olen hahmotellut suomettumiskeskustelussa esiintyneitä vuorovaikutusketjuja kaavakuviossa (Liite 1.). Siinä yksisuuntainen nuoli kertoo tietyn tahon esittämästä puheenvuorosta ja nuolen suunta osoittaa, kenelle kommentti on tarkoitettu. Kaksisuuntainen nuoli on merkki vuorovaikutuksen syntymisestä. Tuolloin toinen osapuoli on vastannut ensimmäisen kommenttiin. Katkoviiva kuvaa löyhää sidettä keskustelijoiden välillä, esimerkiksi kirjoitusta, jota voi pitää epäsuorana vastauksena jollekin keskustelijoista.

Kaavakuvio kuvaa myös keskustelijoiden aktiivisuutta. Keskustelijat, joista lähtee lukuisia nuolia, ovat osallistuneet säännöllisesti keskusteluun. Näin on esimerkiksi Päivän Sanomien laita. Sen sijaan Uusi Suomi, joka aineis-

ton käsittelyssä näyttäytyi aktiivisena keskustelijana, esiintyy vain muutamalla suoraan osoitetulla puheenvuorolla.

Kaksisuuntaiset nuolet antavat osviittaa puheenvuorojen tehosta. Esimerkiksi Tuure Junnilan kommentit näyttävät provosoineen runsaasti keskustelua. Junnila synnyttää suoran vuorovaikutussuhteen sekä Suomenmaahan että Simoseen, minkä lisäksi keskustelu laajenee myös Simosen ja Aamulehden välille. Vaikka Junnilan argumentaatio ei näytä uponneen muihin keskustelijoihin, on se ollut riittävän tehokasta tullakseen huomatuksi.

Kokonaisuudessaan kaavakuviot vahvistaa havainnon, jonka olen jo aiemmin esittänyt julkisesta suomettumiskeskustelusta. Vuorovaikutus jää pääosin yksisuuntaiseksi, ja vain harvat puhujat tai aiheet herättävät vastauksia muilta osallistujilta.

5.3.1. Suomettumiskeskustelun diskurssit

Suomettumiskeskustelusta voi määrittää erilaisia diskursseja, joiden mukaan puhujat suhtautuvat suomettumisväitteisiin. Ylimmällä tasolla olevia diskursseja on kaksi: ”Suomi on suomettunut” sekä ”Suomi ei ole suomettunut”, joka jakautuu neljään aladiskurssiin.

Ylätason diskursseista ”Suomi on suomettunut” -diskurssia edustavat Straussin ja Hallsteinin ohella kaikki amerikkalaispuhujat, Länsi-Saksan puolustusministeri Helmut Schmidt ja Willy Brandtin hallituksessa työskentelevät virkamiehet, jotka lehtitietojen mukaan käyttävät Suomea Straussin tavoin varoittavana esimerkkinä. Suomalaisista keskustelijoista tämän diskurssin kannattajaksi voi laskea Tuure Junnilan, joka puheenvuoroissaan antaa tukensa Straussin väitteille. Junnila toteaa puheenvuoroissaan Neuvostoliiton vaikuttavan Suomen sisä- ja ulkopoliittisiin päätöksiin, mikä on myös Straussin keskeinen peruste.

Toisen ylätason diskurssin ”Suomi ei ole suomettunut” kannattajia ovat kaikki muut suomalaiskeskustelijat. Lisäksi Suomen riippuvaisuuden Neu-

vostoliitosta kieltävät myös Länsi-Saksan ulkoministeriö, Yhdysvaltain ulkoministeriö, Länsi-Saksan edustuston Detlev Scheel, Itävallan tuleva liittokansleri Bruno Kreisky sekä saksalaislehdet Deutsche National Zeitung ja Süddeutsche Zeitung, joka suhtautuu termiin kielteisesti, vaikkei otakaan kantaa Suomen poliittiseen asemaan.

”Suomi ei ole suomettunut” -diskurssi jakautuu useisiin alatasoin diskursseihin vastaajien käyttämien argumenttien mukaan. ”Suomi on suomettunut” -diskurssissa tällaista hajontaa ei näytä olevan, sillä keskustelijat vetoavat lähinnä Suomen hauraaseen itsemääräämisoikeuteen ja Neuvostoliiton vallankäyttöön maan politiikassa. Seuraavassa käsittelem diskursseja, joita suomettumiskeskustelun osallistajat käyttävät Suomen aseman puolustukseksi suomettumisväitteitä vastaan.

1. ”Suomen ulkopoliittikka on puolueettomuuspolitiikkaa” – Virallisen Suomen diskurssi.

Virallisen Suomen diskurssi määrittää lähes kaikkia Suomen suomettumisen kieltäviä suomalaispuhujien puheenvuoroja. Kuten aiemmin totesin, tuki Suomen ulkopoliittiselle linjalle oli suurta kautta linjan suomalaisessa lehdistössä. Erityisesti tätä kantaa korostavia puheenvuoroja tuli puolueettomalta lehdistöltä, jota aineistossa edustavat Helsingin Sanomat ja Turun Sanomat. Virallisen Suomen kantaa edustavat lausunnoillaan myös presidentti Kekkonen ja Ilkka Hakalehto sekä osittain Ahti Karjalainen. Tukensa Kekkonen lausunnoille antaa näkyvästi Nya Pressen. Ulkomaisista tahoista virallista kantaa myötäilevät Saksan ja Yhdysvaltain ulkoministeriöt.

Virallisen Suomen diskurssille ovat tyypillisiä asiaperustelut sekä provosoimattomuus suomettumisväitteiden edessä. Kannan edustajat vetoavat väitteiden esittäjien tietämättömyyteen Suomen puolueettomuuspolitiikan luonteesta. Suomen ulkopoliittikka ja asema nähdään diskurssissa selvästi erillisenä kylmän sodan liittoumista. Suomi ei asemoidu länteen eikä itään, vaan on niiden ideologioille neutraali. Näin ollen Suomi ei myöskään ole riippuvainen Neuvostoliitosta, vaan hoitaa ulko- ja sisäpolitiikkansa itsenäi-

sesti. Kansainvälisessä politiikassa Suomi on aktiivinen toimija, jonka asema on tunnustettu niin idän kuin lännenkin piirissä.

2. ”Suomen politiikka on edistyksellistä rauhan politiikkaa” – Suomettumisen on kunniamaininta -diskurssi.

Toinen aineistosta selvästi erottuva diskurssi korostaa Suomen ulkopoliittikan edistyksellisyyttä ja rauhanomaisuutta. Se on vasemmiston 1970-luvulla yleisemminkin omaksuma rauhanomaisen rinnakkainelön diskurssi, joka korostaa Neuvostoliittoa rauhanomaisena poliittisena toimijana, edistyksellisenä suurvaltana. Kommunismien kilpaileva leiri, kapitalistinen länsi, näyttäytyy diskurssissa sotaisana ja aggressiivisen laajentumishalusena. Suomettumiskeskustelussa diskurssia edustavat vasemmistolehdet Päivän Sanomat ja Kansan Uutiset sekä keskustapuolueen lehti Suomenmaa. Keskusteluun osallistuneista harvoista poliitikoista diskurssia lähenee kommentteissaan Ahti Karjalainen.

Diskurssin omaksuneet puhujat kohottavat Suomen ulkopoliittikan esimerkin asemaan, sillä Suomi kykenee elämään rauhanomaisesti kylmän sodan molempien osapuolien kanssa. Suhteet itänaapuriin Yya-sopimuksineen ovat puhujien mielestä ongelmattomat, usein suorastaan edellä aikaansa. Straussin ja muiden häneen yhtyvien suomettumisväitteet nähdään äärioikeistolaisuuden, jopa fasismin ilmentymänä, eivätkä ne edusta ainoastaan tietämättömyyttä vaan pahansuopuutta ja tahallista Suomen aseman mustamaalaus-ta. Suhtautumista Straussiin leimaa kannanotoissa kuitenkin ristiriitaisuus, kun suomettumisväitteistä loukkaantuneet puhujat lopulta nostavat käsitteen kunniamaininnaksi.

3. ”Ratsastamista politiikan keppihevosella” – Syytä on suomalaisissakin -diskurssi.

Harvat keskustelijat harjoittavat suomettumisväitteet kohdatessaan itsekriittikiä. Suomen aseman arvostelua ei yleensä ymmärretä tai haluta ottaa vastaan, mikä viestii aiheen arkaluontoisuudesta. Syytä suomettumisväittei-

den syntyyn etsitään enemmän muista kuin itsestä. Turun Sanomat ja Kalevan kolumnisti ”Puosu” tekevät tässä poikkeuksen. Molemmat näkevät Suomella olleen osallisuutta suomettumisväitteiden syntyyn, vaikka toisaalta lehdet jakavat myös käsityksen Straussin ja muiden arvostelijoiden tietämättömyydestä.

”Puosu” ei missään vaiheessa kyseenalaista Suomen puolueettomuutta, päinvastoin kirjoittaja puolustaa sitä, mutta näkee, että suomalaiset eivät ole riittävästi levittäneet tietoa asemastaan kansainvälisessä politiikassa. Turun Sanomat puolustaa niin ikään Suomen suvereenisuutta, mutta kritisoi avoimesti poliitikkojen oman edun tavoittelua ja valtapeliä, ”ratsastamista politiikan keppihevosella”. Lehden kritiikki koskee oikeastaan suomettumisen toista ulottuvuutta, ”sisäistä suomettumista”, Neuvostoliiton tahtoa nöyristeleviä vallanhimoisia poliitikkoja, mikä on keskustelussa ainutlaatuista. Turun Sanomia ei silti voi pitää suomettumisdiskurssin puoltajana, koska lehti tarkastelee aihetta riippuvuus-näkökulmasta ja kiistää väitteet järjestelmällisesti.

4. ”Suomi on hoitanut asemansa esimerkillisesti.” – Reaalipoliittinen diskurssi.

Reaalipoliittisia kantoja suomettumisväitteisiin kuuluu etenkin ulkomailta. Hyvänä esimerkkinä diskurssista ovat Deutsche National Zeitung, Detlev Scheel sekä Bruno Kreisky, jotka puheenvuoroissaan korostavat Suomen maantieteellistä asemaa idän ja lännen välissä sekä siitä aiheutuvaa luonnollista pakkoa ottaa muiden valtioiden tahto huomioon ulkopolitiikassa. Myös Strauss ottaa reaalipolitiikan huomioon toteamalla, että Suomella on ”toisenstrateginen sotilaspoliittinen asema” kuin Länsi-Euroopalla. Straussista poiketen reaalipoliittisen diskurssin edustajat näkevät kuitenkin Suomen selviytyneen tilanteessa hyvin, jopa esimerkillisesti. Suomen asemaa pidetään tukalana ja puhujat tunnustavat maan joutuvan Neuvostoliiton painostuksen alaiseksi. He laskevat kuitenkin Suomen voitoiksi aktiivisuuden kansainvälisessä politiikassa ja lähentymisen länteen, mistä kertoo muun muassa maan Efta-jäsenyys.

Suomalaisista keskustelijoista reaalipoliittista diskurssia edustaa eniten Ilkka Hakalehto, joka tosin painottaa ulkomaisia tahoja enemmän Suomen puolueettomuutta. Kaikille diskurssin puhujille on yhteistä, että he korostavat Suomen nauttivan luottamusta sekä idässä että lännessä.

5.4. Loppupäätelmät

Tammikuussa 1970 julkisuuteen pulpahtaneet suomettumisväitteet nousivat Suomessa kansalliseksi ongelmaksi, mistä kertoo aiheen laaja ja monipuolinen käsittely mediassa. Tämän ensimmäisen, nelisen kuukautta kestäneen uutisointikierroksen jälkeen suomettuminen oli kohoava lukemattomia kertoja tiedotusvälineiden ja kansallisen keskustelun aiheeksi; se oli 1970-luvun kestoaihe, joka ajoittain nousi kansainväliseksi puheenaiheeksi 1980-luvullakin.

Kylmän sodan maailmanjärjestyksen hajoaminen 1980- ja 90-lukujen vaihteessa ei hyydyttänyt keskustelua – päinvastoin aihe nousi uudelleen pöydälle lähihistorian tarkastelun vapautuessa. Suomettumisilmiöstä ja sen käsittelestä näyttää siitä lähtien tulleen pysyvä osa kansallista itsetutkiskelua: puhuessamme suomettumisesta käsittelemme yhteiskuntamme nopeaa muutosta sota-ajasta eräänlaisen välitilan kautta nykyiseen länsimaiseen markkinatalouteen. Tämä aika, 60 vuotta, on lähihistoriassa lyhyt aika. Edelliset vuosikymmenet elävät edelleen voimakkaasti kansakunnan mentaliteetissa, mikä näkyy muun muassa siinä, miten kiinnostavaksi aiheeksi suomettuminen yhä koetaan.

Suomettumiskeskustelu on myös tapa pohtia kansallista identiteettiämme. Minkälaisia olemme, miten kansakuntana asemoidumme muiden joukkoon ja kuinka suuri on Suomella se historiallinen painolasti, jota lähes jokainen eurooppalainen valtio joutuu mittaamaan viime vuosisadan tapahtumien vuoksi. Rehellisyys ja oikeudenmukaisuus ovat suomalaisten perusarvoja, joita mielellämme mainostamme kertoessamme maastamme ulkomaalaisille. Ehkä juuri tämän takia suomettumisväitteistä ja ”suomettumisen vuosis-

ta” on kasvanut jatkuva trauma ja keskustelunaihe. Ne kun näyttävät kansamme luonteenpiirteet ajoittain hyvinkin epäedullisessa valossa.

Kylmän sodan ajan vastakkainasettelu ja blokkien välissä luoviminen tarjosivat usein ainoastaan huonoja vaihtoehtoja poliitikoille ja valtiomiehille. Toisaalta Neuvostoliiton erikoislaatuisena, ei-diktatorisena naapurina ja yhteistyökumppanina toimiminen toi ainutlaatuisia mahdollisuuksia oman aseman ja vallan kasvattamiseen pienillä ”myönnytyksillä”. Moni suomalainen käytti tätä mahdollisuutta hyväkseen. Tämän ristiriitaisen aikakauden likapyykkiä pestään edelleen.

Keväällä 1970 käynnistynyt suomettumiskeskustelu rajoittui pääasiassa Suomen ulkopoliittisen tilanteen analyysiin. Suomalaisittain käsitys oli varsin yksimielinen: ulkopoliitikkaa puolustettiin ja puolueettomuutta korostettiin – Tuure Junnilaa lukuun ottamatta. Suomen ulkopoliitikka esitettiin oikeanlaisena, mutta se miten kärkeästi ulkomailta kantautuneeseen arvosteluun tartuttiin viittaa siihen, että pinnan alla kuohui. Konsensus oli merkki ulkopoliittisen aseman arkaluontoisuudesta. Toisaalta se, että hajaäänet ja Neuvostoliiton asemaa kritisoineet näkemykset pääsivät lehdissä esille, tukee näkemystä keskustelun moniäänisyydestä sekä lehdistön vapaudesta. Varsinkin oikeistolehdistölle pelkästään se, että ne pystyivät esittelemään kriittisiä näkemyksiä, oli tärkeää. On myös muistettava, että journalistinen kulttuuri 1970-luvun alussa oli erilainen kuin nykyisin; media eli maailmassa, joka oli ylhäältä ohjautuvampi ja ilmaisumahdollisuuksiltaan suppeampi kuin tänään. Aikansa kontekstissa suometumisesta käytyä julkista keskustelua voi pitää monipuolisena, vaikka se nykynäkökulmasta tuntuisi vähäiseltä.

Lukijoiden näkökulmasta moniäänisyyttä voi pitää näennäisenä, sillä puoluelehdistö piti rintamalinjansa koko keskustelun ajan. Nähdäkseen useampia näkemyksiä aiheesta lukijoiden oli pakko seurata useita eri lehtiä. Mikäli näin ei ollut, kuva aiheesta jäi yksipuoliseksi.

Kevään 1970 suomettumiskeskustelua käytiin pääasiassa diskurssitasolla, ainoastaan vilkkainta väittelyä herättäneisiin puheenvuoroihin puututtiin lausumatasolla. Julkista keskustelua aihe herätti jonkin verran, mutta puheenvuorojen vuorovaikutteisuus oli lyhytaikaista. Näin ollen keskustelijoille yhteisiä päätelmiä ei päässyt syntymään. Myös argumenttien teho jäi heikoksi, sillä puheenvuorojen esittäjät pitäytyivät kannassaan koko keskustelun ajan. Kevään 1970 keskustelussa onkin vaikeaa määrittää voittajaa, sillä yhteisymmärrystä suomettumisväitteiden synnyttäjästä tai ongelman ratkaisusta ei lehtien välille syntynyt.

Lähteet

Painetut lähteet

Bäckman, Johan (2001) *Pelkoa ja kiusantekoa – johdatus pimeään sosialismiin*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 11–19. Helsinki, WSOY.

Best, Joel (1989) *Secondary Claims-Making: Claims about Threats to children on the Network News*. Teoksessa Holstein, James A. & Miller, Gail (toim.) *Perspectives on Social Problems, vol 1*. Lontoo, JAI Press Inc.

Garfinkle, Adam M. (1978) *”Finlandization”: A Map to a Metapfor*. Philadelphia, Pennsylvania, USA. Foreign Policy Institute, Monograph Number 24.

Hakkarainen, Pekka (1998) *Sosiaalisten ongelmien määrittely – sosiaalisen konstruktionismin näkökulma sosiaaliin ongelmiin*. Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) *Sosiologisia karttalehtiä. Matkaopas yhteiskunnan tutkimiseen*. Tampere, Vastapaino.

Hakovirta, Harto (1975) *Suomettuminen. Kaukokontrollia vai rauhanomais-ta rinnakkaiseloa?* Jyväskylä, Gummerrus.

Hentilä, Seppo (2001) *Kun historiankirjoitus kohtaa suomettumisen*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 57–70. Helsinki, WSOY.

Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo, Nevakivi, Jukka (1996) *Suomen poliittinen historia 1809 – 1995*. Helsinki, WSOY.

Jutila, Sakari (1983) *Finlandization for Finland and the World*. Indiana, Europa.

Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki, Gaudeamus

Klinge, Matti (2001) *Ecce Finnia tridentem! – Tässä Suomi valtikkasi*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 23–56. Helsinki, WSOY.

Kähönen, Aappo (2001) *Ulkoinen ja sisäinen liikkumatila*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 103–111. Helsinki, WSOY.

Käkönen, Jyrki (2001) *Suomen lyhyet askeleet länteen*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 528–541. Helsinki, WSOY.

Luostarinen, Heikki (1994) *Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa*. Helsinki, Hanki ja jää.

Majander, Mikko (2001) *Jälkiviisautta, traumaa ja karnevaalia*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 90–102. Helsinki, WSOY.

Nevakivi, Jukka (1985) *Finland and the Cold War*. *Scandinavian Journal of History*, 3/1985, s. 211–224.

Nevakivi, Jukka (1996) *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui*. Helsinki, Otava.

Nordenstreng, Kaarle (2001) *Me, media ja menneisyydenhallinta*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 218–230. Helsinki, WSOY.

Ojala-Laires, Marjatta (1985) *Urho Kekkosen poliittinen ideologia. Tutkimus presidentin poliittisesta ideologiasta ja mahdollisuudesta toimia sovittelevana voimana*. Tampere, Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos.

Pietilä, Veikko (1997) *Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä*. Tampere, Vastapaino.

Pietilä, Veikko (2001a) *Reflections on Public Discussion in the Mass Media*. *Nordicom Review*, vol. 22, n:o 1, s. 11–21.

Pietilä, Veikko (2002) *Siltasotaa Tampereella – julkinen keskustelu Koskenniskan siltahankkeesta*. *Kunnallistieteen aikakauskirja*, vsk. 30, n:o 2/2002, s.136–153.

Raittila, Pentti & Vehmas, Susanna (2001) *Ydinjätekeskustelu sanomalehdissä ja televisiossa 1999–2001*. Teoksessa Raittila, Pentti (toim.) *Mediat ydinjätettä hautaamassa. Eri intressiryhmien julkisuuteen pääsy, dialogi ja argumentointi ydinjätteen loppusijoitusta koskevassa keskustelussa 1999–2001*. Tampere, Journalismin tutkimusyksikkö, Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto.

Relander, Jukka (2001) *Suomettuminen – eliitin ideologia?* Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 304–314. Helsinki, WSOY.

Rislakki, Jukka (2001) *Sosialismi, tango ja Viro-pornografia*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 231–240. Helsinki, WSOY.

Salminen, Esko (1988) *Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980*. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*, 141–305. Kuopio, Kustannuskiila.

Salminen, Esko (1996) *Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto / Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991*. Helsinki, Edita.

Salminen, Esko (2001) *Vaikeneva valtiomahti*. Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia*, 257–263. Helsinki, WSOY.

Smolander, Jyrki (2000) *Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”*. *Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleerakennuskaudelta konsensusajan alkuun*. Helsinki, SKS.

Spector, Malcolm ja Kitsuse, John I. ([1977] 1987) *Constructing Social Problems*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

Tarkka, Jukka (1992) *Suomen kylmä sota. Miten viattomuudesta tuli voima*. Helsinki, Otava.

Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo (2000) *Tidningar för alla. Den finländska pressens historia*. Göteborg, Nordicom.

Valkonen, Martti (1998) *Suomettaminen jatkuu yhä. Moskovan-kirjeenvaihtajan näkökulma Suomen ja itänaapurin suhteisiin kolmannesvuosisadan ajalta*. Helsinki, Tammi.

Vihavainen, Timo (1991) *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Helsinki, Otava.

Young, John W. (1991) *Cold War Europe 1945–1989. A political history*. London, New York, Melbourne, Auckland, Edward Arnold.

Muut lähteet:

Majander, Mikko (1998) *Suomettumisen toinen potenssi*. *Ulkopolitiikka* 1/1998, s. 5–12.

Pietilä, Veikko (2002b) *Verkkokeskusteluareenat – deliberatiivista julkisuuttako?* Esitys tiedotusopin jatkokoulutusseminaarissa 7.10.2002.

